

શ્રી વિજય ભુવનતિલકસૂરીશ્વર જૈન મથમાયા/૨૬
 આત્મ-કમલ-લિખિ-ભુવનતિલકસૂરિ-ગુરુજી નમ
 પૂજ્યપાદ આચાર્યદેવશ્રીમદ્વિજયલિખિસૂરીશ્વરજી
 મહારાજ નિરચિત

તત્ત્વન્યાયવિભાકર

ભા. ૧

- ગુજરાતી અનુવાદક -

પૂ. ૫૦ હવિશ્વલોકોત્તર આચાર્યદેવ વિજય ભુવનતિલક-
 સૂરીશ્વરજી મહારાજના પરમવિનેય

પૂ. ૫ યાસજી મહારાજ શ્રી ભદ્ર સ્ત્રવજમજગજિવર

- મહાપત્ર -

(૧) શ્રી જૈન પ્રેતાગર મૂર્તિપૂજ્ય મથ માલાપૂર

(૨) શ્રી જૈન આવીન મથ, માલાપૂર

તરફથી બેટ

- પાના ૬ -

મી સર્વિશ્વ મુનન ગતિ આદિત્વ મા ને
O/o નરુદ્ધ દાન મુક્તિતા ૧ શાદ
કાગળી (મુદ્દરાત) શિ. ૧૭૧૬ ૧

પ્રધાન નવા પેસાના ગ્રામ ળી નારને પ્રધાનક ગ્રામથી
પુસ્તક બેટ મળી ગામ

વી. ૨૦ ૨૪૮૫ } સહિષ ૨૦ ૭ [વિ. ૨૦ ૨૦૨૫

- મુદ્રક -

જાનકીસિંહ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ
પ્રી. ૧૧ મરચ બેચરદાસ મહેતા
પાલીતાણા (સોરાષ્ટ્ર)

જનરલ ન્યા વા કવિ વકિરીટ પુજ્યપાદ આચાર્યદેવ
 શ્રીમઃ વિજયલલિતસૂરીચરણ મહારાજ

તમજ અમારી વિન નિને માન આપી પૂજ્યપાદ પ્રવચન-
પદુ આચાર્ય દેવ વિજય વિક્રમસૂરીશ્વરજી મહારાજશ્રીએ
પોતાની આગલી શૈલીએ આ શ્રદ્ધાનુ આમુખ લખી મોકલીને
શ્રદ્ધા ગૌરવમા વધારો કર્યો છે એ જાહેર પૂ આચાર્ય મહા
રાજશ્રીના અમો અત્યંત ઝાળી છીએ

આ શ્રદ્ધાનુ મુદ્ર મયોધનાદિ કાર્ય પૂ પ મહારાજશ્રીએ
તથા મુનિરાજ પુણ્યવિજયજીએ કરી આપ્યું છે અને પ્રેસ
કોપી મુનિરાજ શ્રી વીરએનવિજયજીએ કરી આપી હતી
જેથી આ સમયે અમો તેઓશ્રીના અત્યંત આભારી છીએ

શ્રદ્ધા પ્રકાશનમા જે જે બાબતોએ તથા સંધોએ આર્થિક
સહાય કરી છે તેઓનો આ તકે આભાર માની સમ્યક્
જ્ઞાનના કાર્યમા મનેવ સ્વોપાર્જિત લક્ષ્મીનો સહાયક કરતા
રહે એવી શુભાશા મેવી વીરમુ છે

મહારાજ

પૂ. ધર્મદિવાકર જૈન શાસનપ્રભાવક પરમપૂજ્ય આચાર્યદેવ

શ્રીમદિજય ભુવનતિલકસૂરીશ્વરજી મહારાજ

આમુખ

અથ પગિચા

અનત ઉપકારી જિનેશ્વર લગવતો “તીથ”ની સ્થાપના
રૂપે શલ્યધર પં. પ્રદાન કરે છે અને તે જ સમયે ‘દ્વાદ
શાગી’ની સ્થાપના પણ થઈ જાય છે અર્થાત્ શાસનના પ્રવ
ર્તન સમયથી વ્યવસ્થિત શાસ્ત્રો રચાયેલા જ હોય છે પાત્રની
ધાર્મિકતા ઉપસ્થિત માનવગણની રૂચિ અને શાશ્વત્યને
સામે રાખીને મહાન પૂર્વાચાર્યો તેઓને અનુરૂપ નબંધશાસ્ત્રો
આમમાધારિત નિર્માણ કર્યું “તત્ત્વાથ સૂત્ર” આવા જ
પ્રયત્નોનું એક સુદર તેમ જ સમતોલ મહાન શાસ્ત્ર છે આ
શાસ્ત્ર ન્યાયથી રચાયું ત્યારથી આજ સુધી અનેકો માટે નવ
પ્રેરણાનો સાત બનતું આવ્યું છે તેમ જ કેટલાય કાળ સુધી
નવ પ્રયત્નોને જાગૃત કરવાની અસીમ શક્તિ તેમાં નિહિત છે

નરુત મૂનના આધ્યયનના સરકારથી સ્વં પૂ શુરુપર્વએ
પણ જરા વિસ્તારરચિ જીવેને ઉપલક્ષીને “તત્ત્વ ન્યાય
વિભાકર’ નામનો અથ નિર્માણ કર્યો છે

અથનું નામ જ વિષયનો સારો સ્ફોટ કરી આપે તેમ
છે આ અથમાં ‘તત્ત્વ’ અને ‘ન્યાય’ આ બે વિષયો પર
પ્રકાશ ફેલવવામાં આવ્યો છે, જેથી અથને “વિભાકર”
સૂત્રની ઉપમા અપાયેલ છે જો કે ‘ન્યાય’ એ જ્ઞાનનું
નિરુપણ છે અને જ્ઞાન નિરુપણ જીવ તત્ત્વાનર્ગત છે માટે

તત્ત્વથી તે જિજ્ઞાસુ છે તેમ યથના નામનો ધ્વનિ પ્રગટિત થતો નથી પણ નવ તત્ત્વોમાં પ્રધાનતત્ત્વ જીવ છે જીવનું પ્રધાન લક્ષણ જ્ઞાન છે અને જ્ઞાન સ્વરૂપ ન્યાય જ્ઞાનનો એક મહત્ત્વનો વિભાગ છે તેમ સૂચન કરવામાં આવ્યું છે માટે જ યથનું નામ 'તત્ત્વ ન્યાય વિનાકર' હોવા છતાં તત્ત્વ અને ન્યાય એવા બે વિભાગ ન કરતાં યથાનું જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર આમ ત્રણ વિભાગ કયાં છે તેમાં પ્રથમ જે વિભાગો ૧૦ ૧૦ કિરણમાં વિભાજન કરવામાં આયા છે ન્યાયે બાકીનો ત્રીજો વિભાગ ત્રણ વિભાગમાં વિભાજિત છે

પ્રથમ વિભાગમાં સૂત્રો

દ્વિતીય વિભાગમાં શૂત્રો

તૃતીય વિભાગમાં સૂત્રો

પ્રથમના દર્શન વિભાગમાં નવ તત્ત્વોની ચર્ચા છે અને પ્રત્યેકને અનુરૂપ જૈન દર્શનની અભિપ્રાય લેટકેપ કર્યાં તત્ત્વનું વિશદ વર્ણન છે

પ્રત્યેક લેટ પ્રસેદના લક્ષણો ખુબ અદ્ભુત રીતે બનાવ્યા છે કમ ચર્ચા વિષયક તેટલો નાનો વિષય પણ પૃથક્ યથ બનવાની સંપૂર્ણ યોગ્યતા ધરાવે છે

તેની જ રીતે જ્ઞાનવિભાગમાં ચાર પ્રમાણની વિસ્તૃત ચર્ચા પણ યથનું અનેરું આકર્ષણ છે સૂત્રોમાં વપરાયેલી ભાષા અત્યંત સરળ છે પ્રયોગો પણ અત્યંત આકર્ષક છે છતાં પણ જરૂરિયાતથી વધુ શબ્દો વાપર્યા વગર યથની મર્યાદા જાળવી રાખવામાં આવી છે

સારા ય જૈન દશનનુ અવ્યતર અને બાદા બને પ્રકા
રનુ એક સમતોલ વિવરણ આ અથમા પ્રાપ્ત થાય છે

મૂલસૂત્રો પર રચવામા આવેલી 'ન્યાય પ્રકાશ' નામની
રચોપકા ઠીકા પણ વિદ્વાનજનોને આશ્ચર્ય મુગ્ધ કરે તેવી છે
તેનુ કદ પણ ઠીક ઠીક પ્રમાણમા વિરાજ છે

“ રચના ”

આ અથની રચના અગે પણ એક નાનો ઇતિહાસ છે
૫ મુનિ થી પ્રભાવવિજય મહારાજે એક દિવસ સ્વ ૫ ગુરુ
દેવને વિનંતિ કરી કે આપચી કોઈ મારા જોવા અપમતિ
જીવોને બોધ થાય તે માટે કોઈક સુદર અથ બનાવી આપ
વાની કૃપા કરો

સરગૃહથી સ્વ ૫ ગુરુદેવે ચિપ્પની તે વિનંતિ માન્ય
રાખી સ્વપર દશનના ગભીર ઉડાણ સુધી પહોચી ગયેલ
૫ ગુરુદેવ એ એક અપનીમ રમૂતિ શક્તિના ખબના હતા
અથનુ નિર્મોણ એક અમાધારણ વાત છે એક સામાન્ય લેખક
પણ અખ્યાખધ પુસ્તકો ઉધતાવતો હોય છે ન્યારે ૫ ગુરુદેવ
આ અથ નિર્મોણ કરતા હતા ત્યારે કોઈ નથ તેમને જોવા
માગ્યો હોય તેવુ મને યાદ નથી મોટા ભાગના સૂત્રો તેઓ
શતના જ બનાવતા અને દિવસના કોઈની પામે લખાવી દેતા
અથકતો આચાર્યશ્રીની આ એક અજોડ સફળતા છે અને
રમૂતિ શક્તિનો એક અનુપમ પુરાવો છે

અથ નિર્માણનો પ્રારબ્ધ

થગો અને પૂર્ણાદ્વનિ

વરં જાદ થવા પામી ત્યાર જાદ વિધવાને સતોષવા
'ન્યાય પ્રકાશ' નામની ગ્રંથ રચના આવી

ન્યાયે કોઈ પણ પુસ્તકોની મદદ વિના રાત્રે ગ્રંથ નિર્માણ
કરવામાં આવ્યો ત્યારે યોગ્ય આકસ્મિક શબ્દ માધ્યમથી કોઈનું
અનુભવ કયું છે, તેમણે જનારું છે આની અમલદાર વાતો
મત્યથી વેગળી જીવી જાય છે

દર્શનશાસ્ત્રનો પ્રામાણિક વિદ્વાન તેના પૂર્વાચાર્યોના જ્ઞાનથી
પરિચિત ન હોય, સંસ્કારિત ન હોય કે પ્રભાવિત ન હોય
તો કરી જીવનના યોગ્ય નથી પ્રામાણિક કોઈ પણ આચાર્ય
કોઈ પણ નવા તત્ત્વની અવેશવાનો દાવો નીચે શાસનમાં તો
ન જ કરી શકે

જે કોઈ વિશિષ્ટતા હોય તે સંકલન રજુઆત અને
વિષયમાં જ હોય છે

હોમયદ્રાશાયે મહારાજાએ ઉમાસ્વાતિ મહારાજને 'ઉમા
માસ્વાતિ સંપૂર્ણતાર' કહ્યા છે તેનો કોઈ એવો અર્થ કરે
કે ઉમાસ્વાતિ મહારાજની કોઈ વિશિષ્ટતા નથી કારણ કે
તેઓએ તો માત્ર આગમન અર્થની જ સંકલન કરી છે
તો આવી વાત કરનારની મૂર્ખતા એક નાનું બાળક પણ
સમજતાથી સમજી શકે તેમ છે અહીં કહેવાનો આશય
એટલો જ છે કે અધિકારે પ્રામાણિક આગ્રહને છોડ્યા વગર
જ એક વિશિષ્ટ ગ્રંથની પદ્ધતિનું સંકલન કયું છે તે જ
દ્રશ્ય છે

કોઈ પણ શાસ્ત્રીય બાબતમાં નવું તત્ત્વ યોધવાનો દાવો

કરવો તે તેઓશ્રીની કલ્પનામા પણ કદી પ્રવેશ પામ્યું ન હતું, માટે પ્રથકારના સાહિત્યનું મૂલ્યાંકન કરનારે માત્ર સંકલ્પતા, રચના, રચુઆત પર ધ્યાન રાખવાનું રહે છે કેાઈ એક વ્યક્તિનું મકલન આવું જ માટે જીવનએ તેથી પણ આવું સંકલ્પન કરવું જોઈએ તે એક નિરર્થક પ્રવાપ છે માત્ર શાસનના તરવો યથાયોગ્ય રીતે પ્રદર્શિત થવા જોઈએ તેવો જ આશ્રય યોગ્ય છે

પ્રથકાર

પ્રથના માર્મિક પાઠકો અને તટસ્થ ચિત્તકોને પ્રથકાર માટે કેવું જાહેરાત પેદા થયેલ છે તે તેા આપણે આગળ જોઈશું તે પહેલા પ્રથકારનું અનેકવિધ વ્યક્તિત્વ પણ દર્શિ ગોચર કરવા જેવું છે

તેઓશ્રીના જીવનની કેટલીક વિશિષ્ટતાઓ તેમના સાહિત્ય સર્જનમા પણ ઉતર્યા વગર રહે નહિ માટે પણ તે વ્યક્તિત્વની સ્પષ્ટતા કરવી યોગ્ય ■

૧ સૌ પ્રથમ તેઓશ્રીને ૫ કમવસૂરીધરજી મ તેમ જ ૫ આત્મારામજી મ જેવા ગુરુ અને પ્રગુરુ પ્રાપ્ત થયા હતા જેઓમા રહેલ શાસનપ્રેમ અને સત્ય ગવેષણ તેમનામા સદૃજ રીતે સંકાત થયા હતા

૨ વ્યાખ્યાનની અજોડ શક્તિએ વાદવિવાદના અનેકાનેક પ્રશ્નગો પ્રાપ્ત કરાવ્યા હતા જેથી દાશાનેક જ્ઞાન અત્યંત પુષ્કળ અને તેમા કેાઈ આશ્ચર્ય ન ગણાય

૩ રમૂતિ અને સ્વાસ્થ્ય મમતા વડે જીવતા આગમની
ગરજ સાંઘા તેઓ શુભિમાન હતા.

૪ સ્વભાવગત સંગીતા પ્રત્યેક હોનમા વિસ્તાર પામી હતી
જેના દરેક અથ રચનામાં પણ થાય છે.

૫ મહાન કાવ્યશક્તિ પણ તેઓના રાગમાં દેખાયા વિના
ન રહી શકે.

આટલા યક્ષિત્વનો ખાલ કરીને તેમના અંશોનુ અથ
લોકન કરનાર ચોક્કસ કોઈ નહીં શીજ પ્રાપ્ત કરશે.

વાચન મનન અને ચિંતન

“તત્ત્વ ન્યાય વિભાકર” માન મૂળ વિ સ ૧૯૬૫માં
પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યો હતો અને સટીક અથ વિ સ
૧૯૬૬ માં પ્રકાશિત થયો હતો.

મૂલ અને સટીક અથ પ્રકાશિત થતા જતાં જોનેતર સમાજ
તરફથી પણ કેટલાક વિચાર પ્રવાહો પ્રગટિત થયા જે પ્રસ્તુત
અથની મહત્તાના જ મનૂયક બન્યા છે.

અથના પ્રથમ સૂત્રો જ કેટલાકને વિદ્વંસન બનાવી
નાખ્યા હતા તેમાં એક જોનેતર વિદ્વાન્ આચાર્ય દર્શનનૂરિ
મહારાજ તેમ જ હહેવાના ઐતિહાસિક વિદ્વાન્ ૫ કલ્યાણ
વિજયજીનો સમાવેશ થાય છે.

જોનેતર વિદ્વાન્ અને ૫ કલ્યાણવિજયજીએ પ્રથમ
સૂત્રના પ્રત્યેક ગળ માટે વિરોધ કયો છે, જે જોનેતા ગિળો
ચિત જવાળ કલ્યાણ માનિડમાં પ્રાપ્ત થયેલ છે.

પ્રથમ જેનેતર વિદ્વાનનો જવાબ જાગીતા લેખક તેમ જ વિદ્વાન પંચાસ કનકવિજયજી ગણિવરે આપ્યો છે જે પૂ ગુરુદેવ પ્રત્યેના પક્ષપાત નહીં પણ હૃદયની ભક્તિનું પણ સૂચન કરી જાય છે

૫ કન્યાણવિજયનો જવાબ સાધુ જીવનની રાગવાવસ્થામાં રહેલા વિદ્વાન મુનિ રાજ્યશવિજયજીએ આપેલ છે જે જે રાજ્યો માટે પંચાસ કન્યાણવિજયજીએ વિરોધ કરેલ છે તે પ્રત્યેક રાજ્યો આગમમાં કયા કયા અને કેવી કેવી રીતે વપરાયા છે તેની ખૂબ સ્પષ્ટતા કરી છે

ઉપરોક્ત બંને આમેષકારોએ મૂલકારના હોદ્દાને પ્રદર્શ કરતી ટીકા તરફ જોયું હોય તેમ લાગતું નથી

આચાર્ય દ્વાનતૂરીજી ન્યાય પદ્ધતિથી પરિચિત હોવાના કારણે બીજી ચર્ચામાં ન પડતા ‘માત્ર’ શબ્દના એકવચન અને ઉપાન શબ્દના બહુવચનની જ ચર્ચામાં પડના છે અને ઉપમહારમાં એકાદ બે પરુષ વચનો વાપરી સતોષ પામેલ છે આ સારીએ ચર્ચાનો ઉદ્દેશ કરવાનું આ સ્થાન નથી છતાં તત્વાધના પ્રથમ સૂત્રની સાથે સરખાવીને જ આના પ્રથમ સૂત્ર પર આક્ષેપ કરવામાં આવ્યા છે તેથી આમેષોની ભૂમિકા જ અયોગ્ય છે, અર્થાત્ તત્વાર્થકારનું પ્રથમ મૂત્ર મોક્ષમાર્ગનું વિધાન ભિન્ન અપેક્ષાથી કરે છે બ્યારે પૂ ગુરુદેવનું પ્રથમ સૂત્ર ભિન્ન અપેક્ષાથી પ્રવૃત્ત છે અહીં આની જ નોંધ કરવી પડે છે માનીએ છીએ અત્ર સંસ્કૃતમાં જવાબ આપવામાં આવશે

જેન માધુષ્યોને જોનેતર વિદ્વાનો તો ઠીક પણ જોનેતર વિદ્વાન એ એસ ગોપાળી પણ જણાવે છે કે “ આચાર્ય ધી યાજ્ઞિક ડોળ વિના તેમ જ શબ્દની કરકસરથી (પ્રસ્તુત અથમા) મત્યને રજુ કરે છે ” અને અથની ઉપયોગિતાને જોતા તો એ તેને અથની ઉપયોગિતાને સવ શાનમ અંક તરીકે ખીરદાવે છે ઘણા વિદ્વાનો હજી પણ તેવા વર્ણન કરતા તૃપ્ત થતા નથી

તરવાથનું અધ્યયન કરાવતા આ અથને પરિશિષ્ટ તરીકે આયોજિત કરી અભ્યાસક્રમમા પણ નિયુક્ત કરવા જોવો છે

પ્રસ્તુત ભાષાતર અને ભાષાતરકાર

આ મૂળ અથની પ્રસ્તાવના નથી તેથી અથ વિષે વધુ વિસ્તારથી વર્ણન કરેલ નથી પણ કેટલીક આવશ્યક દિશા સૂચન જ કરવામા આવ્યું છે

ઉપરોક્ત તરવ ન્યાય વિભાકર અથનું ભાષાતર આ અથમાં કરવામા આવેલ ■ ભાષાનરકર્તાએ વલિતવિસ્તરા જેવા અથનું ભાષાતર કરીને વિદ્વાન્ જગતને પોતાની વિદ્વતાનો પરિચય સારી રીતે કરાવેલો જ છે તેથી તે ભાષાતરમા વધુ કશું કહેવાની જરૂર રહેતી નથી

પ્રસ્તુત મૂળ અથની સાથે તેમનો જીભ કોઈ પણ કરતા નિકટતમ સબધ છે

મૂળ અથના અંતે તેમને સસ્કૃતમા પદ પ્રમાણ બનાવેલી પ્રશસ્તિ ઘણ સન્માન પામેલ છે તેમજ અથરૂપ પ્રાસાદ ઉપર શિખર સમી શોભી રહેલી છે

તદુપરાંત મારોય થય તેમને કઠસ્ય કયી છે એટલુ જ નહિ પણ પૂ ગુરુદેવે જ સારોય થય તેમને બણાવ્યો છે આથી તેઓ થયકર્તાના તો અત્યંત જાણી હતા જ પણ સાથે સાથે થયના પણ સ્વનત્ર રીતે જાણી બની ચૂક્યા છે

પ્રસ્તુત બાપાતર દ્વારા તેઓ થયની મહત્તા અને થયકારના અદ્ભુત જ્ઞાન વિકાસનો ગુજરાતી જનતાને સુદર પરિચય આપી શકશે

આ થયની યોગ્યતા જોડે “૫૦ ગુરુદેવની વિષ્ણુમાન અવસ્થામાં અનુભવી વિદ્વાન્ હીરાલાલ રસિકલાલ કપડીનાએ આ થયનુ બાપાતર કરવાનો મનોરથ સેવ્યો હતો તે માટે યોડોક પ્રયત્ન પણ તેમને કયો હતો પણ કાળજળે તે કાચ આજ સુધી પત્યુ નહિ ત્યારે તેઓએ ૫૦ ગુરુદેવના શિષ્ય મહા પાસેથી પણ સટીક તત્વન્યાય વિભાકરના બાપાતરની આશા સેવી હતી

આજે તેમાથી થોડું પણ કાચ ૫૦ ભદ્રકરવિજય ગણિ વર કરી રહ્યા છે તેથી મને અત્યંત આનંદ થયો છે સાથે સાથે કેટલાય સંસ્કૃત અનભિજ્ઞવગ પણ અનુપમ આનંદ અનુભવશે તે નિવિવાદ સત્ય છે

૫૦ ભદ્રકરવિજયજી સંસ્કૃતના માજસકવિ અને લેખક છે સાથે સાથે બાપાતર કરવાની દિશામાં પણ તેમણે લક્ષ્ય રાખ્યું છે તે ગુજરાતી પ્રજા માટે અત્યંત સહભાગી વાત છે

બીજા વિભાગનું બાપાતર તેઓ શીઘ્રતાથી પરિપૂર્ણ કરે

તેરી ગુનાબિજાયા માથે માથે તેઓ આ અથ ઉપર સ્વતંત્ર રીતે પણ ગુજરાતીમાં જો ને ઘણ જ ઉપયોગી છે

કારણ કે તેઓ આ અથના દ્વારા ઉપર જણાવ્યા મુજબ સારી રીતે પામેલ છે. વળી બાપાતરિત અથોમાં કેવળ કે પરિશિષ્ટો ઉમેરે કે નેથી અભ્યાસીઓની કુલીક કડીનના દર થઈ જાય તે પણ ઈચ્છના યોગ્ય છે

બાપાતરિત અથની શુદ્ધિમાત્રા પ્રસ્તુત અથના અભ્યાસ દ્વારા તેમના મગજમાં કેવી છાપ ઉપસ્થિત થઈ છે તે પણ ગુજરાતી બાપામાં આવેખન કરશે તો બાપાતરિત અથ તેમજ મૂળઅથનું જોરવ વધુ પ્રચાર પામશે

અતમા તેમની શ્રુતોપામના શુદ્ધિ અને શાસનમેવાની પગથિ નિરતર વધતી રહે તેરીજ શાસન હેતુને અભ્યધના કડ કુ નાસનનેવાનું બાપ તેમને પ્રાપ્ત થાય તેવી અતરની આગિય વરસાની આદી જ વિરમું હુ

હીં

આચાર્ય વિક્રમભરિ

વિં ૧૦ ૨૦૨૪ આં મું ૧૩

વડપ્રમુ નરામદિર

૪૦૬ / મીન્ટરી

મદ્રાસ-૧

૫૦ કવિકુવકોટીર આચાર્ય જગવત વિજય ભુવનતિલાક
મૂર્તીશ્વરજી મહારાજ કૃત અતરિક્ષતીર્થ માહાત્મ્ય
ને પ્રાપ્ત થયેવ કે/લાક

શુભાભિપ્રાયો

શ્રી અન્તરિયતીય માહાત્મ્યની ત્રણ પુસ્તિકા સાથે જોગ
મની ચાર કાકના સમન્ત જોડકની રવના અવસરોચિન
થિરજીવી થાય તેવી છે તમારી પ્રતિભાની મામી છે આ
રામસૂરિજી, ધમધુરધરસૂરિજીને આપેવ છે સવને ગમી છે
દોલતનગર (મુબઈ) વિજય અમૃતસૂરિ

(૫૦ આં વિજયનેમીસૂરીશ્વરજી મં ૫૮૫૨)

અતરિક્ષ પાર્શ્વનાથની ચોપડી નગર મની છે જ્યેક
નીચે જ્ઞાન જાડારમા આપી છે જહું જ્ઞાનદ થયો જે કાગમા
સ સ્ફુટ દેવ સાધામા સાહિત્ય રચનાઓ વિરલ થઈ છે તે
જમાનામા તમારો શ્રી અતરિક્ષ પાર્શ્વનાથ પ્રભુનો મહિમા
દેવ સાધામા ગાયો છે તે બેશક પ્રચર્ય છે

અમદાવાદ

વિજયજી મુસરિ

સુશ્રાવક સુમતિનાલ મારફતે અતરિક્ષ માહાત્મ્યની
પુસ્તિકા મવી છે જેથી ઘણા આભાર મેવડની અભિપ્રાયની
જટગી નથી આપમી ઘણા નિદાન અને વખક છેા નિવોચ
નને પુસ્તિકા વાચવા જણાવ્યું છે પણ હજુ તાઈમ મર્યો નથી
નાગીક-મહાવીર મોઆયટી વિજયયશોદેવસૂરિ

અતરિક્ષ પાર્શ્વનાથની પુસ્તિકા મવી સાબાર સીકારેલ
જ આચાર્યદેવશ્રીએ અતરિક્ષજીનું સસ્ફુટ ઐતિહાસિક
લેખન કરી તીર્થ અંગે કાયમી પ્રમાણિક સારી સારી સામગ્રી

મધને ભજવા મૂકી છે પ્રવત્ન પ્રશમનીય છે

લોખંડી (સૌરાષ્ટ્ર) વિજયઅમૃતમૂરિ ૬ પં. જિનેન્દ્રવિ

અતરિય પાશ્વનાથ પુસ્તક મળ્યો પુસ્તક વાચી તેમા
અતરિયા પાશ્વનાથનો મહિમાનો વર્ણન બહુ સુદર છે
લોકોને આજ્ઞાદ પહોચાડે તેવો છે આપની ગમ્મિની શી
વાત કરવી

મુંબઈ

વિજયભુવનસરિ

આજ શ્રી અતરિયા ત્રીય માહાત્મ્યનું પુસ્તક મળ્યું
છે સસ્તુતમા વેખન કરીને પ્રાચીન પરપરા જાણી રાખી
છે તે આનંદ હી વાત છે

માહવી (કચ્છ)

મુનિ જ જી વિં

‘ શ્રી અતરિયા ત્રીય માહાત્મ્ય ’ પુસ્તક આજે મળ્યું
છોજાજ આનંદ થયો પુસ્તક સુદર લેવાનું થયું છે ૫૦
આશાય દેવે સર્ગ-મુખોધ અને રસપૂર્ણ સસ્તુત પદ્યમયનું
નિર્માણ કરી બાલ છવે પર મહાન ઉપકાર કયો છે

દેલોદી (રાજસ્થાન)

મુનિ બદ્રગુપ્ત વિં

મવતા શ્યામપદ્મતામ્ દશયત પૂજ્યાશોકવિજયે પ્રપિત શ્રોક
મદ્દ કલિફાલ્પરૂપગૃહમિથ અતરિક્ષવામૃતાયર્તીશ્રવર્ણરાત્નક
પુસ્તક થ સ્ત્રમ્ । પઠિવાડ્યર્થોનન્દાડ મથન । મવતામ્ । શ્રોક
રથાશક્તિ ક્ષાત્રા મમ મમતર મહાપ્રમાવન મવન્ચરનારવિન્દે
સ્ત્રમ્ । કિં મયૂરવાહિની પ્રચ્યાગ્મિત ? જા મયૂરવાહિન્યાડય
મથ લિગિત ? સુમધુરસુશોભનસુવર્ણનવિસ્તૃતોડય મવોડાસ્ત ।

કપરજ

મુનિ અશાસ્ત્રાગર

(મુનિવય અમલમાગરજી-ગણિયર-શિષ્યરત્ન)

પ્રભુ પન્થાસલ મં શ્રી ભગવંતિસલ મુદ્રા

ॐ ह्रीं श्री जगद्धामपार्श्वनाथाय नमः
आत्म-कमल-सुखि-भुवनतिलकमूरिगुरुभ्यो नमः

पूज्यपाद आचार्य सगन त श्रीभद्रिजयसिद्धिसूरीश्वर
महाराज विरचित

तत्त्व-न्याय-विभाकर

श्री सभ्यकश्रद्धा नामनो पंडितो भाग

[गूजंरभाषानुवादयुक्ता]

प्रथम किरण तत्त्वोद्देशारय

भक्त्युद्वेगनमत्सुराधिपतिर कोटीरस्त्रप्रभा-
द्योतिस्मेरपदाम्बुज निरुपमज्ञानप्रभाभासुरम् ।
रागद्वेषतर्णास्त्रिपावकनिम वाणीसुधाम्मोनिधिम् ,
श्रीमद्दीर्घजिनेश्वर प्रतिदिन वन्दे जगद्गुरुम् ॥१॥

अर्थ — अत्यंत लज्जित ही नमता धन्वोना भस्तकेना
मुकुटोना रत्नोनी प्रभाशी आस्वर-विकसित अशुक्लमलवाणा,

(આ પદથી પ્રભુનો પૂજાતિશય પ્રકાશિત કરેલ છે) અનન્ત
જ્ઞાનરૂપી પ્રભાથી જાળવવામાં, (આ પદથી જ્ઞાનાતિશય
દર્શાવ્યો છે) રાગ-દ્વેષરૂપી ઘાસની ગળીને માટે અગ્નિસમાન
(આ પદથી અપાયાપગમ અતિશય જણાવ્યો છે) વાણીરૂપી
અમૃતના સાગર (આ પદથી વચનાતિશય બતાવ્યો છે)
ત્રિભુવનના પતિ કે પ્રિય એવા લાવવક્ષમીપતિ વીર જિનેશ્વરને
હુ હં મેશા વન્દના કરું છું ॥૧॥

પ્રજ્ઞાવૈભવસમદિષ્ણુકયકપ્રૌઢોક્તિવિદ્રાવણ—

પ્રભુ જીવગણોપજીવકદયાદૃષ્ટિપર્યોજ્યવલ્લભ ।

નત્વા શોકમહાશયસુરિમસકૃદ્ધ્યાત્મા ચ જૈનાગમ,

તત્ત્વન્યાયાધિમાન્તર સુલલિત ગ્રંથ મકુર્વે મુદા ॥૨॥

અર્થ —પ્રતિભાના વૈભવથી મદિષ્ઠવાદીઓની પ્રૌઢ ઉક્તિ
ઓના ખડનમાં પ્રસિદ્ધ (આ પદથી ગુરુનો પ્રતિભાતિશય
અને સ્વસિદ્ધાન્તસ્થાપનનું સામર્થ્ય દર્શાવ્યું છે) જીવગણને
જીવાડનારી દયામાં ઉત્કૃષ્ટ જાગૃતિના કારણે અત્યંત નિર્મલ
(આ વાક્યથી ગુરુની અનેક નૃપતિઓને અહિંસાધર્મના
ઉપદેશદ્વારા દયાધર્મમાં સ્થાપવાની કૃપાલતા દર્શાવી છે)
લક્ષ્મીનું સ્થાન જેમ કમલ છે તેમ આચાર વિગેરે આંક
પ્રકારની સપદાના ઘર એવા સાર્થક નામવાળા શ્રી કમલસુરિજી
ગુરુદેવને વારંવાર નમન કરી અને ભક્તિશ્રદ્ધાપૂર્વક મનો
મંદિરમાં સ્થાપીને અને જિનપ્રણીત પ્રવચનને નમન કરી
તેનું ધ્યાન કરી, જીવાદિ તરવો અને તેના સાધક પ્રમાણુનય
ઉપન્યાયોની વિશિષ્ટ સ્વરૂપ-પ્રકાર-પ્રમાણુરૂપીભાને કરનાર

હોઈ સાર્થકનામવાળા, સુલલિત, તત્ત્વન્યાય-વિચારક નામક
અથને હું આનંદપૂર્વક રચુ છું (૨)

મમ્યવધદાસવિચારણાનિ મુકુત્યુપાયા ॥૧॥

અર્થ — સમ્યક્શ્રદ્ધા, સમ્યક્સંવિત્, (જ્ઞાન) અને સમ્યક્
ચારિત્ર જ મુક્તિના ઉપાયો (સાધનો) છે અર્થાત્ આ
સમુદિત સમ્યક્ચરિત્રથી જ મુક્તિના સાધનરૂપ છે બીજા
મુક્તિના સાધનો નથી (૧)

ઉદ્દેશ પ્રમાણે સમ્યક્ શ્રદ્ધાનું વક્ષણ

તત્ત્વેષ્વાસ્થા મમ્યવધદા ॥૨॥

અર્થ — જિનપ્રણીત-જીવાદિ તત્ત્વોના ઉપર આસ્થા
(અભિરૂચિ) તેનું નામ સમ્યક્શ્રદ્ધા (૨)

તત્ત્વોનો નામ-સંખ્યા-નિર્દેશ

તત્ત્વ તત્ત્વાનિ જીવાનીવપુણ્યપાપાશ્રવમવરનિર્જેરાવ-ધમોક્ષા
નવ ॥૩॥

અર્થ — ત્યા—‘તત્ત્વેષ્વાસ્થા’ એ વાક્યમાં કહેલા તત્ત્વો—
જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જેરા, ધમ,
મોક્ષ એ નામવાળા, નવ (૯) તત્ત્વો છે (૩)

જીવાદિ તત્ત્વોનું નિરૂપણ

જીવા અનન્તા ॥૪॥

અર્થ — એ કે જીવોના લક્ષણ-પ્રકાર-લેદો આગળ કહેવાશે

તો પણ તે જીવોની સંખ્યાની મર્યાદા નથી તેમજ તેઓ
અસંખ્યાત પણ નથી એવા અભિપ્રાયથી કહે છે કે 'જીવો
અનંતા છે' (૪)

અજીવોનો વિભાગ—

ધર્માધર્માકાશકાલપુટ્ટગત્તા. વચ્ચાઝીવા ॥૫॥

અર્થ — ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય,
કાલ, પુષ્પતાન્તિકાય, એમ આ પાંચ 'અજીવ' કહેવાય છે ૫
દ્રવ્યત્વ આધાર્યેનું નિરૂપણ—

જીવેન સદૈત્ત એવં વદ્ દ્રવ્યાણિ ॥૬॥

અર્થ — જીવાસ્તિકાયની સાથે આ પાંચ અજીવો 'દ્રવ્ય'
કહેવાય છે, અર્થાત્ ધર્મ, અધર્મ, આકાશ, કાલ, પુષ્પત્વ
દ્રવ્યત્વધર્મ અને જીવ આ છ પદાર્થો 'દ્રવ્ય' કહેવાય છે
આ બધામાં એક સરખો છે (૬)

દર્શનાન્તરીઓએ માનેલ પદાર્થો કે દ્રવ્યોનો પૂરોક્ત ૮
દ્રવ્યોમાં સમાવેશ —

દર્શનાન્તરાભિમતપદાર્થાનામત્રૈવાઙ્ગતર્માર ॥૭॥

અર્થ — દર્શના તરીય નૈયાયિક આદિએ માનેલ પૃથિવી
આદિ પદાર્થોનો આ જીવાદિ દ્રવ્યોમાં સમાવેશ થાય છે (૭)

ગુણવર્ણવસામા યવિજ્ઞેષાદય પદ્સ્યેન સદ્ગ્જ્ઞન્તે ॥૮॥

અર્થ — પરાભિમત ગુણકર્મસામાન્યવિશેષ વિગેરે પદાર્થો

આ છ દ્રવ્યોમા જ સગત થાય છે અર્થાત્ છ જ દ્રવ્યો છે
અધિક નહીં કે ન્યૂન પણ નહીં (૮)

પુણ્યાદિ તત્ત્વોનો પણ છ દ્રવ્યોમા સમાવેશ—

પુણ્યાદિતત્ત્વનામવ્યયમેવ ન્યાય ॥૯॥

અર્થ — પૂર્વોક્તદિશાદ્વારા છ દ્રવ્યોમા જ પુણ્યાદિ તત્ત્વોનો
સમાવેશ થાય છે (૯)

તે આ પ્રમાણે—

તત્ર પુણ્યપાપાશ્રવણાના પુદ્ગલપરિણામત્યાત્ પુદ્ગલેષુ
સંવરનિર્જરામોક્ષાણા જીવપરિણામસ્વાજીવેશ્વતર્માત્ર ॥૧૦॥

અર્થ — પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, બન્ધનો પુદ્ગલપરિણામરૂપ
હોઈ પુદ્ગલોમા અને સંવર, નિર્જરા, મોક્ષનો જીવપરિણામરૂપ
હોઈ જીવોમા સમાવેશ થાય છે (૧૦)

કાય મિનાય પાપ દ્રવ્યોત્ સાધર્મ્ય —

કાલ વિહાય પચ્ચાસ્તિકાયા ભવતિ ॥૧૧॥

અર્થ — કાલને છોડી, ધર્મ, અધર્મ, આકાશ, પુદ્ગલ
અને જીવ એમ પાંચ દ્રવ્યો ‘અસ્તિકાયા’ (પ્રદેશોના
સમુદાયવાળા) કહેવાય છે (૧૧)

પુણ્યતત્ત્વના પ્રભેદો —

પુણ્યસ્ય તુ સાતોચૈર્ગૌત્રસુરમનુષ્યદિકપચ્ચેન્દ્રિયજાતિ
પચ્ચદેહાદિમત્રિતનુપાક્ષાદિમસદ્દનનસંસ્થાનપ્રશસ્તરણંશત્ત્વકાગરુ-

છધુપરાધાતોચ્છ્રામાતપોત્રોતશુભગતિનિર્માણત્રસદશકસુરન
રતિયંગાયુસ્તીર્યકરનામકર્મરૂપેણ દ્વિત્વારિંશદ્મેદા ॥૧૨॥

અર્થ — ૧ સાતાવેદનીય, ૨ ઉચ્ચગોત્ર, ૩ મનુષ્યગતિ
૪ મનુષ્યાનુપૂર્વી, ૫ સુરગતિ, ૬ સુરાનુપૂર્વી, ૭ પચેન્દ્રિય
ભતિ પાત્ર શરીરો—૮ ઔદારિક, ૯ વૈક્રિય, ૧૦ આહારક,
૧૧ તૈજસ, ૧૨ કાર્મણ અને તે ત્રણ શરીરના ૧૩-૧૪-૧૫
અગોપાગો, ૧૬ વજ્રકપલનારાય નામનું પહેલું મધ્યય, ૧૭
સમયતુરસ્ત નામનું પહેલું સમ્યાન, ૧૮ શુભવર્ણ, ૧૯ શુભગંધ,
૨૦ શુભરસ, ૨૧ શુભરસી, ૨૨ અશુભલયુ, ૨૩ પરાધાન,
૨૪ ઉચ્છવાસ, ૨૫ આતપ, ૨૬ ઉદ્યોત, ૨૭ શુભખગતિ, ૨૮
નિમોષ, ૨૯ ત્રસ, ૩૦ બાદર, ૩૧ પર્વાત, ૩૨ પ્રત્યેક, ૩૩
સ્થિર, ૩૪ શુભ, ૩૫ સૌભાગ્ય, ૩૬ સુસ્વર, ૩૭ આદેય,
૩૮ યશ કીર્તિરૂપ ત્રસદશક, ૩૯ સુરાયુ, ૪૦ નરાયુ, ૪૧
તિર્યંગાયુ, ૪૨ તીર્યકરનામકર્મ આ પ્રમાણે પુણ્યતત્ત્વના
૪૨ ભેદો ॥ (૧૨)

પાપતરના પ્રભેદો—

જ્ઞાનાતરાયદશકદર્શનામરણીયનરકનોચૈર્ગોત્રાસાતમિધ્યા-
ત્વસ્થાવરદશકનિરયત્રિકકપાયપચ્ચવિંશતિતિયેત્વિકૈકદ્વિત્રિચતુ-
ર્જાતિકૃત્વગત્યુપધાતાપશસ્તવળચતુષ્કાપ્રયમસહનનસંસ્થાનમેદાત્
દ્વયશીતિવિધ પાપમ્ ॥૧૩॥

અર્થ — ૧ મતિજ્ઞાનાવરણીય, ૨ શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય, ૩
અવધિજ્ઞાનાવરણીય, ૪ મન પય વજ્ઞાનાવરણીય, ૫ કેવળજ્ઞાના-

વરણી, ૬ દાનાતરાય, ૭ લાભાતરાય, ૮ લોગાતરાય, ૯
 ઉપલોગાતરાય, ૧૦ વીર્યાતરાયરૂપ જ્ઞાનાતરાયદશક, ૧૧ ચક્ર
 દર્શનાવરણીય, ૧૨ અચમુદર્શનાવરણીય, ૧૩ અવધિદશના
 વરણીય ૧૪ ઠેવગદર્શનાવરણીય, ૧૫ નિદ્રા ૧૬ નિદ્રાનિદ્રા,
 ૧૭ પ્રચક્ષા, ૧૮ પ્રચવા-પ્રચક્ષા, ૧૯ ધીવૃદ્ધિ રૂપદશનાવર
 ણીયનવક, ૨૦ નીચ જોત્ર, ૨૧ અજ્ઞાતાવેદનીય, ૨૨ મિથ્યા
 ત્વ મોહનીય, ૨૩ સ્થાવર, ૨૪ સૂક્ષ્મ, ૨૫ અપયોત્ત, ૨૬
 સાધારણ, ૨૭ અસ્થિર, ૨૮ અશુભ, ૨૯ હૌભોમ્ય, ૩૦ દુસ્વર,
 ૩૧ અનાદેય, ૩૨ અયથ રૂપ સ્થાવર દશક, ૩૩ નરકગતિ,
 ૩૪ નરકાનુપૂર્વી, ૩૫ નરકાયુરૂપ નિર્યત્રિક અનતાનુબધી-
 ૩૬ ક્રોધ, ૩૭ માન, ૩૮ માયા ૩૯ લોભ, અપ્રત્યાખ્યાનીય-
 ૪૦ ક્રોધ, ૪૧ માન, ૪૨ માયા, ૪૩ લોભ, પ્રત્યાખ્યાનીય-
 ૪૪ ક્રોધ, ૪૫ માન, ૪૬ માયા, ૪૭ લોભ, સંબલન-
 ૪૮ ક્રોધ, ૪૯ માન ૫૦ માના, ૫૧ લોભ, ૫૨ હાસ્ય, ૫૩
 રતિ, ૫૪ અરતિ, ૫૫ શોક, ૫૬ ભય, ૫૭ દુઃખ છા, ૫૮
 પુરૂષવેદ, ૫૯ સ્ત્રીવેદ, ૬૦ નપુસકવેદ રૂપ (૨૫) કપાય, ૬૧
 તિય અગતિ, ૬૨ તિર્થઆનુપૂર્વી, ૬૩ એકેન્દ્રિય, ૬૪ બે-
 ધન્દ્રિય, ૬૫ તેષ્ઠન્દ્રિય, ૬૬ અઊરિન્દ્રિય ભવતિ, ૬૭ અશુભ
 વિહાયોગતિ, ૬૮ ઉપધાત, ૬૯ અપ્રશસ્તવર્ણ, ૭૦ અશુભ
 ગદ્ય, ૭૧ અશુભ રસ, ૭૨ અશુભ રૂપચર, ૭૩ ત્રાયલનારાય
 સઘયણ, ૭૪ નારાયસઘયણ, ૭૫ અર્ધનારાયસઘયણ, ૭૬
 દીલિકાસઘયણ, ૭૭ છેવટ્કુસઘયણ, ૭૮ ન્યમૌધપરિમલ
 સસ્થાન, ૭૯ સાદિ સસ્થાન, ૮૦ વામન સસ્થાન, ૮૧ કુખ
 સસ્થાન, ૮૨ હૃડક સસ્થાન એ પ્રમાણે પાપતત્ત્વના (૮૨)
 ભેદો છે (૧૩)

આશ્રય તત્ત્વના પ્રભેદો—

આથવસ્તુ ઇન્દ્રિયપञ्ચકકપાયષતુલ્કાત્રતપञ્ચયોગત્રિક
ક્રિયાપञ્ચવિંશતિમેદાત્ દ્વાચત્વારિંશદ્વિષ ॥૧૪॥

અર્થ — ૧ સ્પર્શેન્દ્રિય, ૨ રસેન્દ્રિય, ૩ પ્રાણેન્દ્રિય,
૪ નેત્રેન્દ્રિય, ૫ શ્રોત્રેન્દ્રિય, ૬ ક્રોધ ૭ માન, ૮ માયા
૯ લોભ, ૧૦ પ્રાણાતિપાત, ૧૧ મૃધાવાદ, ૧૨ અહતાદાન,
૧૩ મૈથુન, ૧૪ પરિશ્રદ્ધ, ૧૫ મનોયોગ, ૧૬ વચનયોગ
૧૭ કાયયોગ, ૧૮ કાયિકી, ૧૯ અધિકરણિકી, ૨૦ પ્રાદેષિકી,
૨૧ પરિતાપનિકી, ૨૨ પ્રાણાતિપાતિકી, ૨૩ આરભિકી, ૨૪
પરિશ્રદ્ધિકી, ૨૫ માયાપ્રત્યયિકી, ૨૬ મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયિકી,
૨૭ અપ્રત્યાખ્યાનિકી, ૨૮ દષ્ટિકી, ૨૯ સ્પૃષ્ટિકી, ૩૦ પ્રાતિ
ત્યકી, ૩૧ સામતોપનિપાતિકી, ૩૨ નૈશ્વર્યિકી, ૩૩ સ્વાહસ્તિકી,
૩૪ આશાપનિકી, ૩૫ વિદારણિકી, ૩૬ અનાભોગિકી ૩૭
અનવકાક્ષાપ્રત્યયિકી, ૩૮ બીજા પ્રાયોગિકી ૩૯ સમુદાનિકી,
૪૦ પ્રેમિકી, ૪૧ દેષિકી, ૪૨ ઈર્ષ્યાપથિકી ૩૫ ૨૫ ક્રિયા આ
પ્રમાણે આથવતત્ત્વના (૪૨) ભેદો છે (૧૪)

સ વરતત્ત્વના પ્રભેદો—

પञ્ચસમિતિત્રિગુણિદ્વાવિંશતિપરીપદદશપતિષર્મદ્વાદશમાવના
પञ્ચચારિત્રમેદાત્સવરસ્સપञ્ચાશદ્વિષ ॥૧૫॥

અર્થ — ૧ ઈર્ષ્યાસમિતિ, ૨ ભાષાસમિતિ, ૩ એવણા
સમિતિ, ૪ આદાનભડમત્તનિદ્રુએવણાસમિતિ, ૫ પારિજ્ઞા
પનિજ્ઞાસમિતિ, ૬ મનશુષિ, ૭ વચનશુષિ, ૮ કાયશુષિ,

૬ ક્રુધા, ૧૦ પિપાસા, ૧૧ શીત, ૧૨ ઉષ્ણ, ૧૩ દશ,
 ૧૪ અચેતક, ૧૫ અસ્તિ, ૧૬ સ્ત્રી, ૧૭ ચર્ચા, ૧૮ નૈપેધિકી,
 ૧૯ શય્યા, ૨૦ આક્રોશ, ૨૧ વધ, ૨૨ ચાચના, ૨૩ અલાભ,
 ૨૪ રોગ, ૨૫ તૃણસ્પર્શ, ૨૬ મલ, ૨૭ સત્કાર, ૨૮ પ્રજ્ઞા,
 ૨૯ અજ્ઞાન, ૩૦ સમ્યક્ત્વરૂપ બાવીશ પરીપક્ક, ૩૧ ક્ષમા,
 ૩૨ માદવ, ૩૩ આજ્ઞવ, ૩૪ નિર્વોભતા, ૩૫ તપ, ૩૬
 સયમ ૩૭ સત્ય, ૩૮ શૌચ, ૩૯ અર્કિચનત્વ ૪૦ બ્રહ્મચર્ય
 રૂપ દશયતિધર્મ, ૪૧ અનિત્ય, ૪૨ અશરણ, ૪૩ સંસાર,
 ૪૪ જ્યેષ્ઠત્વ, ૪૫ અન્યત્વ, ૪૬ અશુચિત્વ, ૪૭ આશ્રવ,
 ૪૮ સવર, ૪૯ નિર્જરા, ૫૦ લોકસ્વભાવ, ૫૧ બોધિહુલ્ભ
 પર ધર્મરૂપ બાર ભાવના, ૫૩ સામાયિક, ૫૪ છેદોપસ્થાપનીય
 ૫૫ પરિહારવિશુદ્ધિ, ૫૬ સૂક્ષ્મસપરાય, ૫૭ મથાખ્યાતરૂપ
 ૫૮ ચારિત્ર, એ પ્રમાણે અવશતત્ત્વના ૫૭ લેદો છે (૧૫)

નિર્જરાતત્ત્વના પ્રલેદો—

વાદ્યાભ્યંતરપટ્ટકરૂપતપોમેદેન દ્વાદશપ્રકારા નિજરા ॥૧૬॥

અર્થ —૧ અનશનતપ, ૨ ઉત્તોદરીકા, ૩ વૃત્તિસંક્ષેપ,
 ૪ રસત્યાગ, ૫ કાયકલેશ, ૬ સહીનતા એ રૂપ બાદ્યતપ,
 ૭ પ્રાયશ્ચિત, ૮ વિનય, ૯ વૈયાવૃત્ય, ૧૦ સ્વાધ્યાય, ૧૧ ધ્યાન,
 ૧૨ કાયોત્સર્ગરૂપ અવ્યતર તપ આ પ્રમાણે નિર્જરાતત્ત્વના
 ૧૨ લેદ ॥ (૧૬)

અધતત્ત્વના પ્રલેદો—

પ્રકૃતિસ્થિતિરસપદ્મમેદાચતુર્વિધો વધ ॥૧૭॥

અર્થ — ૧ પ્રકૃતિબળ, ૨ સ્થિતિબળ, ૩ અનુભાગબળ,
૪ પ્રદેશબળ આ પ્રમાણે બળતત્ત્વના (૪) લેદ છે (૧૭)

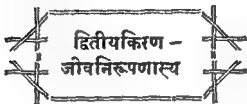
મોક્ષતત્ત્વના પ્રભેદો—

મોક્ષસ્તુ સત્પદમરૂપણાદ્રવ્યમાણસેત્રસ્પશનાકાલાતર-
ભાગમાયારૂપબહુત્વેનૈવવિધ ॥૧૮॥

અર્થ — ૧ સત્પદપ્રકરણાદાર, ૨ દ્રવ્યપ્રમાણદાર, ૩ સેત્ર-
દાર, ૪ સ્પર્શનાદાર, ૫ કાલદાર, ૬ અતરદાર, ૭ ભાગદાર,
૮ ભાવદાર, ૯ અત્પબહુત્વદાર આ પ્રમાણે મોક્ષતત્ત્વના
૬ લેદ છે (૧૮)

શ્રી સકલમન્ત્રાધિગજ શ્રી સિદ્ધવશાય નમઃ

તત્ર ચૈતનાલક્ષણો જીવ ॥૧॥

અર્થ — ચૈતનારૂપી લક્ષણ (અસાધારણ ધર્મસ્વરૂપ)વાળો
જીવ છે (૧+૧૯)

સ દ્વિવિધ ॥૨॥

અર્થ — તે જીવ બે પ્રકારનો છે (૨+૨૦)

સસાયસસારિમેદાત્ ॥૩॥

અર્થ — (૧) સ સારી (૨) અસ સારી (સિદ્ધ) બેદથી તે
જીવ 'બે પ્રકારનો છે (૩+૨૧)

અથ ચૈતનત્વેન જીવ એકવિધ ॥૪॥

અર્થ — સ સારી જીવના નિરૂપણ પ્રસંગમાં સ સારી જીવ,
ચૈતનત્વધર્મની અપેક્ષાએ એક પ્રકારનો છે (૪+૨૨)

ત્રયસ્થાવરમેદન દ્વિવિધ ॥૫॥

અર્થ — સ સારોપાધિવિશિષ્ટચેતનત્વથી એક પ્રકારનો હોવા છતાંય ત્રસ અને સ્થાવર લેહની અપેક્ષાએ સ સારી જીવ બે પ્રકારનો છે (૫+૨૩)

(અહીં ત્રસ નામકર્મના ઉદયવાળા બેઈન્દ્રિયથી માંડી ૫ ચેન્દ્રિય સુધીના જીવો, ત્રસ તથા સ્થાવર નામકર્મના ઉદય વાળા એકેન્દ્રિય જીવો-પૃથ્વી, જલ, તેજ, વાયુ, વનસ્પતિકાય જીવો સ્થાવર સમજવા)

પુસ્ત્રીનપુસકમેદન ત્રિવિધ ॥૬॥

અર્થ — સ સારી જીવ, પુરૂષલેહ, સ્ત્રીલેહ, નપુસકલેહની અપેક્ષાએ પુરૂષ-સ્ત્રી-નપુસક લેહવાળો હોઈ ત્રણ પ્રકારનો છે (૬+૨૪)

નારકતિર્યક્મનુષ્યદેવમેદન ચતુર્વિધ ॥૭॥

અર્થ — ગતિની અપેક્ષાએ (૧) નરકગતિના ઉદયવાળો નારક, (૨) તિર્યચગતિના ઉદયવાળો તિર્યચ, (૩) મનુષ્ય ગતિના ઉદયવાળો મનુષ્ય, (૪) દેવગતિના ઉદયવાળો દેવ એમ નારક તિર્યચ મનુષ્ય દેવરૂપે ચાર પ્રકારનો જીવ છે (૭+૨૫)

ઈન્દ્રિયમેદન પચ્ચવિધ ॥૮॥

અર્થ — જાતિનામકર્મના ઉદયથી પ્રાપ્ત થયેલ એકેન્દ્રિય વિગેરે જાતિપરિણામને લજ્જનારા હોઈ જીવોના પાંચ લેહો છે (૧) એકેન્દ્રિય, (૨) બેઈન્દ્રિય, (૩) તેઈન્દ્રિય, (૪) ચત્રેન્દ્રિય, (૫) ૫ ચેન્દ્રિય એમ ઈન્દ્રિયલેહથી જીવ પાંચ પ્રકારનો છે (૮+૨૬)

પૃથિવ્યપ્તેઝોવાયુત્તનસ્પતિત્રસમેદેન પદ્ધવિધ ઇત્યવ વિસ્ત-
રતસ્ત્રિપષ્ટ્યધિકપચ્ચશતવિધોઽપિ મયતીતિ ત્રિણેય ॥૯॥

અર્થ — પૃથિવીકાય, અપૃકાય, વાયુકાય, તેજસ્કાય,
વનસ્પતિકાય, ઋસકાય આ પ્રમાણે કાયલેદથી છ પ્રકારનો
જીવ સમજવો. વિસ્તારથી (૭) નારદી, (૨૪) તિય ચો, (૧૦૧)
ગર્ભજ મનુષ્યો, (૬૬) દેવો તેમના પર્વાત અને અપર્વાત
લેદથી અને (૧૦૧) સમૃદ્ધિમંત મનુષ્યો ઉમેરવાથી ‘૫૬૩’
લેદવાળા જીવો આગમથી જાણવા (૬+૨૭)

સ સારી જીવનુ લક્ષણ—

સકર્મા સસારી ॥૧૦॥

અર્થ — કર્મની સાથે વિશિષ્ટ સ જીવવાળો. જીવ ‘સ સારી’
કહેવાય છે (૧૦+૨૮)

દેહમાત્રપરિમાણ ॥૧૧॥

અર્થ — સ સારી જીવ, દેહ પ્રમાણે પરિમાણવાળો છે
જીવનુ શરીર જેટલા પરિમાણવાળું છે જીવનુ પદ્મ તેટલું જ
પરિમાણ જાણવું (૧૧+૨૯)

સ ચ સુક્ષ્મેતરૈર્કાન્દ્ર્યદ્વિત્રિચતુરિન્દ્રિયાસન્નિમન્નિપન્નૈન્દ્રિય-
મેદેન મસ્રવિધોઽપિ પ્રત્યેક પર્વાતપર્વાતમેદતચ્ચતુદશવિધ ૧૦

અર્થ — તે જીવ, સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય, બાહ્ય એકેન્દ્રિય,
બેઇન્દ્રિય, તેઇન્દ્રિય, ચૈરિન્દ્રિય, અસન્નિ પન્નૈન્દ્રિય મન્નિ

પચેન્દ્રિય લેદથી સાત પ્રકારનો હોવા છતાં પર્વાસ અને અપર્વાસ લેદથી ચૌદ પ્રકારનો છે (૧૨+૩૦)

પર્વાસ શબ્દની પ્રવૃત્તિમા નિમિત્ત પર્વાસિનુ વર્ણન—

આત્મન પૌદ્ગલિકક્રિયાવિશેષપરિમણાસિ પર્વાસિ ૧૩

અર્થ — પૌદ્ગલિક વિશિષ્ટ ક્રિયાની સમાસિ, જે શક્તિ વડે થાય છે, તે આત્મામા રહેલી વિશિષ્ટ શક્તિને ‘પર્વાસિ’ કહે છે અર્થાત્ પુદ્ગલના ઉપચયથી જન્ય વિશિષ્ટ ક્રિયાની પૂણ્યતા કરનારી આત્માની વિશિષ્ટ શક્તિ એટલે ‘પર્વાસિ’ અથવા તેવી શક્તિમા નિમિત્ત પુદ્ગલનો ઉપચય એટલે ‘પર્વાસિ’ (૧૩+૩૧)

પર્વાસિવિભાગ—

આહારશરીરેન્દ્રિયોદ્વાસમાપામનોરુપવિવર્ણમેદાત્
પર્વાસિવ્યોદા ॥૧૪॥

અર્થ — આહાર, શરીર, ઇન્દ્રિય, ઉદ્વાસ, ભાષા, મનરૂપ વિવર્ણલેદથી પર્વાસિના છ પ્રકારો છે—

(૧) આહારપર્વાસિ, (૨) શરીરપર્વાસિ, (૩) ઇન્દ્રિય પર્વાસિ, (૪) આસોઆસપર્વાસિ, (૫) ભાષાપર્વાસિ (૬) મન પર્વાસિ એમ છ લેદો પર્વાસિના સમજવા (૧૪+૩૨)

આહારપર્વાસિનુ વર્ણન—

શરીરાદિવચ્ચયોગ્યદલિકદ્રવ્યાદાનક્રિયાપરિસયાસિરાહાર
પર્વાસિ ॥૧૫॥

અર્થ — ઔદારિક, વૈક્રિય આહારક, તેજસ, શાખા, પ્રાણા પાન, મન, કર્મેરૂપ આઠ પ્રકારના પુણ્યલો પૈકી શરીર, ઇન્દ્રિય, ઉત્તવાસ, શાખા, મન એ પાચને યોગ્ય ને દલિક દ્રવ્યો છે તેઓની શ્રદ્ધારૂપ ક્રિયાની સમાપ્તિ, ને આત્મશક્તિ વડે થાય છે તે શક્તિનું નામ ‘આહારપર્યાસિ’ (૧૫+૩૩)

શરીરપર્યાસિનું વર્ણન—

શરીરશરીરવર્ગણાયોગ્યપુદ્ગલના શરીરાક્તોપાક્તપા
રચનક્રિયાસમાપ્તિશરીરપર્યાસિ ॥૧૬॥

અર્થ — સામાન્યથી શ્રદ્ધા કહેલ શરીર વર્ગણાગત યોગ્ય પુદ્ગલોની શરીરના અગોપાગદ્યે રચનાત્મક ક્રિયા ને શક્તિ વડે થાય છે તે આત્મનિષ્ઠશક્તિ ‘શરીરપર્યાસિ’ કહેવાય છે (૧૬+૩૪)

ઇન્દ્રિયપર્યાસિનું વર્ણન—

ન્વગાદીન્દ્રિયનિવર્તનક્રિયાપરિસમાપ્તિરિન્દ્રિયપર્યાસિ ૧૭

અર્થ — ત્વચ્ ઇન્દ્રિય (સ્પર્શેન્દ્રિય) વિગેરે ઇન્દ્રિયોને ઇન્દ્રિયરૂપે બનાવવાની ક્રિયા, ને આત્મીય શક્તિવિશેષથી કે પુણ્યલવિશેષથી પૂર્ણ કરાય છે તે સર્વશરીરેન્દ્રિયવ્યાપક ‘ઇન્દ્રિયપર્યાસિ’ કહેવાય છે (૧૭+૩૫)

શ્વાસોત્થાસ પર્યાસિનું વર્ણન—

શ્વાસોત્તવાસયોગ્યદ્રવ્યાદાનોત્પગશક્તિવિરચનક્રિયા-
સમાપ્તિ શ્વાસોત્તવાસપર્યાસિ ॥૧૮॥

અર્થ — આસોઆસ યોગ્ય દ્રવ્યોની લેવા-મૂકવાની શક્તિ બનાવવાની ક્રિયા, જે આત્મીયશક્તિવિશેષથી કે પુદ્ગલના ઉપચયથી પૂર્ણ થાય છે તે ‘આસોઆસપર્યાસિ’ (૧૮+૩૬)

ભાષાપર્યાસિનું વર્ણન—

માયાયોગ્યદ્રવ્યવરિગ્રહવિસર્જનશક્તિનિર્માણક્રિયાપરિસમાપ્તિર્માપર્યાસિ ॥૧૯॥

અર્થ — ભાષા યોગ્ય દ્રવ્યોની અવલબન અને પછી વિસર્જન વિષયની શક્તિના નિર્માણની ક્રિયા, જે આત્મશક્તિથી કે પુદ્ગલ ઉપચયથી પૂર્ણ થાય છે તે ‘ભાષાપર્યાસિ’ કહેવાય છે (૧૯+૩૭)

મન પર્યાસિનું વર્ણન—

મનસ્વયોગ્યદ્રવ્યાદરણવિસર્જનશક્તિજનનક્રિયાપરિસમાપ્તિર્મન પર્યાસિ ॥૨૦॥

અર્થ — મનપણાને યોગ્ય દ્રવ્યોને લેઈ મૂકવાના વિષયની શક્તિ પેદા કરનારી અનુકૂલ ક્રિયા, જે આત્મીયશક્તિવિશેષથી કે પુદ્ગલઉપચયથી પૂર્ણ થાય છે તે ‘મન પર્યાસિ’ સમજી (૨૧+૪૮)

પર્યાસિના પ્રલોહનું જ્ઞાન ક્ષેત્ર્યા પછી

પર્યાસ-અપર્યાસનું સ્વરૂપ—

સ્વસ્વયોગ્યપર્યાસિપૂર્ણત્વમાજ પર્યાસા । સ્વસ્વપર્યાસિ-પૂર્ણતાવિકલા અપર્યાસા ॥૨૧॥

અર્થ — જો જો જીવની જેટલી પચાસિ અભિમત છે તેટલી પચાસિકાર્યની પૂર્ણતાવાળા જીવો ‘પચાસિ’ અને સ્વસ્વ પચાસિની પૂર્ણતા વગરના જીવો ‘અપચાસિ’ ॥ (૩૯+૨૧)

તત્રૈકેન્દ્રિયસ્યાગ્રાથનસ્ર । દ્વિત્રિચત્રરિન્દ્રિયાસક્ષિપજ્ઞે
ન્દ્રિયાણા પચ્ચ । સક્ષિપજ્ઞેન્દ્રિયાણા પટ્ટ પર્યપ્તિય ॥૨૨॥

અર્થ — (અ) ત્યા—છ પચાસિઓમાંથી પહેલી ચાર (આહાર-
શરીર-ઇન્દ્રિય-વાયોવાસરૂપ ચાર) પચાસિઓ,
એકેન્દ્રિય જીવને હોય છે કેમકે, ભાષા અને
મન તેને હોતા નથી

(બ) બેઇન્દ્રિય,—તેઇન્દ્રિય—ચક્રિન્દ્રિય અસક્ષિપ જ્ઞે-
ન્દ્રિયોને, ભાષા ઉમેરતા પાચપચાસિઓ હોય
છે કેમકે તેઓને મનનો અભાવ છે

(ક) સક્ષિપ જ્ઞેન્દ્રિય જીવોને પૂર્વની પાચમા મન
ઉમેરતા છ પચાસિઓ હોય છે, કેમકે આ
જીવોમાં મન છે (૨૨+૪૦)

પચાસિત અપચાસિત સૂક્ષ્મ આદિ ગાત પ્રકારના જીવોનું
અક્ષિપ વર્ણન—

સૂક્ષ્માથ નિગોદાદિવર્તિન* । શાદરા સ્થૂલપૃષ્ઠિવી
કાયિકાદય* । દ્વીન્દ્રિયા કૃમ્યાદયઃ । ત્રીન્દ્રિયા વિપીઞ્ઠિ-
કાદયઃ । ચતુરિન્દ્રિયા આમરાદય ॥૨૩॥

અસક્ષિપજ્ઞેન્દ્રિયા મનોહીના અગર્ભજા મોનાદય ॥૨૪॥

સક્ષિપજ્ઞેન્દ્રિયા દેવમનુજાદય ॥૨૫॥

અર્થ—(૧) સૂક્ષ્મનામ કર્મના ઉદયવાળા, નિગોદ વિ-
સ્થાનવર્તી પાચ પૃથ્વીકાય વિ જોકેન્દ્રિય હવે. 'સૂક્ષ્મ' છે

(૨) બાહરનામકર્મના ઉદયવાળા, સ્થૂલ (બાહર) પૃથ્વીકાય
વિ પાચ જોકેન્દ્રિય હવે. 'બાહર' છે

(૩) સ્પર્શન અને રસન જોમ જે ઇન્દ્રિયવાળા હવે,
'દ્વીઇન્દ્રિય' કહેવાય છે હા ત કરમીયા, લાકડાનો કીડો,
અલસીઆ, જમીનના કીડા, ગડોલા, જળો, મોતીની છીપ,
રાખો, કોડી વિ સમજવા

(૪) સ્પર્શન-રસન-ગ્રાણુ જોમ ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા હવે
'ત્રીન્દ્રિય' કહેવાય છે હા ત મકોડો, કીડી, ઘીમેલ, ઉધેઈ,
લીખ, ગોંગોડી, છાણના કીડા, માકક, ગોકળગાય, કાનખજૂરો,
વિ સમજવા

(૫) સ્પર્શન-રસન-ગ્રાણુ-અક્ષુ જોમ ચાર ઇન્દ્રિયવાળા
હવે, અતુરિન્દ્રિય કહેવાય છે હા ત કુચેળીઓ, વોંછી,
ભમરો, આગીઓ, પતંગીયુ, તીડ, મધમાળી, ડાસ, તમર
વિ સમજવા

(૬) મન વગરના અને જે ગર્ભજ નથી તે મત્સ્ય વિ
આદિ પદ્ધતી સમૂર્ષિમ મનુષ્ય પશુ વિ પચેન્દ્રિય હવે,
'અસસિપચેન્દ્રિય' જાણવા

(૭) મનવાળા પચેન્દ્રિય હવે 'સસિપચેન્દ્રિય' જાણવા
■ ત સર્વદેવ-નારકી-ગર્ભજ મનુષ્યો તિથ્યો-આદિ
(૨૩ થી ૨૫ ૪૧ થી ૪૩)

एत एव प्राणिन ॥२६॥

અર્થ—આ ચૌદ પ્રકારના જીવો પ્રાણુવતા છે એથી જ આ જીવોનું જીવત્વ છે (૨૬+૪૪)

પ્રાણોનું વિવેચન—

તત્ર માણા દ્રવ્યમાવમેદેન દ્વિવિધા । દ્રવ્યમાણાઃ
પચ્ચેન્દ્રિયમનોગાકાયવજોચ્છરાસાયુપિ દશ । અનન્તજ્ઞાન
દર્શનચારિત્રવૌષટ્કાશ્ચ ચારો ભાવપ્રાણો ॥૧૭॥

અર્થ—ત્યા પૂર્વોક્ત પ્રાણિ ચૌદમા રહેલ પ્રાણો, દ્રવ્ય અને ભાવ એમ બે પ્રકારે પ્રાણો છે

(૧) પાચકન્દ્રિયો, મનોબલ-વચનબલ કાયબલ એમ ત્રણ બલો, આસોઆસ આયુષ્ય એમ દશ પ્રાણો ‘દ્રવ્યપ્રાણો’ કહેવાય છે (૨૭+૪૫)

(૨) અનન્તજ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-વીય રૂપ ચાર પ્રાણો ‘ભાવ પ્રાણ’ કહેવાય છે

સ્પર્શનકાયોચ્છરામાયુષ્યેકેન્દ્રિયાણામ્ રસનવાગ્ધ્યા સહ
પૂર્વોક્તા દ્વોદ્વિયાણામ્, પ્રાણેન મહૈતે ત્રીન્દ્રિયાણામ્, ચક્ષુષા
સહૈત પચ ચતુરિદ્વિયાણામ્, શ્રોત્રેણ સહામી અસક્તિનામ્,
મનસા સહૈતે સક્તિપચ્ચેન્દ્રિયાણામ્, અનન્તજ્ઞાનદર્શનચારિત્ર-
વીર્યાણિ ચત્ત્વારિ સિદ્ધાન્તા ધાયપાણા ॥ ૨૮ ॥

અર્થ—‘એકેન્દ્રિય’ જીવોને સ્પર્શેન્દ્રિય-કાયબલ-આસોઆસ આયુષ્ય એમ ચાર પ્રાણો હોય છે

‘બેકેન્દ્રિય’ જીવોને પૂર્વોક્ત ચાર પ્રાણોમા રસનેન્દ્રિય અને વચનબલ હમેશ્તા છ પ્રાણો હોય છે

‘તેજન્દ્રિય’ હોવાને પૂર્વોક્ત ૭ પ્રાણોમા પ્રાણેન્દ્રિય ઉમેરતા ૭ પ્રાણો હોય છે

‘ચક્ષુરિન્દ્રિય’ હોવાને પૂર્વોક્ત સાત પ્રાણોમા ચક્ષુરિન્દ્રિય ઉમેરતા આઠ પ્રાણો હોય છે

‘અક્ષસિ પચેન્દ્રિય’ હોવાને પૂર્વોક્ત આઠ પ્રાણોમા શ્રોત્રેન્દ્રિય ઉમેરતા નવ પ્રાણો હોય છે

‘સસિપચેન્દ્રિય’ હોવાને પૂર્વોક્ત નવ પ્રાણોમા મનબલ ઉમેરતા દશ પ્રાણો હોય છે

‘સિદ્ધહોવા’ ને અન તજ્ઞાન-અન તદર્શન-અન તચારિત્ર અન તવીર્યં એમ ચાર લાવપ્રાણો હોય છે (૨૮+૪૬)

અસ સારી અનુ સક્ષણ—

નિર્વૃતાશેષકર્મા અસસારી સ एव सिद्धो जिनाजिन-
तीर्थादिमेदभिन्नधरमशरीरप्रिभागोनाकाशपदेशावगाही च
॥ ૨૯ ॥

અર્થ—જે હોવે સકલ આઠ પ્રકારના જ્ઞાનાવશ્યીય વિ ક્રમોનો ક્ષય કયો છે તે આત્મા ‘અમ મારી’ [સિદ્ધ] કહેવાય છે

તે અસ સારી જ, જિન, અજિન તીર્થ વિ લેદ્યુક્ત [સિદ્ધોના પદર લેદનુ વર્ણન આગળ કરાશે] અને અન્તિમ શરીરના ત્રીજા ભાગથી ન્યૂન આકાશપ્રદેશની અવગાહનાસ પત ‘સિદ્ધ’ કહેવાય છે (૨૯+૪૭)

[જેમ પ્રદીપ તેજના અવયવો, થોડી જગ્યામા સંકેત્ય અને મોટી જગ્યામા વિકાસને પામે છે તેમજ અસંખ્ય પ્રદેશી આત્માની પણ ઉત્કૃષ્ટ સંકેત્યપ્રાપ્તિ દશામા લોકના એક અસંખ્યાતમા ભાગમા સ્થિતિ, ઉત્કૃષ્ટ વિકાસવાળી દશામા અર્થાત્ દેવસ્રીની દેવલી સમુદ્ભૂતા દશામા સર્વલોકમા અવગાહનાની વ્યાપકતા છે એ શિવાય બીજે સ્થાને અનેકવિધ મધ્યમ અવસ્થા હોય ॥ આમ વસ્તુસ્થિતિ છે પરંતુ સર્વ સસારી જીવની અસંખ્યેયપ્રદેશાવગાહિતા જ છે સિદ્ધીની યોગનિરોધકાસમા શરીરના છિદ્રો પૂરાતા હોવાથી ચરમશરીરના ત્રીજા ભાગે હીન અવગાહના છે આનાથી વધારે અનાવરણ વીર્યવાળા ભગવતને પણ સંકેત્ય નથી, સિદ્ધીની આટલી જ અવગાહનામા સ્વભાવ જ કારણ છે સ્વભાવમા પ્રક્ષ વ્યાજબી નથી]

શ્રી સમસ્તાયિષ્ઠનિવારકશયેશ્વરપાર્શ્વનાથાય નમઃ

અજીવનિરૂપણ લક્ષણ —

વેતનાશ્ચ દ્રવ્યમજીવ ॥૧॥

અર્થ — વેતના વગરનું દ્રવ્ય 'અજીવ' કહેવાય છે (૧+૪૮)

અજીવના પાંચ ભેદોના ક્રમસર વિભાગ —

ગત્યસાધારણહેતુદ્રવ્ય ધર્મ ॥૨॥

અર્થ — ગમન કરનાર જીવ અને પુદ્ગલોની દેશાતર-પ્રાપ્તિરૂપ ગતિના પ્રત્યે અસાધારણ કારણરૂપ દ્રવ્ય તે 'ધર્મોસ્તિકાય' દ્રવ્ય (૨+૪૬)

ધર્મોસ્તિકાય દ્રવ્યની સિદ્ધિમા અનુમાન પ્રમાણની રજુઆત —

તત્ર પ્રમાણ જીવપુદ્ગલના ગતિર્યાશિનિમિત્તાપેક્ષા,
ગતિવાજ્જલસ્થમત્સ્યાદિગતિવદિત્યનુમાનમ્ ॥૧॥

અર્થ — (જલાત્કારથી ધર્મદ્રવ્ય, ગતિમા કારણ નથી માટે) ગતિપરિણત એવા જીવ અને પુદ્ગલોની ગતિ, (આતર

નિમિત્ત જીવાદિ-શક્તિને સ્વીકારી સિદ્ધસાધનદોષને વારવા માટે કહે છે કે) બાહ્ય નિમિત્ત કારણની અપેક્ષાવાળી છે, કારણ કે, ગતિ છે જે જે ગતિ છે તે તે બાહ્ય નિમિત્તની અપેક્ષા રાખે છે હા ત-સ્વયમેવ જવાની ઇચ્છાવાળું માછલું ગતિમાં અનુપધાતક ઉપકારક નિમિત્તરૂપે જલની અપેક્ષા રાખે છે, તેવી રીતે સ્વભાવથી ગતિપરિણત જીવ અને પુદ્ગલોની ગતિ પણ નિમિત્ત રૂપે ઉપકારક કંઈ દ્રવ્યની અપેક્ષા રાખે જ કારણ કે ગતિપણુ બન્ને ઠેકાણે સરખું જ છે એક માત્ર ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય જ ગતિપરિણત જીવપુદ્ગલની ગતિમાં બાહ્યનિમિત્ત ઉપકારક રૂપે બની શકે છે, એ શિવાય બીજાદ્રવ્યો એમાં નિમિત્ત નથી બની શકતા કેમકે સહુ સહુના ગુણો-ઉપકારો-સ્વભાવો જુદા જુદા છે (૩+૫૦)

ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્યની પ્રકરોની ધ્યતા —

असंख्येयप्रदेशात्मको लोकाकाशव्यापी च ॥४॥

અર્થ —અસંખ્યાત પ્રદેશવાળું અને લોકાકાશમાં વ્યાપક આ ‘ધર્માસ્તિકાય’ દ્રવ્ય છે (૪+૫૧)

અધર્માસ્તિકાય દ્રવ્યનું નિરૂપણ —

स्थित्यसाधारणहेतुर्द्रव्यमधर्म । प्रमाण चात्र जीवपुद्गल-
लाना स्थितिर्वाङ्मनिमित्तापत्ता स्थितित्वाचरुच्छायास्पृश-
यदित्यनुमानम् । असंख्येयप्रदेशात्मको लोकाकाशव्यापी च ॥५॥

અર્થ —સ્થિતિપરિણત જીવ અને પુદ્ગલોની સ્થિતિમાં અસાધારણ કારણરૂપ દ્રવ્ય તે ‘અધર્માસ્તિકાય’ છે

અધર્મોસ્તિત્વાય દ્રવ્યની સિદ્ધિમા અનુમાન પ્રમાણ—

સ્થિતિપરિણત હવપુણ્યોની સ્થિતિ, બાદ્ય નિમિત્તની અપેક્ષાવાળી છે, કેમકે, સ્થિતિ છે જે જે સ્થિતિ તે તે બાદ્યનિમિત્તની અપેક્ષાવાળી છે હા ■ વૃક્ષની હાયામા સુમાદ્ર રી સ્થિતિ

આ અધર્મોસ્તિત્વાય દ્રવ્ય, અસખ્યાતપ્રદેશવાળું છે અને લોકાકાશમા વ્યાપક છે (૫+૫૨)

આકાશદ્રવ્યનું લક્ષણ—

અવગાહનાત્તુળમાજાશમ્ ॥૬॥

અર્થ—(અવગાહન) અવકાશ આપવાનાં શુણ્યવાળું 'આકાશ' દ્રવ્ય છે (૬+૫૩)

આકાશ દ્રવ્યની સિદ્ધિમા અનુમાન પ્રમાણ—

માનન્તુ દ્રવ્યાણા યુગપદવગાહોઽસાધારણ-વાણિનિમિત્તા પૈશ્વો યુગપદવગાહત્વાદેકસરોવર્તિમત્સ્યાદીનામવગાહવદિત્યનુ માનમ્ । ક્ષોકાક્ષોકમેદેન તદ્વદિવિષમ્ ॥૭॥

અર્થ—અનેક દ્રવ્યોનો એકી સાથે અવગાહ, અસાધ્ય રહ્યું બાદ્યનિમિત્તની અપેક્ષાવાળો છે કારણ કે, એકી સાથે અવગાહ છે હા ત એક સરોવરમા રહેનાર મત્સ્ય વિ નો અવગાહ

આ આકાશ દ્રવ્યના લોકાકાશ અને અલોકાકાશ એમ બે ભેદ છે (૭+૫૪)

લોક-અલોકાપ્રાશના માનવ સ્વરૂપ—

ચતુર્દશરજુપમાણ પચ્ચાસ્તિકાયાત્મકો લોકસ્તદ્વ્યા-
પ્યસત્યેયપ્રદેશાત્મકો લોકાકાશ । તદ્મિત્રોલ્લોકાકાશો
ડનન્તપ્રદેશાત્મક । ધર્માદયસ્રયોઽપિ સ્કન્ધદેશપ્રદેશમેદન
ત્રિવિધા । પૂર્ણ દ્રવ્ય સ્કન્ધ. । માધ્યમિકૌપાધિકમાગા દેશા ।
કેવલપ્રજ્ઞાપરિકલ્પિતસૂક્ષ્મતમો માગ પ્રદેશ ॥૮॥

અર્થ—ચૌદ રજુ પ્રમાણુ-પચ્ચાસ્તિકાય આત્મક લોક
કહેવાય છે તે લોકમા વ્યાપક અસ ખ્યાતપ્રદેશ-આત્મક
'લોકાકાશ' કહેવાય છે

તેનાથી લિપ્ત 'અલોકાકાશ' અનન્ત પ્રદેશાત્મક છે

ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય અને
અપિ શબ્દથી છવાસ્તિકાયના સ્કન્ધ-દેશ-પ્રદેશના લેઈથી
ત્રણ પ્રકારે છે

સમસ્ત પોતપોતાના પ્રદેશોથી પરિપૂર્ણ, અસ ખ્યાત
પ્રદેશાત્મક અર્થાત્ પૂણ્ દ્રવ્ય 'સ્કન્ધ' તરીકે કહેવાય છે

પૂર્ણ સમુદાયમાથી એક વિ પ્રદેશહીન જે વિ પ્રદેશ
સુધીના બુદ્ધિ દ્વારા કલ્પિત વિભાગો અર્થાત્ માધ્યમિક
ઔપાધિક ભાગો 'દેશ' તરીકે કહેવાય છે

કેવલજ્ઞાનદ્વારા પરિકલ્પિત સૂક્ષ્મતમ નિર્વિભાગ ભાગ
કેવલપ્રજ્ઞાથી પણ હૃલેઈય ભાગ 'પ્રદેશ' તરીકે સમજવાય છે
(૮+૫૫)

વર્તનાન્નક્ષણ કાલ ॥ ૯ ॥

અર્થ —વર્તનારૂપી સ્વરૂપવાળું દ્રવ્ય ‘કાલ’ દ્રવ્ય છે
(૯+૫૬)

સ ચ વર્તમાનસ્વરૂપ એક एव । सोऽपि निश्चयव्य
वहाराभ्या द्विविधाः ॥ १० ॥

અર્થ —જે કે વર્તનાસ્વરૂપાત્મક કાલ, જીવાજીવાત્મક છે પરંતુ અહીં વર્તનાથી લક્ષિત થનાર ‘અદ્વાકાલ’ દેવાનો છે તે અદ્વાકાલ, વર્તમાન એકસમયાત્મક હોઈ એકજ છે અર્થાત્ કાલનું અસ્તિત્વાયપણું નહીં હોવાથી સ્કધ-દેશ-પ્રદેશ-રૂપ ભેદો કાલના નથી પરંતુ વર્તમાન એકસમયરૂપ હોઈ કાલ, એક પ્રકારનો છે

તે કાલ પણ-વર્તમાન એકસમયરૂપ પ્રમાણુ કાલ પણ નિશ્ચય અને વ્યવહારની અપેક્ષાએ બે પ્રકારનો છે

ત્યા વિષયમાન એકસમયાત્મક વર્તમાન ‘નૈશ્વયિક’ કહેવાય છે આની મર્યાદા કરીને ગયેલ સમયરાશિ ‘અતીત’ કહેવાય છે વર્તમાનસમયની અવધિ કરી થનાર સમયરાશી ‘અનાગત’ કાલ કહેવાય છે અર્થાત્ વર્તમાન સમયથી જુદો સમયોપય કાલ ‘વ્યાવહારિક’ કાલ કહેવાય છે એમ સમજવું
(૧૦+૫૭)

નૈશ્વયિક આદિ કાલનો નિભાગ—

वर्तनादिपर्यायस्वरूपा नैश्वयिक । ज्योतिश्चन्द्रमण-
जयस्समयावलिकादिलक्षणः कालो व्यावहारिक ॥ ११ ॥

અર્થ —વર્તના વિ પર્યાયસ્વરૂપાળો કાલ નૈશ્વયિક

■ સૂચી-અર્થ વિ ની ગતિથી અર્થ, સમય-આવલિકા-મુદ્દત-
દિવસ વિ સ્વરૂપવાળો કાલ વ્યાવહારિક ણ (૧૧+૫૮)

વસ્તુતસ્તુ કાલોઽય ન દ્રવ્યાત્મક । કિન્તુ સર્વદ્રવ્યેષુ
વત્તનાદિપર્યાયાણા સર્વદા સદ્માનાદુપચારેણ કાલો દ્રવ્યત્વે
નોચ્યતે । વત્તનાદિપર્યાયાશ્ચ વર્તનાક્રિયાપરિણામપરત્વાપર-
ત્વરૂપેણ ચતુર્વિધા તત્ર સાદિસાન્તસાધનન્તાનાદિસાન્તા-
નાચનન્તમેદમિનેષુ ચતુ પ્રકારેષ્યેકેનાપિ કેનચિત્પ્રકારેણ
દ્રવ્યાણા વત્તન વત્તનેત્યુચ્યતે । इय વર્તના પ્રતિસમય પરિ-
વત્તનાત્મિકા, નાતો વિવક્ષિતૈકવર્તના દ્વિસમય યાવદપિ સ્થિતિ
કુરતે । અતો યા વર્તનાયાઃ પરાવૃત્તિસ્તા પર્યાયત્વેનામિષીયતે ।
ભૂતકાલે ભૂતા મવિધ્યન્તિ મવિધ્યન્ત્યો વર્તમાનકાલે ચ
મવન્ત્યો યા દ્રવ્યાણા ચેષ્ટાસ્ત ક્રિયાપર્યાય । પ્રયોગનિસ
સાપરિણામાભ્યા જાયમાના નવીનત્વમાત્રીનત્વલક્ષણા યા
પરિણતિસ્ત પરિણામ ॥૧૨॥

યદાશ્રયતો દ્રવ્યેષુ પૂર્વાપરભાવિત્વવ્યવદશસ્ત પર-
ત્વાપરત્વપર્યાય. ॥૧૩॥

અર્થ —વસ્તુત આ કાલ, દ્રવ્યરૂપ નથી, પરંતુ પર્થાય
રૂપ ણ તે કાલદ્રવ્ય તરીકે કેમ કહેવાય છે ? તેના જવાબમા
સર્વદ્રવ્યોમા વત્તના વિ પર્થાયોનો સર્વદા સદ્માના હોવાથી
પર્થાય અને પર્થાયીના અલેદ ઉપચારની અપેક્ષાએ ' કાલ ' દ્રવ્ય
તરીકે કહેવાય ણ

વળી વત્તના વિ પર્થાયો, વર્તના-ક્રિયા-પરિણામ-પરત્વા

પરત્વ રૂપથી ચાર પ્રકારના છે ત્યા ચાર પ્રકારના પચાસે પૈકી વર્તના=સાદિ સાન્ત, સાદિ ઝનત, ઝનાદિસાત, ઝનાદિ ઝનત, એમ ચાર પ્રકારની સ્થિતિઓમાથી કોઈ એક સ્થિતિના પ્રકારથી દ્રવ્યોનુ વર્તવું (રહેવું) એનુ નામ 'વર્તના' છે

આ સમયાશ્રિત વર્તના હરેક સમયે પરિવર્તનશીલ છે, માટે જ આ વિવક્ષિત એક વર્તના એ સમય સુધી પણ સ્થિતિ કરતી નથી તેથી જો વર્તનાનુ પરિવર્તન તે પર્ચાયરૂપે કહેવાય છે એટલા=સમયલેહથી જૂતસમય ગણિની અપેક્ષાએ થયેલી ક્રિયાઓ, વત માન સમયની અપેક્ષાએ થતી ક્રિયાઓ, અનાગત સમયની રાશિની અપેક્ષાએ થનારી દ્રવ્યોની ક્રિયાઓ 'એટલા' પર્ચાયરૂપે કહેવાય છે

પરિણામ-પ્રયોગથી અને સ્વભાવરૂપ પરિણામથી થતી દ્રવ્યોની નવીનપણારૂપ વિ રૂપ પરિણતિ 'પરિણામ' પર્ચાય રૂપે કહેવાય છે

પરત્વાપરત્વ-જેના આશ્રયથી દ્રવ્યોમા 'આ' પૂર્વ કાલનું જે 'આ' પછીના કાલનું છે 'આવો' વ્યવહાર થાય છે તે 'પરત્વાપરત્વ પર્ચાય' કહેવાય છે (૧૨+૧૩-૫૬+૬૦)

પુદ્ગલ દ્રવ્યનુ નિરૂપણ—

રૂપવન્ત* પુદ્ગલા. ॥૧૪॥

एते रसगन्धस्पर्शवन्तोऽपि । लोकाकाशव्यापिनः । ते च स्कन्धदेशप्रदेशपरमाणुभेदेन चतुर्विधाः ॥૧૫॥

અર્થ—રૂપવાળા 'પુદ્ગલો' કહેવાય છે

જેમ રૂપ, પુદ્ગલનું લક્ષણ છે તેમ રસ-ગન્ધ-સ્પર્શ પણ પુદ્ગલનું લક્ષણ છે અર્થાત્ રૂપવાળા, રસવાળા ગન્ધવાળા, સ્પર્શવાળા ‘પુદ્ગલો’ કહેવાય છે

આ પુદ્ગલો લોકાકાશમા વ્યાપક ■ અને રકન્ધ, દેશ, પ્રદેશ, પરમાણુના લેહથી ચાર પ્રકારના છે (૧૫+૬૧)

કૃત્સ્નતયા પરિકલ્પિતપરમાણુમમૂહ સ્કન્ધ ॥૧૬॥

મદેશાન્ર્વાબીનસ્સ્ન્ધમાગા દેશા ॥૧૭॥

કૈવલ્યપ્રજ્ઞાગમ્યસ્કન્ધાનુવર્તિષ્ઠદમતમો માગ પ્રદેશ ॥૧૮॥

સ ઇવ પૃથગ્ભૂતચેત્પરમાણુરિતિ વ્યવહરિયતે । અય પરમાણુસ્સર્વાન્તિમકારણમ્ દ્રવ્યાનારમ્બ્ય કાર્યલિઙ્ગકશ્ચ ॥૧૯॥

અર્થ—રકન્ધ-વિશિષ્ટ સ્થનાવાળો, પૂર્ણ, પરમાણુઓનો સમુદાય “રકન્ધ” કહેવાય છે જેમકે, ઘટ વિ

દેશ—પોતપોતાના રક ધોમા પ્રદેશાત્મક એક પરમાણુને અને પૂર્ણરક ધને છોડી તે રક ધોથી છુટા નહિ થયેલા જે ત્રણ વિ પરમાણુઓના રક ધ ભાગો ‘દેશ’ કહેવાય છે જેમકે ઘટના ઢાઢા વિ વિભાગો-દેશો

પ્રદેશ—રક ધથી છુટો નહીં થયેલો અત્યંત સૂક્ષ્મ કૈવલ્યજ્ઞાનથી ગમ્ય ભાગ ‘પ્રદેશ’ કહેવાય છે

જેમકે ઘનો નહીં છુટો થયેલો સૂક્ષ્મ એક પરમાણુ ભાગ

પરમાણુ-તે પ્રદેશ જ રક ધથી છુટો થયેલો હોય તો જ ‘પરમાણુ’ તરીકે કહેવાય છે

(૧૧) અર્થ—તૈજસવર્ગજાગત પુદ્ગલોને શરીરપણાએ પરિણામવામા સમર્થ તે ‘તૈજસશરીરકર્મ’

(૧૨) કામંજીવર્ગજાગત પુદ્ગલોને શરીરપણાએ પરિણામવામા હેતુમૂલકર્મ તે ‘કામંજીવશરીર’ કર્મ આ પ્રમાણે પાચ શરીરો સમજવા (૮ + ૭૩)

તત્રાગ્ર શરીર તિયદ્વમનુષ્યાણામ્ । દ્વિતીય દેવનાર-
કિણામ્ । તૃતીય ચત્તદંશપૂર્વધરસ્યેવ । તુર્યપચ્ચમે સસારિણા
સર્વેષામ્, કામણ વિદ્યાયાન્યાન્યુપમોગવન્તિ ॥ ૯ ॥

અર્થ—ત્યા પાચ શરીરો પેકી પહેલા ‘ઔદારિક શરીર’ ના સ્વામીઓ તિથંચ અને મનુષ્યો છે

બીજા ‘વૈકિયશરીર’ ના સ્વામીઓ દેવ અને નારદીઓ છે

ત્રીજા ‘આહારક શરીર’ ના સ્વામી ઔદ પૂર્વધારીજ છે

ચોથા અને પાચમા શરીરના સ્વામીઓ સર્વ સસારી છે ।મંજી શરીર શિવાયના સર્વ શરીરો ઉપલોગવાળા છે

અર્થાત્ કામંજીવિજ ત્યાર શરીરોવડે, જીવ, સુખદુખને ઉપલોગ, કર્મબંધન, કર્મવેદન, કર્મનિર્જરા કરે છે (૯+૭૪)

અહ્મ્યાનિ શિર પ્રધૃતીન્યશૌ ઉપાહ્મ્યાનિ તદવયવાહુ-
ગુલ્યાદીનિ, એતન્નિમિત્તમૌદારિકશરીરસમ્પષિકર્મૌદારિ
વાહુગોપાહ્મનામ ॥ ૧૦ ॥

અર્થ — શિરસિ આઠ અંગો અને તેના અવયવભૂત અંગુલી વિ ઉપાંગો કહેવાય છે, ઔદારિક શરીર સભધિ અંગોપાગની ઉત્પત્તિમા નિમિત્તભૂતકર્મ ‘ઔદારિક અંગોપાગ નામકર્મ’ કહેવાય છે (૧૦ + ૭૫)

તાદૃશ વૈક્રિયશરીરસમ્બધિ કર્મ વૈક્રિયાદ્ગોપાદ્ગ-
નામ । તાદૃગમેવાડ્ઠહારકશરીરસમ્બન્ધિ કર્માડ્ઠહારકાદ્ગો-
પાદ્ગનામ । હમાન્પાદિમન્નિતનૃપાદ્ગાનિ । તૈમસકામંજયોસ્ત્વા-
સ્મદેશતુલ્યસસ્થાનત્વાન્ન મવત્પદ્ગોપાદ્ગાનિ । ઇવમેકદ્વિય-
શરીરાણામપ્યદ્ગોપાદ્ગાનિ ન મવતિ વનસ્પત્યાદિષુ શાલાદી-
નામદ્ગત્વાન્નિવ્યવહારો ન વાસ્તવિકા, કિન્તુ મિનઃકીલ્બસ્વ
શરીરાણ્યેવ તૈ ॥ ૧૧ ॥

(૧૪) અર્થ — વૈક્રિયશરીરસભધી અંગોપાગની ઉત્પત્તિમા
નિમિત્તભૂતકર્મ ‘વૈક્રિય અંગોપાગ નામકર્મ’ નામુર્ણ

(૧૫) આદારક શરીર સભધી અંગોપાગની નિમિત્તમા
કારણભૂતકર્મ ‘આદારક અંગોપાગનામકર્મ’ કહેવાય છે

આ પહેલાના ત્રણ શરીરોના અંગોપાગો સમજવા
આત્મપ્રદેશ સરખા સસ્થાનવાળા હોવાથી તેમજ અને કામણ
શરીરના અંગોપાગો નથી આ પ્રમાણે એકેન્દ્રિય જીવોના
શરીરને અંગોપાગો હોતા નથી તથા વનસ્પતિ વિ ના શાખા
વિ મા અંગોપાગપણુનો વ્યવહાર વાસ્તવિક નથી કેમકે
શાખા વિ પ્રત્યેક નામકર્મના પ્રભાવથી બિન બિન જી
શરીરરૂપ છે (૨)

અસ્થિરચનાવિશેષ* સહનનમ્ । ઉમયતો મર્કટપ્રવદ્-
યોગ્ગતો પદ્માકૃતિનાડપગાસ્થના પરિવેષિતયોરુપરિ તદ્
સ્થિત્રયમેદ્રિકીલિકાત્મકા યાસ્થિત્રિશિષ્ટવપયોજક કમ
ઘર્જર્પમનારાચમ્, હ્રદમાદિમસહનનમ્ ॥ ૧૨ ॥

અર્થ — (૧૬) હાડકાઓનો વિશિષ્ટ બાધો તે ‘સધયણ’
કહેવાય છે પાટા [ઋષભ] ની આકૃતિવાળા ખીભ
હાડકાથી વીંગાયેલ બન્ને બાબુથી મર્કટ [વાહરીના
બચ્ચાની માફક] જા ધની જેમ બધાયેલ બન્ને હાડકાના
ઉપર તે નજી હાડકાને લેદનાર ખીલી [વજી] રૂપ
વિશિષ્ટ હાડકાના કારણબૂત કર્મ ‘વજીઋષભનારાચસ હનન
કર્મ’ કહેવાય છે (૧૨ + ૭૭)

આકારવિશેષસ્મસ્થાનમ્ । સામુદ્રિકલક્ષણલક્ષિતચતુ-
ર્દિગ્માગોપલક્ષિતશરીરાવયવપરિમાણસાદૃશ્યવયોજક કર્મ
સમચતુરસસ્થાનમ્ । હ્રદમાદિમસસ્થાનમ્ । સીર્થવરાસ્તર્થે-
સુરાશ્વેત્તસસ્થાનમાજ ॥ ૧૩ ॥

અર્થ — (૧૭) અવયવ સ્થનારૂપ શરીર-આકાર ‘સસ્થાન’
કહેવાય છે, સામુદ્રિક શાસ્ત્રમાં કહેલ પ્રમાણલક્ષણથી
યુક્ત [સમ] ચાર દિશાના ભાગથી ઉપલક્ષિત શરીરના
અવયવોના પરિણામની સમાનતાના કારણબૂત કર્મ
‘સમચતુરસ સસ્થાન’ કહેવાય છે આ પ્રથમ સસ્થાન
છે, સર્વતીર્થ કરેા અને દેવો આ સસ્થાનવાળા જ છે
અથ શબ્દથી ગણુધર વિ પણુ આ સસ્થાનવાળાઓ છે
(૧૩ + ૭૮)

શરીરવૃત્ત્યાદાદજનકવર્ણોત્પત્તિદેતુભૂત કમ પ્રશસ્તવર્ણ-
નામ । શરીરવૃત્ત્યાદ્લાદજનકમ ધોત્પત્તિનિદાન કર્મ પ્રશસ્ત-
ગધનામ । શરીરેવાદ્લાદજનકસોત્પત્તિકારણ કર્મ
પ્રશસ્તરસનામ । શરીરવૃત્ત્યાદ્લાદજનકસ્પર્શોત્પાદનિદાન કમ
પ્રશસ્તસ્પર્શનામ । દેવાનિ પ્રશસ્તવર્ણચતુઃકુશલવાચ્યાનિ ।
તત્ર શુદ્ધરક્તપીત્તનોઽલ્પકૃપ્ણા પચ્ચ વર્ણા । આત્રાશ્ચય
પ્રશસ્તા । અત્યૌ દ્વાવપ્રશસ્તૌ । સુરભ્યસુરમિમેદેન ગધો
દ્વિવિધઃ, આત્રાશ્ચસ્ત અત્યોઽશ્ચસ્ત । રસ કળાયામ્લ-
મપુરતિકતકદુરુપ્પણ પચ્ચવિધઃ । આઘાશ્ચયશ્ચુમા અત્યા
વધુમા । સ્પર્શોઽપિ મૃદુલધુસ્નિગ્ધોષ્ણકઠિનતુરુક્ષશીત-
મેદાદૃવિધઃ । આત્રાશ્ચત્રાર પ્રશસ્તા અત્યાસ્ત્વપ્રશસ્તા ।
શરીરસ્યાગુરુલઘુવરિણામપ્રયોજક કમ અગુરુલઘુનામ ।
પર્વણા જીનાનામેતત્ । પરત્રામપ્રહ્લાપ્રહનનાશ્વિયોજક કર્મ
પરાઘાતનામ । વચ્છવાસનિઃશ્વામપાત્તિપયોજક કર્મ
વચ્છવાસનામ ॥ ૧૪ ॥

(૧૮) અર્થ—એના ઉદયથી ઔદારિક વિ શરીરોમા નેત્રને
આહ્લાદજનક [આનંદકરનાર] વધુની ઉત્પત્તિ થાય
છે તે ‘પ્રશસ્તવધુનામકર્મ’ કહેવાય છે

(૧૯) ઔદારિક વિ—શરીરોમા આહ્લાદજનક ગ ધની ઉત્પત્તિના
કારણભૂત કર્મ ‘પ્રશસ્તગધનામ’ કહેવાય છે

(૨૦) પૂવોક્ત શરીરોમા આહ્લાદજનક રસની ઉત્પત્તિના
કારણભૂત કર્મ ‘પ્રશસ્તરસનામ’

(૨૧) પૂર્વોક્ત શરીરોમા આહ્વાદજનક સ્પર્શની ઉત્પત્તિના કારણભૂત કર્મ તે 'પ્રશસ્તસ્પર્શનામ' આ પ્રશસ્તવધુ ચતુષ્કશબ્દથી વાચ્ય બને છે તેમા શુકલ, લાલ, પીળો, નીલ, કૃષ્ણ પાચવર્ણો છે પહેલાના ત્રણ પ્રશસ્ત છે છેલ્લા બે અપ્રશસ્ત છે તથા મુરશિ-અમુરશિ બેદથી ગંધ બે પ્રકારે છે પહેલી સુગંધ પ્રશસ્ત છે બીજી દુગંધ અપ્રશસ્ત છે, તથા કષાય, ખાટો, મીઠો, તીખો, ઠંડવા રૂપે પાચ પ્રકારનો રસ છે તેમા પહેલાના ત્રણ રસો, શુભ છે, છેલ્લા બે અશુભ છે તથા ઠોમલ, લઘુ, સ્નિગ્ધ, ઉષ્ણ, કઠિન, શુર, રૂઝ શીતલબેદથી સ્પર્શ આઠ પ્રકારનો છે પહેલાના ચાર શુભ છે, છેલ્લા ચાર અશુભ છે

(૨૨) શરીરના અશુરલઘુ પરિણામનું કારણભૂતકર્મ 'અશુર લઘુનામ' કહેવાય છે આ કર્મ સર્વ જીવોને હોય છે

(૨૩) જેના ઉદયથી તેજસ્વી બનેલો દર્શનમાત્રથી કે વચન છટાથી રાજસભામા જતા વેત જ સલાસદોમા ક્ષોભ પેદા થાય છે અને પ્રતિપક્ષનું ખડન પોતે કરે છે તે કર્મ 'પરાધાતનામ' કહેવાય છે

(૨૪) ઉચ્છવાસ-નિશ્વાસની લબ્ધિમા કારણભૂત કર્મ 'ઉચ્છવાસનામકમ' કહેવાય છે (૧૪+૭૯)

સ્વરૂપતોડનુષ્ણાના શરીરાણામુષ્ણત્વમયોજક કર્મોડ્ડત્વનામ । તથા માનુષબલગતભૂકાયિકાનામ । માત્રાણામ-નુષ્ણપ્રકાશપ્રયોજક કર્મોદ્યોતનામ । તથા યતિદેવોશરવૈક્લિય-

ચન્દ્રપ્રહતારારત્નાદીનામ્ । પ્રશસ્તગમનહેતુ કર્મ શુભલ-
ગતિનામ ॥૧૫ ॥

(૨૫) અર્થ—જે કમના ઉદયથી પ્રાણીઓના શરીરો,
સ્વભાવથી ઉષ્ણ નહીં હોવા છતાં ઉષ્ણપ્રકાશરૂપ ઉષ્ણતાને
પામે છે તે કર્મ ‘આતપનામ’ કહેવાય છે જેમકે
સૂર્યમંડલગત પૃથ્વીકાય જીવોને આતપનામ કર્મનો
ઉદય હોય છે

(૨૬) જીવોના શરીરોમાં અનુષ્ણપ્રકાશના કારણભૂતકર્મ તે
‘ઉદ્યોતનામકર્મ’ જેમ કે ઉત્તરવૈદિક્યશરીરવાળા મુનિઓ
અને દેવોને તથા ચંદ્ર, શુક્ર, તારા, રત્ન વિને ઉદ્યોત
નામકર્મનો વિપાકોદય છે

(૨૭) પ્રશસ્તગમનમાં કારણભૂત કર્મ તે ‘શુભખગતિનામ’
કહેવાય છે (૧૫ + ૮૦)

જાતિશિક્ષાક્ષમત્યજ્ઞાના પ્રતિનિયતસ્થાનસંસ્થાપનાપ્રયો-
જન કમ નિર્માણનામ ॥ ૧૬ ॥

(૨૮) અર્થ—સ્વસ્થગતિના અનુસારે, સ્ત્રી વિ ના અસાધારણ
ચિહ્ન, તેના અંગો અને પ્રત્યંગોની નિયતસ્થાનોમાં જે
વ્યવસ્થા તેમાં કારણભૂત કર્મ ‘નિર્મોલુનામ’ કર્મ
કહેવાય છે (૧૬ + ૮૧)

ઉષ્ણાગ્રમિતપ્તાના સ્થાનાન્તરગમનહેતુભૂત કર્મ વ્રસનામ
॥ ૧૭ ॥

(૨૯) અર્થ—ઉષ્ણ વિ થી અભિવક્ષ્ય જીવોને અર્થોત્ કારણ

ઉપસ્થિત થયે છલે બીજા સ્થાનોમા ગમનના
નિમિત્તભૂત કર્મ 'વસનામ' (૧૭ + ૮૨)

વધુવેગશરીરપ્રાપક કમ ચાદરનામ ॥ ૧૮ ॥

(૩૦) અર્થ—આખથી ટેબી ચકાય એવા સ્થૂઝ શરીરની
પ્રાપ્તિમા ઠારણુભૂત કર્મ 'બાદરનામ' (૧૮ + ૮૩)

સ્વયોગ્યપર્યાપ્તિનિર્વર્તનશક્તિસમ્પાદક કર્મ પર્યાપ્તનામ

॥ ૧૯ ॥

(૩૧) અર્થ—સ્વસ્વ યોગ્ય પધોપિ કરવાની શક્તિ આપનાર
કર્મ 'પધોપિનામ' (૧૮ + ૮૪)

પ્રતિજીવ પ્રતિશરીરજનક કર્મ પ્રત્યેકનામ ॥ ૨૦ ॥

(૩૨) અર્થ—હરેક જીવને બિન બિન શરીરજનક કર્મ
'પ્રત્યેકનામ' (૧૯ + ૮૫)

શરીરાવયવાદીના સ્થિરત્વવયોગ્રક કમ સ્થિરનામ ॥ ૨૧ ॥

(૩૩) અર્થ—જેના ઉદયથી શિર, હાડકા, હાત વિ શરીરના
અવયવોની સ્થિરતા માય છે તે 'સ્થિરનામ કર્મ'
કહેવાય ॥ (૨૧ + ૮૬)

ઉત્તરકાયનિષ્ક્રમત્વવયોગ્રક કર્મ શુભનામ ॥ ૨૨ ॥

(૩૪) અર્થ—નાબિના ઉપરના અવયવ સમુદાયરૂપ ઉત્તરકાયમા
શુભપણના ઠારણુભૂત કર્મ 'શુભનામ' કહેવાય ॥

(૨૧ + ૮૭)

અનુવકારિણ્યપિ લોકપ્રિયતાપાદક કર્મ સૌભાગ્યનામ ॥ ૨૩ ॥

(૩૫) અર્થ—ઉપકાર નહીં કરનાર હોવા છતાં જે કર્મના ઉદયથી લોકોને પ્રિય થાય છે તે ‘સૌભાગ્યનામ કર્મ’
(૨૩ + ૮૯)

કર્ણમિયસ્વરવચ્ચપ્રયોજક કર્મ સુસ્વરનામ । વચનપ્રામા-
ણ્યાભ્યુત્થાનાદિપ્રાપક કર્માઽઽદ્યનામ ॥ ૨૪ ॥

(૩૬) અર્થ—જેના ઉદયથી બોલાયેલો શબ્દ, મીઠો, મહીર,
ઉદાર, ફરીથી બોલે તોપણ પ્રીતિકર લાગે છે તે
‘સુસ્વરનામ કર્મ’ કહેવાય છે

(૩૭) જેના ઉદયથી જેનું વચન યુક્તિ વગરનું હોવા છતાં
પ્રમાણભૂત થાય છે અને જે છવના દશન માત્રથી
સ્વાગત સત્કાર લોક કરે છે તે ‘આદ્યનામકર્મ’
કહેવાય છે (૨૪+૯૦)

યશ ક્ષીણુદયપયોજક કર્મ યશ કીર્તિનામ । એકદિ-
ગમનાત્મિકા કીર્તિ । સર્વદિગમનાત્મક યશ । દાનપુણ્ય-
જપા કીર્તિ । શૌયજન્ય યશ ઇતિ વા । શ્માનિ વ્રત
દશકાનિ ॥૨૫॥

(૩૮) અર્થ—જેના ઉદયથી યશ અને કીર્તિ થાય છે તે ‘યશ
કીર્તિનામ કર્મ’ કહેવાય છે એક દિશામાં વ્યાપક
ખ્યાતિ તે ‘કીર્તિ’ અને સર્વ દિશાઓમાં વ્યાપક
ખ્યાતિ તે ‘યશ’ અથવા દાનપુણ્યથી પેદા થાય તે
કીર્તિ અને શૌચથી પેદા થનાર ખ્યાતિ તે ‘યશ’
કહેવાય ॥ આ વ્રતનામ કર્મથી યશ કીર્તિનામ કર્મ

સુધી જે પુણ્યના પ્રભેદો તે 'નસદ્યક' કહેવાય છે
(૨૫ + ૯૧)

દેવમવનિવાસકારણાયુ પ્રાપ્ત કર્મ દેવાયુ ॥ ૨૬ ॥

(૩૬) અર્થ—દેવભવના નિવાસમા કારણભૂત આયુષ્યની પ્રાપ્તિમા કારણરૂપ કર્મ 'દેવાયુ' (૨૬ + ૯૨)

મનુજમવનિવાસનિદાનાયુ પ્રાપ્ત કર્મ મનુજાયુ ।
તિયમવનિવાસહેત્વાયુ પ્રાપ્તિજનક કર્મ તિયંગાયુ ॥ ૨૭ ॥

(૪૦) અર્થ—મનુષ્યભવના નિવાસમા નિદાન આયુષ્યની પ્રાપ્તિમા કારણરૂપ કર્મ 'મનુષ્યાયુ'

(૪૧) તિયમવનિવાસહેતુ આયુષ્યની પ્રાપ્તિમા જનકરૂપ કર્મ 'તિયંગઆયુ' (૨૭ + ૯૩)

અષ્ટમદાપ્રાતિહાર્યાત્રિશયપ્રાદુર્ભવનનિમિત્ત કર્મ
તીર્થકરનામ ॥ ૨૮ ॥

(૪૨) અર્થ—આઠ મહાપ્રાતિહાર્ય વિ અતિશયોને પ્રગટ કરવામા નિમિત્તભૂત કર્મ 'તીર્થ કરનામ' (૨૮ + ૯૪)

પુણ્યમિદં કાર્યકારણમેદન દ્વિવિધમ્ । એતાનિ કર્માણિ
કાર્યરૂપાણિ જીવાનુભવપ્રકારાણિ । એતેષા હેતવસ્તુ સુપાત્રેભ્યો
નિરવગ્રાભવમતિવાસોજકમસ્તારકાદીના પ્રદાન મનસશ્રુમ-
સકરુપઃ શાકાયયોશ્શુભવ્યાપાર જિનેશ્વરમધુતીના નમનાદય
इति दिक् ॥ २९ ॥

અર્થ — આ પુણ્ય, કાર્યકારણ લેદથી જે પ્રકારનું છે, આ પૂવોન્ના ક્રમો કાયરૂપ છે કેમકે છવો વડે સુખાદિરૂપે અનુભવ થોગ્ય છે આ જેતાલીશ પુણ્યક્રમોના હેતુઓ—

સુપાત્રને નિદોષ આહાર, સ્થાન, વસ્ત્ર, જલ, સયારો વિ વસ્તુઓનું જ્ઞાન, મનનો શુભ સંકલ્પ, વચન અને કાયાનો શુભ વ્યાપાર, જિનેશ્વર વિ પરમેષ્ઠીઓને નમસ્કાર, વહન, પૂજન, સત્કાર વિ કરવા ઇત્યાદિ કારણો સમજવા (૨૯+૬૫)

મામગ્રીસમયધાનાસમવધાનયોસ્સતોર્દાનમાપર્ચ્યામાત્રપયો-
જક કમ દાનાંતરાય ॥ ૮ ॥

અર્થ — (૬) આપવાની વસ્તુ, લેનાર પાત્ર, દાનફલનુ
જ્ઞાન વિ સામગ્રી હોય કે ન હોય તો પણ દાનના સામર્થ્યના
અભાવના કારણજૂત કર્મ 'દાનાન્તરાય કર્મ' કહેવાય છે
(૮ + ૧૦૩)

સમ્યગ્વાચિતેર્ઽપિ દાતમકાશાદક્ષામયયોજક કર્મ લામા-
તરાય । અનુપદતાઙ્ગસ્યાપિ મસામગ્રીકસ્યાપિ મોગાસામ-
ર્થ્યદેતુ કર્મ મોગાન્તરાય । એકશો મોગ્ય મોગો યથા
કુતુમાદ્ય* । અનુપદતાઙ્ગસ્યાપિ સસામગ્રીકસ્યાપ્યુપમોગા-
સામર્થ્યદેતુ* કર્મોપમોગાતરાય* । અનેકશો મોગ્યમુપમોગો
યથા વનિતાદય* । પીનાઙ્ગસ્યાપિ કાયકાલે સામર્થ્યવિરહ-
મયોજક કર્મ ધીર્માતરાય*, इत्य तरायपञ्चकम् ॥ ९ ॥

અર્થ — (૭) જે કર્મના ઉદયના પ્રભાવે યાચકે સવિ
નય યાચના (માગણી) કરી હોવા છતાં દાતાની પાસેથી
અથવા પણ મેળવી ન શકાય તે 'લાભાન્તરાય' કર્મ

(૮) સપૂર્ણ અગ્ર હોવા છતાં ભોગમામગ્રી પૂરેપૂરી
હોવા છતાં જે કર્મના ઉદયથી ભોગયોગ્ય પુષ્પમાદ્યા વિ ને
ન ભોગવી શકે તે કર્મ 'ભોગાન્તરાય' કહેવાય છે એકવાર જે
ભોગવાય તે ભોગ કહેવાય છે જેમકે ફુલ વિ

(૯) સપૂર્ણ અગ્ર હોવા છતાં, ઉપભોગસામગ્રી

પૂરેપૂરી હોવા છતાં જે કમના ઉદયથી ઉપભોગ યોગ્ય સી વિ ને ન લોગવી શકે તે ‘ઉપભોગાન્તરાય કમ’

વારવાર લોગવાય તે ઉપભોગ કહેવાય જેમકે સી, વગ્ન વિ

(૧૦) હૃદયુદ, નીરોગ શરીરવાળો હોવા છતાં જીવાની હોવા છતાં કાયકાલમા જે કમના ઉદયથી શક્તિનો અભાવ કરનાર ‘વીર્યાન્તરાય’ કમ કહેવાય છે

આ પ્રમાણે અન્તરાયપચક સમજવું (૯ + ૧૦૪)

ચક્ષુષા સામાન્યાવગાહિષોષપતિરોષક કર્મ ચક્ષુર્દર્શના-
વરણમ્ । તદ્વિભિન્નેન્દ્રિયેણ મનસા ચ સામાન્યાવગાહિષોષ-
પતિરોષક કર્મચક્ષુર્દર્શનાવરણમ્ ॥ ૧૦ ॥

અર્થ—(૧૪) આખી યનાર સામાન્યમાત્રને વિષય કરનાર બોધને રોકનાર ‘અક્ષુર્દર્શનાવરણ કમ’ કહેવાય છે

(૧૨) અક્ષુ સિવાયની ચાર ઇન્દ્રિયા અને મનથી યનાર સામાન્યમાત્રને વિષય કરનાર બોધને રોકનાર કમ ‘અઅક્ષુર્દર્શનાવરણ કમ’ કહેવાય છે (૧૦ + ૧૦૫)

મૂર્તદ્રવ્યવિષયકપત્વસરૂપમામાન્યાથગ્રહણારણહેતુ

કર્મવિષિદર્શનાવરણમ્ ॥ ૧૧ ॥

અર્થ—(૧૩) રૂપી દ્રવ્યમાત્રને વિષય કરનાર પ્રત્યક્ષરૂપ સામાન્ય અર્થના બોધને આવરનાર કમ ‘અવધિદર્શનાવરણ કમ’ કહેવાય છે (૧૧ + ૧૦૬)

સમસ્તલોકોલોકવર્ત્તિમૂર્ત્તિમૂર્ત્તિદ્રવ્યવિષયકગુણધૃતવિશેષ-
કસામા યરૂપપ્રત્યક્ષપ્રતિરોધક કર્મ કેવલદર્શનાવરણમ્ ।
इति दर्शनारणचतुष्कम्, दर्शनलब्धिप्रतिषेधकम् ॥ १२ ॥

અર્થ — (૧૧) જે મહલ લોકલોકવર્ત્તિ રૂપી-અરૂપી
દ્ર વેા છે તેને વિષય કરનાર, જે વિશેષેને ગૌણ કરનાર છે
તેણે જે સામાન્ય વિષયક પ્રત્યક્ષ છે તેના ઉપર આવરણ
કરનાર કર્મ ' કેવલદર્શનાવરણ કર્મ ' છે

આ ' દર્શનાવરણ ચતુષ્ક ' કહેવાય છે આ ચાર દર્શના
વરણો, દર્શનના ઉદ્ગમને જ રોકનારા હોઈ ' દર્શનલ્લિધિ
પ્રતિષેધક ' છે અર્થાત્ જ્યારે દર્શનલ્લિધિ જ રોકાઈ તો તેના
ઉપયોગ કયાથી સંભવે ? ન સંભવી શકે એમ સમજવું
(૧૨ + ૧૦૭)

चैतन्याविस्पष्टतापादकं सुखप्रबोधयोग्यावस्थात्रनक
कर्म निद्रा । चैतन्याविस्पष्टतापादकं दुःखप्रबोधयोग्यावस्था
हेतुः कर्म निद्रानिद्रा ॥ १३ ॥

અર્થ — (૧૫) ચૈતન્યની જે અવિસ્પષ્ટતા (જીવ,
નિદ્રાના ઉદયથી અધકારવાળી અવસ્થાવાળો થાય છે) તેને
કરનાર, સુષ્ણે જગાડી શકાય એવી અવસ્થાજનક કર્મ ' નિદ્રા '

(૧૬) ચૈતન્યની અવિસ્પષ્ટતા કરનાર, દુઃષ્ણે જગાડી
શકાય એવી અવસ્થાનું કારણ ' નિદ્રા નિદ્રા કર્મ ' (૧૩ + ૧૦૮)

उपविष्टस्योत्थितस्य वा चैतन्याविस्पष्टतापादकं कर्म
प्रचक्षा ॥ १४ ॥

અર્થ—(૧૭) ઉભા રહેલાને કે બેઠેલાને, ચૈતન્યની અવિરપદતા કરનારું કર્મ ‘પ્રચલા’ કહેવાય છે (૧૪+૧૦૮)

चद्रममाणस्य चैत-याविस्पष्टतापादक कर्म प्रचलामचला
॥ १५ ॥

અર્થ—(૧૮) ચાલતા છવને નિદ્રાપ્રયુક્ત ચૈતન્યની અવિરપદતાનું કારણભૂત ‘પ્રચલા પ્રચલા કર્મ’ કહેવાય છે (૧૫+૧૦૯)

जाग्रदवस्थाऽध्यवमितायमाद्यनविषयस्वाभावस्वाप्रयोजक
कर्म स्थानर्द्धि , इति दशनलक्ष-यागारक निद्रापञ्चकम् ॥१६॥

અર્થ—(૧૯) જાગૃત અવસ્થામાં નિશ્ચિત અર્થને સાધનાર-નિદ્રા-અવસ્થાનું કારણભૂત કર્મ ‘સ્થાનર્દ્ધિ’ કહેવાય છે

આ નિદ્રાપચક, દર્શનલક્ષિઆવારક છે અર્થાત્ આ નિદ્રાપચક, પ્રાપ્ત દર્શનઉપલબ્ધિનો ઉપધાત કરે છે પરંતુ દર્શનાવરણચતુષ્કની આરક મૂલથી જ દર્શનલબ્ધિનો ઉપધાત કરનાર નથી (૧૬+૧૧૦)

नीचकृलजमनिदान तिरस्कारोत्पादक कर्म नीचिर्गोत्रम्
॥ १७ ॥

અર્થ—(૨૦) હીનજાતિ વિ રૂપ નીચકૃલમાં જન્મના કારણભૂત, અતએવ નિદા વિ તિરસ્કારનું ઉત્પાદક કર્મ ‘નીચૈર્ગોત્ર’ કહેવાય છે (૧૭+૧૧૧)

દુઃસ્વવિશેષોપક્રમ્નિકારણ કર્માસાતવેદનીયમ્ ॥ ૧૮ ॥

અર્થ — (૨૧) વિશિષ્ટ દુઃખની ઉત્પત્તિનું કારણભૂત ક્રમ 'અસાતવેદનીય' કહેવાય છે (૧૮ + ૧૧૨)

તત્ત્વાયંશ્રદ્ધાપ્રતિષ્ઠક કર્મ મિથ્યાત્વમોહનીયમ્ ॥ ૧૯ ॥

અર્થ — (૨૨) યથાર્થ વસ્તુતત્ત્વવિષયક શ્રદ્ધાપ્રતિષ્ઠક ક્રમ 'મિથ્યાત્વ મોહનીય' કહેવાય છે (૧૯ + ૧૧૩)

પ્રાતિકૂલ્યેઽપિ સ્થાનાન્તરગમનામાવપ્રયોજક કર્મ

સ્થાવરનામ ॥ ૨૦ ॥

અર્થ — (૨૩) પ્રતિકૂલતા હોવા છતાં ખીજા સ્થાનમાં ગમનના અભાવમાં કારણભૂત ક્રમ 'સ્થાવરનામ ક્રમ'

(૨૦ + ૧૧૪)

સૂક્ષ્મપૃથિવ્યાદિકાયેષૂત્પત્તિનિદાન કર્મ સૂક્ષ્મનામ ।

યથા સવલોકવર્તિના નિગોદાદીનામ્ ॥ ૨૧ ॥

અર્થ — (૨૪) સૂક્ષ્મપૃથ્વી વિ કાયેમાં ઉત્પત્તિના કારણભૂત ક્રમ 'સૂક્ષ્મનામ' કહેવાય છે જેમકે મલલોક વ્યાપક સૂક્ષ્મનિગોદ વિ જીવેને આ ક્રમનો ઉદય હોય છે, આ ક્રમના ઉદયથી નિયત અમર્ય શરીરની પ્રાપ્તિ થાય છે

(૨૧ + ૧૧૫)

એકેન્દ્રિયાદીના યથાસ્વ શ્વાસોન્નશ્વાસાદિપર્યાપ્ત્યપરિ-
પૂર્ણતાપ્રયોજક કર્મ અપર્યાપ્તનામ । યથા રચ્યપર્યાપ્તાનામ્

॥ ૨૨ ॥

અર્થ — (૨૫) જેના ઉદયથી સ્વયોઽપયોસિત્તો પૂજ
તાને પામતી નથી અર્થાત્ અપાપીતજ છવ મરે છે તે
'અપયોસનામ કર્મ' કહેવાય છે જેમકે, લઙ્ગિઅપયોસિત્ત એ
(૨૨ + ૧૧૬)

અન તર્જીવાનામેકશરીરવચ્ચરનિદાન કર્મ સાધારણનામ ।
યથા વન્દાદૌ । ॥ ૨૩ ॥

અર્થ — (૨૬) જે કર્મના ઉદયથી અનત જીવોનુ એક
શરીર થાય છે તે 'સાધારણનામ કર્મ' જેમકે, કન્દ વિ મા
આ કમનો ઉદય છે (૨૩ + ૧૧૭)

પ્રયોગશૂન્યકાલે ધૂજિહ્વાદીના વમ્પનદેતુ કર્મ
અસ્થિરનામ ॥ ૨૪ ॥

અર્થ — (૨૭) પ્રયોગ વગરના કાલમા ભવા, છબ
વિ શરીરઅવધવોના કપનમા કારણભૂત કર્મ 'અસ્થિરનામ
કર્મ' (૨૪ + ૧૧૮)

નામ્યધોઽવ્યવશાશુમત્વપ્રયોજક કર્મ અશુભનામ । ॥ ૨૫ ॥

અર્થ — (૨૮) નાભિના નીચે રહેલ અવધવગત અશુભ
પણાનું કારણભૂત કર્મ 'અશુભનામ કર્મ' (૨૫ + ૧૧૯)

સ્વસ્ય દૃષ્ટમાત્રેણ પરેષાણુદ્વેગજનક કર્મ દુર્ભગનામ
॥ ૨૬ ॥

અર્થ — (૨૯) જે કર્મના પ્રભાવથી જે પ્રાણી જોવા
માત્રથી ઉપકારકારી હોવા છતાં, રૂપ વિ શુણ્ણવત હોવા છતાં

ખીલ્યોને ઉદ્દેશ કરનારો અર્થાત્ મનને અગ્રિય થાય છે તે
'દુર્ભંગનામ કર્મ' (૨૬ + ૧૨૦)

અમનોહરસ્વરવસ્વપ્રયોજક કર્મ દુસ્સ્વરનામ । યથા
સ્વરોષ્ટ્રાદીનામ ॥ ૨૭ ॥

અર્થ — (૩૦) જેના ઉદ્યથી અમનોહરસ્વરવાળો થાય
છે તે કર્મ 'દુ સ્વરનામ કર્મ' જેમકે, ગધેડા, ઊંટ વિ ને
આ કર્મનો ઉદ્ય છે (૨૭-૧૨૧)

ઉચિતવક્તૃત્વેઽપ્યગ્રાહ્યતાદિપ્રયોજક કર્મ અનાદેયનામ ।
॥ ૨૮ ॥

અર્થ — (૩૧) જેના પ્રભાવથી ઉચિત કે મુક્ત બોલવા
છતાય જેના વચન વિ ને લોકો ગ્રાહ્ય કરતા નથી તે
'અનાદેયનામ કર્મ' (૨૮-૧૨૨)

જ્ઞાનવિજ્ઞાનાદિયુતત્વેઽપિ યદ્ કીર્ત્યમાવપ્રયોજક કર્મ
અમશઃકીર્તિનામ । इति स्थावरदशकम् ॥ ૨૯ ॥

અર્થ — (૩૨) જ્ઞાનવિજ્ઞાન વિ મુખ્યથી મુક્ત હોવા
છતા જેના ઉદ્યથી યશ કીર્તિવાળો થતો નથી એટલું જ નહોં
પરંતુ અપ્રભાવ બને છે તે કર્મ 'અયશ કીર્તિનામ' આ
પ્રમાણે સ્થાવરદશક મમજી (૨૯-૧૨૩)

નારકત્વપર્યાયપરિણતિપ્રયોજક કમ નરકગતિ ॥૩૦॥

અર્થ — (૩૩) નારકપણના પચાસની પરિણતિમા કારણ
ભૂત કર્મ 'નરકગતિ' કહેવાય છે (૩૦-૧૨૪)

આયુ પૂર્ણતા યાવન્નરકસ્થિતિદેતુ કર્મ નરકાયુ ॥૩૧॥

અર્થ — (૩૪) આયુષ્યની પૂજા તાપય ત નરકની સ્થિતિમાં હેતુભૂત કર્મ ' નરકાયુ ' (૩૧-૧૨૫)

વલ્લાન્નરકનયનાનુગુણ કર્મ નરકાનુરૂપી । ઇતિ નિરય ત્રિકમ્ ॥ ૩૨ ॥

(૩૫) જેનાથી નરકગતિમાં જતા જીવની દ્વિસમયાદિ વિશ્લેષથી મેળીના અનુસારે નિયત ગમનપરિણતિ થાય છે તે કર્મ ' નરકાનુરૂપી '

આ પ્રમાણે ' નિરયત્રિક ' [નરકત્રિક] સમજવું (૩૨-૧૨૬)

અનન્તાનુબંધિનશ્ચાનન્તસસારમૂલનિદાનમિધ્યાત્વદેતુકા
અનન્તમવાનુરન્વસ્વભાવા આજ મમાચિનો નરકગતિપ્રદાયિન
સમ્યક્સ્વચાતિન ॥૩૩॥

અર્થ — અનન્તસ્વરૂપી સ સારના મૂલકારણભૂત મિધ્યાત્વના હેતુવાળા અનન્તજીવના અનુબંધના સ્વભાવવાળા, જન્મપય ત રહેનારા, નરકગતિને આપનારા, સમ્યક્ત્વધાતક, ' અન તાનુ બંધી ' ક્રોધાદિકષાયો કહેવાય છે (૩૩-૧૨૭)

एवम्भूत मोक्षमावोत्पादक कम अनन्तानुबन्धिकोच ॥३४॥

અર્થ — (૩૬) અનન્તાનુબંધિ હોયે છતે મોક્ષના અભાવને પેદા કરનારું કર્મ ' અન તાનુબંધી ક્રોધ ' (૩૪-૧૨૮)

તાદૃશ નમ્રતાવિરહપયોજક કમમનન્તાનુબંધિ માનઃ
॥૩૫॥

અર્થ — (૩૭) અનન્તાનુબંધિ, નમ્રતાના અભાવને
કરનાર કર્મ 'અનન્તાનુબંધિમાન' (૩૫-૧૨૬)

ઈદક્ સરલતામાવપયોજક કર્મ અનન્તાનુરધિમાયા
॥૩૬॥

અર્થ — (૩૮) અનન્તાનુબંધી, સરલતાના અભાવને
કારણકર્મ 'અનન્તાનુબંધિમાયા' (૩૬-૧૩૦)

ઈદશ દ્રવ્યાદિમૂર્છાહેતુ કર્માનન્તાનુરધિશ્ચોમ ॥૩૭॥

અર્થ — (૩૯) અનન્તાનુબંધિ, દ્રવ્ય વિ મા મૂર્છાના
હેતુભૂત કર્મ 'અનન્તાનુબંધિલોભ' (૩૭-૧૩૧)

પ્રત્યાખ્યાનાપરણમૂતા વર્ષાવધિમાવિનસ્તિયંગતિદાયિન-
સ્મર્વદશવિરતિયાતિનશ્ચાપ્રત્યાખ્યાના. ॥૩૮॥

અર્થ — દેશથી પણ પ્રત્યાખ્યાન (વિરતિ) મા આવરણ
મૂત, એક વર્ષ સુધી રહેનારા, તિયંગતિ આપનારા, સર્વ
અને દેશવિરતિ ઘાતિ 'અપ્રત્યાખ્યાન' કથાયે કહેવાય ॥
(૩૮-૧૩૨)

પતદ્વિશિષ્ટા પૂર્વોક્તસ્વરૂપા ક્રોધાદ્યોઽપ્રત્યાખ્યાનક્રો-
ધાદયઃ ॥૩૯॥

અર્થ — (૪૦) અપ્રત્યાખ્યાન સહિત, પ્રીતિના અભાવના
કારણમૂત કર્મ 'અપ્રત્યાખ્યાનક્રોધ'

(૪૧) અપ્રત્યાખ્યાન સહિત, નત્રતાના અભાવના કારણ
બૂત કમ ' અપ્રત્યાખ્યાનમાન '

(૪૨) અપ્રત્યાખ્યાન સહિત, સરસતાના અભાવના કારણ
રૂપ કમ ' અપ્રત્યાખ્યાનમાયા '

(૪૩) અપ્રત્યાખ્યાન સહિત, દ્રવ્યાદિ મૂર્છાહેતુ કમ
' અપ્રત્યાખ્યાનલોભ ' (૩૬-૧૩૩)

સર્વવિરત્યાગરણકારિણો માસચતુષ્ટયમાગ્નિનો મનુજગતિ
મદાયિનસ્સાધુધમધાતિન પ્રત્યાર્ચ્યાનાં ॥૪૦॥

સર્વ વિરતિરૂપ પ્રત્યાખ્યાનને આવરનારા, ચાર માસ સુધી
રહેનારા, મનુષ્યગતિઆપનારા, સાધુધમ ધાતિ તે ' પ્રત્યાખ્યાન '
કોધ વિ કપાયે કહેવાય છે (૪૦-૧૩૪)

ઈદૃશ ક્રોધાદય એવ પ્રત્યાખ્યાનક્રોધાદય. ॥૪૧॥

(૪૪) સર્વવિરતિ પ્રત્યાખ્યાનાવરણબૂત ક્રોધ (૪૫)-માન
(૪૬)-માયા (૪૭)-લોભ આ ' પ્રત્યાખ્યાનીય ' ક્રોધાદિ કપાયે
કહેવાય ॥ (૪૧-૧૩૫)

ઈપ્તસજ્વલનકારિણ પક્ષાવધયો દેવગતિમદાયિનો
યથાખ્યાતચારિત્રધાતિનસ્સજ્વલના । ઈદૃશાથ ક્રોધાદય એવ
સજ્વલનક્રોધાદય । ॥ ૪૨ ॥

પરીવહ ઉપસર્ગ વિ ના પ્રસંગમા ચારિત્રીને પણ જરા
અવલિત કરનારા અર્થાત્ આ કપાયેના ઉદ્યમા યથાખ્યાત
ચારિત્રનો લાભ થતો નથી પળવાડીઆ સુધી રહેનારા,

દેવગતિ આપનારા, યથાખ્યાત ચારિત્રનો ઘાત કરનારા
'સન્વલન' કપાયો હોય છે

આવા સન્વલનાત્મક (૪૮)-ક્રોધ (૪૯)-માન (૫૦)-
માયા (૫૧)-લોભ 'સન્વલનક્રોધાદિ' કહેવાય છે (૪૨-૧૩૬)

હાસ્યોત્પાદક કર્મ હાસ્યમોહનીયમ્ ॥ ૪૩ ॥

અર્થ — (૫૨) જેના ઉદયથી નિમિત્ત હોય કે ન હોય
તો પણ જીવ, રગમથ પર ઉતરેલ નટની માફક હસે છે તે
કર્મ 'હાસ્યમોહનીય કર્મ' (૪૩-૧૩૭)

પદાર્થવિષયકમીત્યસાધારણકારણ કર્મ રતિમોહનીયમ્ ।
॥ ૪૪ ॥

અર્થ — (૫૩) પદાર્થોના પ્રતિ પ્રીતિના અસાધારણ
કારણકર્મ 'રતિમોહનીય કર્મ' (૪૪-૧૩૮)

પદાર્થવિષયકોદ્વેગકારણ કર્મ અરતિમોહનીયમ્ ॥ ૪૫ ॥

અર્થ — (૫૪) પદાર્થોના પ્રતિ ઉદ્વેગના કારણભૂત
કર્મ 'અરતિમોહનીય' (૪૫-૧૩૯)

અમીઘવિયોગાદિદુઃસ્વહેતુ કર્મ શોકમોહનીયમ્ ।

॥ ૪૬ ॥

અર્થ — અમીઘના વિયોગાદિથી થનાર દુઃખહેતુ કર્મ
'શોકમોહનીય' (૪૬-૧૪૦)

મયોત્પાદાસાધારણ કારણ કર્મ મયમોહનીયમ્ ॥ ૪૭ ॥

અર્થ — (૫૬) જેના ઉદયથી નિમિત્ત મળે કે ન મળે

તો પણ ભયની ઉત્પત્તિમા કારણભૂત કર્મ 'ભયમોહનીય કર્મ' (૪૭-૧૪૧)

શોમત્મપદાર્થવિલોકનજાતવ્યક્તીકપ્રયોજક કમ જુગુ-
પ્સામોહનીયમ્ ॥ ૪૮ ॥

અર્થ — (૫૭) જીભત્સ પદાર્થ ભેવાથી થતી ધૃષ્ટાનું
કારણભૂત કર્મ 'જુગુપ્સામોહનીય કર્મ' (૪૮-૧૪૨)

સ્ત્રીમાત્રસમોગવિષયકામિલાપોત્પાદક કર્મ પુરુષવેદ
॥ ૪૯ ॥

અર્થ — (૫૮) જેના ઉદયથી પુરુષને કેવલ સ્ત્રીના
સંલોગની અભિલાષા થાય છે તે અભિલાષાનું ઉત્પાદક કર્મ
'પુરુષવેદ' કહેવાય છે (૪૯-૧૪૩)

પુરુષમાત્રસમોગવિષયકામિલાપોત્પાદક કમ સ્ત્રીવેદ
॥ ૫૦ ॥

(૫૯) જેના ઉદયથી સ્ત્રીને કેવલપુરુષના સંલોગની
અભિલાષા થાય છે તે અભિલાષાનું ઉત્પાદક કર્મ 'સ્ત્રી વેદ'
(૫૦-૧૪૪)

પુસ્ત્રીસમોગવિષયકામિલાપોત્પાદક કર્મ નપુસકવેદઃ ।
इति कषापपञ्चविंशति ॥ ૫૧ ॥

અર્થ — (૬૦) જેના ઉદયથી નપુસકને સ્ત્રી અને
પુરુષના સંલોગની અભિલાષાનું ઉત્પાદકકર્મ 'નપુસકવેદ'
કહેવાય છે આ પ્રમાણે પચ્ચીસ કથાયો સમાજવા (૫૧-૧૪૫)

તિર્યક્ત્વપર્યાયપરિણતિપ્રયોજક કર્મ તિર્યગ્ગતિ ॥૫૨॥

અર્થ — (૬૧) તિર્યંચપણના પર્યાયની પરિણતિમા કારણભૂત કર્મ 'તિર્યંચગતિ' (૫૨-૧૪૬)

તિર્યગ્ગતૌ ચ્છાન્નયનહેતુક કર્મ તિર્યંગાનુપૂર્વો । इति
तिर्यग्दिकम् ॥૫૩॥

અર્થ — (૬૨) બલજળરીથી તિર્યંચગતિમા લઈ જનાર
કર્મ 'તિર્યંચાનુપૂર્વ' આ પ્રમાણે તિર્યંચદિક સમજવું
(૫૩-૧૪૭)

एकेन्द्रियव्यवहारहेतु कर्म एकेन्द्रियजातिः । अस्या
स्पर्शनेन्द्रियमेव ॥૫૪॥

અર્થ — (૬૩) જેના ઉદયથી આ પૃથ્વીકાય વિ એકે
ન્દ્રિયતરીકે સંજ્ઞાને પામે છે અને એકેન્દ્રિય તરીકે વ્યવહાર
પામે છે તે વ્યવહારનું કારણભૂત કર્મ 'એકેન્દ્રિયજાતિ' કહે
વાય છે એકેન્દ્રિયજાતિનામપ્રયુક્તસ્પર્શેન્દ્રિય જ સમજવી
અર્થાત્ કેવલસ્પર્શેન્દ્રિયની અપેક્ષાથી જે આ એકેન્દ્રિય
વ્યવહાર છે તેમા કારણભૂત આ કર્મ છે (૫૪-૧૪૮)

द्वीन्द्रियव्यवहारकारण कर्म द्वीन्द्रियजाति । स्पर्शनरसने ।
त्रीन्द्रियव्यवहारसाधन कर्म त्रीन्द्रियजाति । स्पर्शनरस-
नघ्राणानि । चतुरिन्द्रियव्यवहारनिदान कर्म चतुरिन्द्रिय-
जातिः । स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुषि ॥૫૫॥

અર્થ — દ્વીન્દ્રિયના વ્યવહારમા કારણભૂત કર્મ 'દ્વીન્દ્રિય
જાતિ' અહીં બે ઇન્દ્રિયો સ્પર્શ અને રસના એમ સમજવી

(૬૫) ત્રિન્દ્રિયના વ્યવહારમા કારણભૂત કર્મ ‘ ત્રિન્દ્રિયભતિ ’ અહીં સ્પર્શન રસના ઘ્રાણુ એમ ત્રણ ઇન્દ્રિયો ભણુવી

(૬૬) ચતુરિન્દ્રિયના વ્યવહારમા સાધનભૂત કર્મ ‘ ચતુરિન્દ્રિયભતિ ’ અહીં સ્પર્શન, રસન, ઘ્રાણુ, ચક્ષુ ‘ એમ ચાર ઇન્દ્રિયો ભણુવી (૫૫-૧૪૬)

અપ્રશસ્તગમનાપયોજક કર્મ કુલગતિ । યથા સ્વરોષ્ટ્રા-
દીનામ્ । સ્વાયયૈરેવ સ્વપીઠાજનનનિદાન કર્મ ઉપધાતનામ ।
શરીરનિષ્ઠાપ્રશસ્તર્ણપ્રયોજક કર્મ અપ્રશસ્તવર્ણનામ । યથા
કાકાદીનામ્ । શરીરનિષ્ઠાપ્રશસ્તગન્ધપ્રયોજક કર્મ અપ્રશસ્ત-
ગન્ધનામ । યથા લઘુનાદીનામ્ । શરીરવૃત્ત્યપ્રશસ્તરસપ્રયોજક
કર્મ અપ્રશસ્તરસનામ યથા નિમ્બાદીનામ્ । શરીરવૃત્ત્યપ્રશ-
સ્તસ્પર્શપ્રયોજક કર્મ અપ્રશસ્તસ્પર્શનામ । યથા વચ્ચુલાદીનામ્ ।
इत्यप्रशस्तवर्णचतुष्कम् ॥ ૫૬ ॥

અર્થ — (૬૭) અપ્રશસ્ત ગમનમા કારણભૂત કર્મ ‘ કુખગતિ ’ જેમકે ગધેડા, ઊંટ વિ ની ગતિ સમજવી

(૬૮) પોતાના અવયવોથી જ પોતાને પીડા થવામા નિમિત્તભૂત કર્મ ‘ ઉપધાતનામ કર્મ ’

(૬૯) શરીરના અપ્રશસ્તવર્ણનું કારણભૂત કર્મ ‘ અપ્રશસ્તવર્ણનામ ’ જેમકે કાગડા વિ શરીરમા રહેલ વણુ

(૭૦) શરીરરથ અપ્રશસ્તગન્ધનું કારણભૂત કર્મ ‘ અપ્રશસ્ત ગન્ધનામ ’ જેમકે લસણુ વિ મા રહેલ ગન્ધ

(૭૧) શરીરસ્થ અપ્રથસ્તરસનુ કારણભૂત કર્મ ' અપ્રથસ્તરસનામ ' જેમકે, લીંબડા પિ મા રહેલ રમ

(૭૨) શરીરસ્થ અપ્રથસ્તર સ્પર્શનુ કારણભૂત કર્મ ' અપ્રથસ્તર સ્પર્શનામ ' જેમકે, બાવળના કાટાએમા રહેલ સ્પર્શ

આ પ્રમાણે અપ્રથસ્તવર્ણ્યતુલક સમગ્રણું (૫૬-૧૫૦)

ઉપયતો મર્કટવન્ધાકલિતાસ્થિસચયવૃષ્ટિપટ્ટવન્ધસદૃશા
સ્થિવયોજક કર્મ ઋષમનારાચમ્ । ઉપયતો મર્કટવન્ધમાત્ર
સવલિતાસ્થિસન્ધિનિદાન કર્મ નારાચમ્ । એકતો મર્કટવન્ધ-
વિશિષ્ટાસ્થિસન્ધિનિદાન કર્મ ધનારાચમ્ । કેવલકીલિકા-
સદૃશાસ્થિવદ્ધાસ્થિનિચયપયોજક કર્મ કીલિકા । પરસ્પર-
પૃથક્સ્થિતિકાનામસ્થના શિથિલસન્ધેપનિદાન કર્મ
સેવાર્તમ્ । इति सहननपञ्चकम् ॥ ૫૭ ॥

અર્થ — (૭૩) બને બાણુએથી મર્કટબધથી યુક્ત અસ્થિસમુદાયમા રહેનાર ઉપર પાટાના બધ સરખા અસ્થિ એનાં કારણભૂત કર્મ ' ઋષમનારાચ '

(૭૪) બને બાણુએથી મર્કટબધમાત્રથી સબધ અસ્થિસધાનનું કારણભૂત કર્મ ' નારાચ '

(૭૫) એકબાણુથી મર્કટબધથી યુક્ત અસ્થિસધાનનું કારણભૂત કર્મ ' અધનારાચ ' અર્થાત્ એક બાણુ મર્કટબધ અને બીજી બાણુ કેવળ બીલી હોય ॥

(૭૬) કેવલકીલિકા સરખા હાડકાઓથી બધાયેલ અસ્થિ સમુદાયનું કારણભૂત કર્મ ‘કીલિકા’ અર્થાત્ અહીં હાડકાના સાધા ફેકત ખીલીથીજ મજબૂત રહેલા હોય છે

(૭૭) પરસ્પર જુદી સ્થિતિવાળા હાડકાઓના ઢીલા સબધનું કારણભૂત કર્મ ‘સેવાત્’ અહીં હાડકાના બે છેડાઓ એકબીજાને સ્પર્શીને રહેલા છે (૫૭-૧૫૧)

નામેરૂપં વિસ્તૃતિવાહુલ્યસલ્લક્ષણનિદાન કર્મ ન્યગ્રોધ-
પરિમળ્લમ્ । નાભ્યધોભાગમાત્રસ્ય પ્રમાણલક્ષણવસ્ત્રમયોજક
કર્મ સાદિ । સલ્લક્ષણવાળ્યાદિમત્રે સતિ નિલક્ષણસ્ય
પ્રમૃતિમત્રમયોજક કર્મ કુન્જ ॥ ૫૮ ॥

અર્થ — (૭૮) જેમ વડનું બાડ, ઉપરના ભાગમાં સ પૂર્ણ અવયવવાળો અને નીચે હીન હોય છે તેમ નાભિના ઉપરના ભાગમાં વિસ્તાર-બહુલતા અને સારા લક્ષણોનું કારણભૂત કર્મ ‘ન્યગ્રોધપરિમળ્લ’ કહેવાય છે

(૭૯) નાભિથી નીચલા ભાગમાંત્રને પ્રમાણ અને લક્ષણવત્તુ બનાવનાર કર્મ ‘સાદિ’ કહેવાય ■

(૮૦) ડોકના ઉપરના અવયવો અને હાથપગ, લક્ષણ વતા અને છાતી વિ ને લક્ષણ વગરના બનાવનાર કર્મ ‘કુન્જ’ કહેવાય છે (૫૮-૧૫૨)

પૃત્વૈપરીત્યદેતુઃ કર્મ ચામનમ્ । સર્વાવિયવાધુમત્વનિદાન
કર્મ કુન્દમ્ ઇતિ પચ્ચ સસ્યાનાનિ, પૃત્વ પાપાનુભવમકારા

અર્થ — (૮૧) હાથપગ વિ ને લક્ષણ વગરના અને
છાતી વિ ને લક્ષણવતા યનાવનાર કર્મ 'વામન' કહેવાય છે

(૮૨) સઘળા અવયવોને અશુભ યનાવનાર કર્મ 'હુડ'
કહેવાય છે (૫૬-૧૫૩)

આ પ્રમાણે પાપ સંસ્થાનો સમજવા આ બ્યાશી લેટો,
પાપના અનુભવના પ્રકારો છે

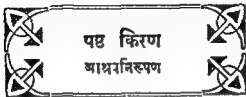
પાપના હેતુઓનું દર્શન—

પાપવ-વહતવસ્તુ માળાતિપાતમૃપાવાદાદત્તાદાનમૈધુ
નપરિગ્રહામશસ્ત્રક્રોધમાનમાયાલોભરાગદ્વેષકલ્પહાખ્યાનવિ-
શ્રુનતાઝરતિરતિપરિવાદમાયામૃપાગદમિથ્યાત્વશસ્યાનિ ।
इति पापतत्त्वम् ॥ ૬૦ ॥

અર્થ — (૧) જીવહિમા (૨) અમત્ય લાલણ (૩) ચોરી
(૪) મૈથુન (૫) પરિગ્રહ (૬) અમશસ્ત્રક્રોધ (૭) અશુભ માન
(૮) અશુભ માયા (૯) અશુભ લોભ (૧૦) અમશસ્ત્ર રાગ
(૧૧) અમશસ્ત્ર દ્વેષ (૧૨) કલ્પ (૧૩) અબ્યાખ્યાન [કોઈના
ઉપર ખોટો આરોપ મુકવો] (૧૪) મૈથુન્ય [ચાડી ખાવી]
(૧૫) રતિ અને અરતિ (૧૬) પરનિંદા (૧૭) માયાપૂર્વક
મૃપાવાદ (૧૮) મિથ્યાત્વરૂપી શત્ય આ અઠાર પાપના હેતુઓ
છે આ પ્રમાણે પાપતત્ત્વની સંમાપ્તિ (૬૦-૧૫૪)

શ્રી કલિકાલકલ્પતલ્પ ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથાય નમઃ

શુમાશુમર્મમગ્નદેવેતુરાશ્રય ॥૧॥

અર્થ — શુભ કે અશુભ કર્મના અહલુનું કારણ 'આશ્રય' કહેવાય છે (૧+૧૫૫)

પૌદ્ગલિકોડ્યપ્ત । આત્મપ્રદેશેષુ કર્મપ્રાપિકા ક્રિયા દ્રવ્યાશ્રય, કર્મોપાજનનિદાનાધ્યવસાયો માવાશ્રય ॥૨॥

અર્થ — આ આશ્રય, પૌદ્ગલિક છે આત્માના પ્રદેશોમા કમ પ્રાપ્તિમા કારણભૂત ક્રિયા 'દ્રવ્યાશ્રય' કહેવાય છે કમના ઉપાજનના કારણભૂત અધ્યવસાય 'માવાશ્રય' કહેવાય છે (૨+૧૫૬)

સ્પર્શવિષયકરાગદ્વેષજ્ઞાનાશ્રય સ્વચ્છનેન્દ્રિયાશ્રય ॥૩॥

અર્થ — સ્પર્શવિષયક રાગ અને દ્વેષથી પેદા થનાર તે 'સ્પર્શનેન્દ્રિયાશ્રય' કહેવાય છે (૩+૧૫૭)

રસવિષયકરાગદ્વેષજ્ઞાનાશ્રય રસનેન્દ્રિયાશ્રય ॥૪॥

અર્થ — (૨) રસવિષયને અપેક્ષી રાગ અને દ્વેષથી થનાર આશ્રય 'રસનેન્દ્રિયાશ્રય' કહેવાય છે (૪+૧૫૮)

ગ ધવિપયકરાગદ્વેપજન્યાશ્રવ ઘ્રાણેન્દ્રિયાશ્રવ ॥૫॥

અર્થ — (૩) ગ ધવિપયના નિમિત્તે રાગ અને દ્વેષથી થનાર આશ્રવ ‘ઘ્રાણેન્દ્રિયાશ્રવ’ કહેવાય છે (૫+૧૫૮)

રૂપવિપયકરાગદ્વેપજન્યાશ્રવશ્ચશ્રુરિન્દ્રિયાશ્રવ । શબ્દ વિપયકરાગદ્વેપજન્યાશ્રવ શ્રોત્રેન્દ્રિયાશ્રવ । इति इन्द्रिय पञ्चकाश्रव ॥ ६ ॥

અર્થ — (૪) રૂપનામના વિપયને આશ્રી રાગ અને દ્વેષથી પેદા થનાર આશ્રવ ‘શ્ચશ્રુરિન્દ્રિયાશ્રવ’ કહેવાય છે

(૫) શબ્દ વિપયના આધારે રાગ અને દ્વેષથી પેદા થનાર આશ્રવ ‘શ્રોત્રેન્દ્રિયાશ્રવ’ કહેવાય છે

આ પ્રમાણે ઇન્દ્રિયપચ્ચક આશ્રવ જાણુવે (૬+૧૬૦)

ગ્રીત્પમાવપ્રયુક્તાશ્રવ ક્રોધાશ્રવ ।

મનમ્રતાજન્માશ્રવો માનાશ્રવ ।

કાપલ્યપ્રયુક્તાશ્રવો માયાશ્રવ ।

સતોષશ્ચયતાપ્રયુક્તાશ્રવો લોભાશ્રવ ।

इति कषायचतुष्काश्रव ॥ ७ ॥

અર્થ — (૬) ક્રૂરતાના પરિણામથી પેદા થનાર આશ્રવ ‘ક્રોધાશ્રવ’

(૭) મનમ્રતાના અભાવથી પેદા થનાર આશ્રવ ‘માનાશ્રવ’

(૮) કષ્ટ પ્રયોગથી પેદા થનાર આશ્રવ ‘માયાશ્રવ’

(૯) સતોષના અભાવથી પેદા થનાર આશ્રવ ‘લોભાશ્રવ’

આ પ્રમાણે કથાયત્તુષ્ક આશ્રવ જાણવો (૭+૧૬૧)

પમાદિકર્ત્તકપ્રાણવિયોગજ યાથયો હિંસાશ્રવ* ॥૮॥

અર્થ — (૧૦) પ્રમાદી પુરૂષે કરેલ પ્રાણવિયોગથી પેદા થનાર આશ્રવ ‘હિંસાશ્રવ’ (૮+૧૬૨)

અયથાવદ્વસ્તુપ્રવૃત્તિન્યાશ્રવોઽસત્યાશ્રવ ॥૯॥

અર્થ — (૧૧) અયથાથ વસ્તુપ્રવૃત્તિથી પેદા થનાર આશ્રવ ‘અસત્યાશ્રવ’ (૯+૧૬૩)

સ્વામ્યગિતીગપદાર્થસ્વાયમીકરણજ યામન સ્તેષાશ્રવ
॥૧૦॥

અર્થ — (૧૨) માનીકે નહીં આપેલ પદાર્થોને પોતાને આધીન કરવાદ્વારા પેદા થનાર આશ્રવ ‘સ્તેષાશ્રવ’ (૧૦+૧૬૪)

સતિ ધન્વોદયે ઔદારિકવૈકિયશ્ચરોરસયોગાદિજન્યા-
શ્રવોઽગ્રહાશ્રવ ॥૧૧॥

અર્થ — (૧૩) વેદના ઉદયકાલમા ઔદારિક કે વૈકિય શરીરના સંયોગ વિ થી પેદા થનાર આશ્રવ ‘અગ્રહાશ્રવ’ (૧૧+૧૬૫)

દ્રવ્યાદિવિપયામિકાદ્ગુણજન્યાશ્રવ* પરિગ્રહાશ્રવ । ક્ષય-
વ્રતપન્નકાશ્રવ ॥૧૨॥

અર્થ — (૧૪) દ્રવ્ય વિ વિપયની ઇચ્છાથી પેદા થનાર આશ્રવ ‘પરિગ્રહાશ્રવ’

આ પ્રમાણે અમતપચકઆશ્રવ જાણવો (૧૨ + ૧૬૬)

શરીરચેષ્ટાજન્યાશ્રવ કાયાશ્રવઃ ॥ ૧૩ ॥

અર્થ — (૧૫) શરીરની ચેષ્ટાથી પેદા થનાર આશ્રવ
'કાયાશ્રવ' (૧૩ + ૧૬૭)

વાક્રુક્રિયાજનિતાશ્રવો વાગાશ્રવઃ ॥ ૧૪ ॥

અર્થ — (૧૬) વચનની ક્રિયાથી પેદા થયેલ આશ્રવ
'વાગાશ્રવ' (૧૪ + ૧૬૮)

મનચેષ્ટાજન્યાશ્રવો મનમાશ્રવઃ । इति योगत्रिकाभवः
॥ ૧૫ ॥

અર્થ — (૧૭) મનની ચેષ્ટાથી પેદા થયેલ આશ્રવ
'મનઆશ્રવ'

આ પ્રમાણે યોગત્રિકઆશ્રવ જાણવો (૧૫ + ૧૬૯)

અનુપરતાનુપયુક્તમેદમિત્તા કાયજન્યચેષ્ટા કાયિકી
॥ ૧૬ ॥

અર્થ — (૧૮) અનુપરત અને અનુપયુક્ત લેહવાળી
કાયથી પેદા થનારી ચેષ્ટા 'કાયિકી' (૧૬ + ૧૭૦)

સપોજનનિર્વત્તનમેદમિત્તા નરકાદિમાસિદેતુર્વિપશ્ચાદિ
દ્રવ્યજનિતા ચેષ્ટા આધિકરણિકી ॥ ૧૭ ॥

અર્થ — (૧૯) સપોજન અને નિર્વત્તનલેહવાળી, નરક
વિ ની પ્રાપ્તિમા હેતુભૂત વિષ-શસ્ત્ર વિ દ્રવ્યોથી પેદા થયેલ
ક્રિયા 'આધિકરણિકી' (૧૭ + ૧૭૧)

જીવાજીવવિષયકદ્વેષજનકક્રિયા પ્રાદોષિકી ॥ ૧૮ ॥

અર્થ — (૨૦) જીવ અને અજીવવિષયક દ્વેષને પેદા કરનારી ક્રિયા ‘પ્રાદોષિકી’ (૧૮ + ૧૭૨)

સ્વપરસ તાવહેતુઃ ક્રિયા પારિતાપનિકી ॥ ૧૯ ॥

અર્થ — (૨૧) સ્વ અને પરને સતાપ કરનારી ક્રિયા ‘પારિતાપનિકી’ (૧૯ + ૧૭૩)

સ્વપરપ્રાણમિયોગવયોજિકા ક્રિયા પ્રાણાતિપાતિકી ॥ ૨૦ ॥

અર્થ — (૨૨) સ્વપરના પ્રાણવિયોગ કરનારી ક્રિયા ‘પ્રાણાતિપાતિકી’ (૨૦ + ૧૭૪)

જીવાજીવમેદમિત્તા જીવાજીવધાતાત્મિકા ચેષ્ટાઽઽરમ્મિકી
॥ ૨૧ ॥

અર્થ — (૨૩) જીવ અને અજીવના એકવાળી, જીવ અજીવધાતાત્મક ચેષ્ટા ‘આરમ્મિકી’ (૨૧ + ૧૭૫)

જીવાજીવવિષયિણી મૂર્છાનિર્નૃતા ક્રિયા પારિગ્રહિકી
॥ ૨૨ ॥

અર્થ — (૨૪) જીવ અને અજીવ વિષયક મૂર્છાથી બનેલી ક્રિયા ‘પારિગ્રહિકી’ (૨૨ + ૧૭૬)

મોક્ષમાધનેષુ માયાપ્રધાના પ્રવૃત્તિર્માયાપ્રત્યયિકી ॥ ૨૩ ॥

અર્થ — (૨૫) મોક્ષના સાધનોમા માયાપ્રધાન પ્રવૃત્તિ ‘માયાપ્રત્યયિકી’ (૨૩ + ૧૭૭)

અભિગૃહીતાનમિગૃહીતભેદમિત્રા અયથાર્થસ્તુશ્રદ્ધાન-
 હેતુકવ્યાપારવતી ક્રિયા મિથ્યાદર્શનપત્યયિકી ॥ ૨૪ ॥

અર્થ — (૨૬) અભિગૃહીત અને અનભિગૃહીતભેદવાળી,
 અયથાર્થવસ્તુશ્રદ્ધાથી થનાર વ્યાપારવાળી ક્રિયા ‘ મિથ્યાદર્શન
 પ્રત્યયિકી ’ (૨૪ + ૧૭૮)

જીવાંજીવવિષયિણી વિરત્યભાવાનુકૂલા

ક્રિયાઽપ્રત્યાખ્યાનિકી ॥ ૨૫ ॥

અર્થ — (૨૭) જીવ અને અજીવ વિષયવાળી વિરતિના
 અભાવને અનુકૂલ ક્રિયા ‘ અપ્રત્યાખ્યાનિકી ’ (૨૫ + ૧૭૬)

પ્રમાદિનો જીવાંજીવવિષયદશનાદરાત્મિકા ક્રિયા દષ્ટિકી
 ॥ ૨૬ ॥

અર્થ — (૨૮) પ્રમાદીજીવની, જીવ અને અજીવને
 જોવામા આદરવાળી ક્રિયા ‘ દષ્ટિકી ’ (૨૬ + ૧૮૦)

સદોપસ્ય જીવાંજીવવિષયક સ્પર્શન સ્પૃષ્ટિકી ॥ ૨૭ ॥

અર્થ — (૨૯) સંગાદિદોષદુષ્ટ ચિત્તવાળા-પ્રમાદી
 જીવની જીવ અને અજીવને અડકવાની ક્રિયા ‘ સ્પૃષ્ટિકી ’
 (૨૭ + ૧૮૧)

પ્રમાદાત્ પ્રાસ્વીકૃતપાપોપાદાનકારણજન્યક્રિયા

પ્રાતીત્યિકી ॥ ૨૮ ॥

અર્થ — (૩૦) પ્રમાદપૂર્વક, પહેલા સ્વીકારેલ પાપના
 ઉપાદાન કારણથી થયેલી ક્રિયા ‘ પ્રાતીત્યિકી ’ (૨૮ + ૧૮૨)

કારણ્યરીરધીમત્સાદિરસમયોક્તૃણા મેસકાણા ચ સાનુ
રાગિણા નાટ્યાદિજાયા ક્રિયા સામન્તોપનિષાતિકી ॥૨૧॥

અર્થ — (૩૧) દયા-વીર-બીભત્સ વિ રસભરપૂર નાટ્ય
સંગ્રહ અને અનુરાગપૂર્વક બેનારાઓને નાટ્ય વિ થી પેઠા
થનારી ક્રિયા ‘ સામન્તોપનિષાતિકી ’ (૨૯ + ૧૮૩)

યજ્ઞાદિરૂપકનલનિસ્મારણધનુરાદિકરણશ્ચરાદિમોષ-
ના યતરરૂપા ક્રિયા નૈ શસ્ત્રિકો ॥૩૦॥

અર્થ — (૩૨) રાજા વિ ની અનુસાથી યત્ર વિ દ્વારા
કૂપ વિ થી પાણી વિ ઠાઠવારૂપ અથવા ધનુષ્ય વિ દ્વારા
બાણ વિ મુકવારૂપ ક્રિયા ‘ નૈ શસ્ત્રિકી ’ (૩૦ + ૧૮૪)

સવકયોગ્યક્રમણા ક્રોધાદિના સ્વેનૈવ કરણ સ્વાહસ્તિકી
॥ ૩૧ ॥

અર્થ — (૩૩) સેવકયોગ્ય ક્રિયાઓને ક્રોધ વિ થી
પોતાના હાથે કરવારૂપ ક્રિયા ‘ સ્વાહસ્તિકી ’ (૩૧ + ૧૮૫)

અહદાક્ષોલ્લહ્ધનેન ઝીવાદિપદાર્યનિરૂપણમીવાઝીવાય-
તરવિપયસાવચામ્ભામયોજકક્રિયાયતરરૂપાઽઽપ્તાપનિકી
॥ ૩૨ ॥

અર્થ — (૩૪) અરિહત ભગવાનની આજ્ઞાનું ઉલ્લેખન
કરી પોતાની પુદ્ધિથી જીવાદિપદાર્યોનું નિરૂપણ ક્રિયા અથવા
જીવાજીવ વિષયક સાવધ આજ્ઞા કરવાની ક્રિયારૂપ ક્રિયા
‘ આજ્ઞાપનિકી ’ (૩૨ + ૧૮૬)

ପରାଽଽଚରିତାପ୍ରକାଶନୀୟମାତ୍ରମକାଶକରଣ ବିଦାରଣିକୀ

॥ ୧୧ ॥

ଅର୍ଥ — (୩୫) ଅପ୍ରକାଶନୀୟ, ଗୁଣଗୁଣାଦି ଆଧାରେଣ
ସାଧ୍ୟତା ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ କ୍ରିୟା ' ବିଦାରଣିକୀ ' (୩୩ + ୧୮୭)

ଅନୟେକ୍ଷିତାସମାର୍ଜିତପ୍ରଦେଶେ ଶରୀରୋପକରଣନିଷ୍ପେଷୋଽନାମୋଗ
ପ୍ରତ୍ୟୟିକୀ ॥ ୧୪ ॥

ଅର୍ଥ — (୩୬) ଗୋପନୀୟ ଶୁଦ୍ଧି ନାହିଁ ଯେଉଁ ତଥା
ରକ୍ତୋତ୍ପାଦନ ନାହିଁ ଅଭାବେ ଯଦ୍ବାଧା ଶରୀର, ଉପକରଣ
ସୁକ୍ଷ୍ମାବସ୍ଥା କ୍ରିୟା ' ଅନାମୋଗପ୍ରତ୍ୟୟିକୀ ' (୩୪ + ୧୮୮)

ଜିନୋଦିତକର୍ତ୍ତବ୍ୟବିଷୟ ପ୍ରମାଦାଦନାଦରକରଣମନରକାଞ୍ଚ-
ପ୍ରତ୍ୟୟିକୀ ॥ ୧୫ ॥

ଅର୍ଥ — (୩୭) ଜିନେଶ୍ୱରଦେବେ କରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟୋପା-ବିଧି
ଯୋଗ, ପ୍ରମାଦ୍ୟା ଅନାଦର କରିବାକୁ କ୍ରିୟା ' ଅନବକାଶପ୍ରତ୍ୟୟିକୀ '
(୩୫ + ୧୮୯)

ଆତ୍ମରୌଦ୍ରଧ୍ୟାନାନୁକୂଳା ତୀର୍ଥକୃଦ୍ବିଗର୍ହିତଭାଷଣାତ୍ମିକା
ପ୍ରମାଦଗମନାତ୍ମିକା ଚ କ୍ରିୟା ପ୍ରାୟୋଗିକୀ ॥ ୧୬ ॥

ଅର୍ଥ — (୩୮) ଆତ୍ମଧ୍ୟାନ ରୌଦ୍ରଧ୍ୟାନପୂର୍ବକେ ତୀର୍ଥକର
ରାଗବାନଧୀ ନିଷିଦ୍ଧ ବସ୍ତୁରା ଶାସ୍ତ୍ରରୂପେ ପ୍ରମାଦ୍ୟା ଯଦ୍ବା କ୍ରିୟା
କ୍ରିୟା ' ପ୍ରାୟୋଗିକୀ ' (୩୬ + ୧୯୦)

ଇନ୍ଦ୍ରିୟସ୍ୟ ଦେଶୋପସାତକାରିସର୍ବୋପସାତକାର୍ଯ୍ୟ-ସ୍ତରରୂପା କ୍ରିୟା
ସାମୁଦାୟିକୀ ॥ ୧୭ ॥

અર્થ — (૩૬) ઇન્દ્રિયના અમુક ભાગ કે સર્વની ઘાત
કારી ક્રિયા ‘સામુદાયિકી’ (૩૭ + ૧૯૧)

પરરાગોદયદેતુ ક્રિયા પ્રેમપ્રત્યયિકી ॥ ૩૮ ॥

અર્થ — (૪૦) પરના રાગના ઉદયમા કારણભૂત ક્રિયા
અથવા પ્રેમની ઉત્પાદક વાણીની ક્રિયા ‘પ્રેમપ્રત્યયિકી’
(૩૮ + ૧૯૨)

ક્રોધમાનોદયદેતુ ક્રિયા દ્વેષપ્રત્યયિકી ॥ ૩૯ ॥

અર્થ — (૪૧) પોતાને કે પરને ક્રોધ, માનને પેદા
કરનારી ક્રિયા ‘દ્વેષપ્રત્યયિકી’ (૩૯ + ૧૯૩)

અપ્રમત્તસયતસ્ય વીતરાગચ્છદ્ધસ્યસ્ય વા સોપયોગ
ગમનાદિક કુપતો યા સૂક્ષ્મક્રિયા સેર્વાપયિકી ।

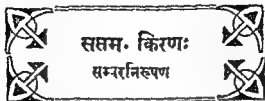
इति क्रियापञ्चविंशति ॥ ૪૦ ॥

અર્થ — (૪૨) અપ્રમત્તસાધુની કે વીતરાગચ્છદ્ધસ્યની
ઉપયોગપૂર્વક ગમન વિ કરવા છતાં જે સૂક્ષ્મક્રિયા તે
‘ઇર્વાપયિકી’

એ પ્રમાણે પચ્ચીસ ક્રિયાઓ બાણુવી (૪૦ + ૧૯૪)

શ્રી મહોદધિતારણ શ્રી સિદ્ધગિરિવરાય નમઃ

સમિત્પાદિમિ. કર્મનિરોધ સવર ॥ ૧ ॥

સમિતિ વિ થી કર્મનો નિરોધ તે 'સવર' કહેવાય છે
(૧ + ૧૬૫)

સોડ્યમાત્મપરિણામો નિવૃત્તિરૂપ ॥ ૨ ॥

અર્થ—તે સમિતિ વિ થી પેદા થનાર સવર, કર્મ
શ્રદ્ધાના હેતુભૂત પરિણામના અભાવરૂપ હોઈ નિવૃત્તિરૂપ
જવનો સવરરૂપ વિશિષ્ટ પરિણામ છે (૨ + ૧૬૬)

સવરના દ્રવ્યભાવરૂપે બે લેટો.

કર્મપુદ્ગલાદાનવિચ્છેદો દ્રવ્યસવરઃ ॥ ૩ ॥

અર્થ—કર્મરૂપ પુદ્ગલના શ્રદ્ધાના અભાવરૂપ, અર્થાત્
દ્રવ્યરૂપ કર્મપુદ્ગલોનું સવરરૂપ હોવાથી તે 'દ્રવ્યસવર' કહેવાય
છે (૩ + ૧૬૭)

મવદેતુક્રિયાન્યાગસ્તન્નિરોધે વિશુદ્ધાધ્યવસાયો વા માવ
સવર । ॥ પુનર્દિવિષો દેશસર્વમેદાત્ ॥ ૪ ॥

અર્થ—શવહેતુભૂત ક્રિયાનો ત્યાગ અથવા તેના નિરો
ધમા જવનો વિશુદ્ધ અધ્યવસાય તે 'ભાવસવર' કહેવાય છે

તે બાવસ વર પશુ દેશસ વર, સર્વસ વર લેદથી જે પ્રકારનો છે (૪ + ૧૬૮)

દેશમવરસ્ત્રયોદશગુણસ્થાન યાવદ્રમવતિ । સર્વસવરસ્ત્ર-
ન્તિમગુણસ્થાન એવ નિશ્ચિન્નાશ્રવાણા નિરુદ્ધત્વાત્ । इतरत्र
तु न तथा ॥ ૫ ॥

અર્થ — દેશસ વર, તેરમા ગુણસ્થાનક સુધી હોય છે
અથવા સર્વ તો ચૌદમા ગુણસ્થાનકમા જ હોય છે કેમકે, અહીં
સમસ્ત આશ્રવોનો નિરોધ છે બાકીના તેર ગુણસ્થાનોમા
સમસ્ત આશ્રવોનો નિરોધ નથી (૫ + ૧૬૯)

ગુણસ્થાનોનું સ્વરૂપ

તત્ર મિથ્યાત્વસામ્યાદનમિથ્રાવિરતપ્રમત્તાપ્રમત્તાપૂર્વકરણા-
નિવૃત્તિજરણમુક્તમસમ્પરાયોપશાન્તમોહસીળમોહમયોગ્યયોગિમે
દાદ્યતુદંશવિધાનિ ગુણસ્થાનાનિ ॥ ૬ ॥

અર્થ — ત્યા, (૧) મિથ્યાત્વ (૨) સામ્યાદન (૩)
મિથ્ર (૪) અવિરત (૫) દેશવિરત (૬) પ્રમત્ત (૭)
અપ્રમત્ત (૮) અપૂર્વ કરણ (૯) અનિવૃત્તિ કરણ (૧૦) સૂક્ષ્મ
સપરાય (૧૧) ઉપશાન્તમોહ (૧૨) ક્ષીણમોહ (૧૩) સયોગી
(૧૪) અયોગીના લેદથી ચૌદ પ્રકારના ગુણસ્થાનો છે
(૬ + ૨૦૦)

જ્ઞાનાદર્શનચારિત્રાત્મકાના જીવગુણાના યથાયોગ
શુદ્ધિપદ્ધિપદ્ધિપર્પિકર્ષકૃતાસ્વરૂપમેદા ગુણસ્થાનાનિ ॥ ૭ ॥

અર્થ — જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રરૂપ જીવજીવના, યોગ પ્રભાવે શુદ્ધિ-અશુદ્ધિના પ્રકર્ય-અપ્રકર્ય દ્વારા કરાયેલા સ્વરૂપ ભેદો ‘શુદ્ધસ્થાનકો’ કહેવાય છે (૭ + ૨૦૧)

મિથ્યાત્વગુણસ્થાનઞ્ચ વ્યક્તાધ્યક્તમેવેન દ્વિવિધમ્ ।
કુદેરગુરુરુપમાન્યતમસ્મિન્ દેરગુરુપમેત્તુદ્ધિવ્યક્તમિથ્યાત્વમ્ ।
इदञ्च सक्षिपञ्चेन्द्रियाणामेव ॥ ૮ ॥

અર્થ — મિથ્યાત્વશુદ્ધસ્થાનક, વ્યક્ત અને અવ્યક્ત ભેદથી બે પ્રકારનું છે કુદેવ, કુરુરુ, કુપર્મા સુદેવ, સુરુરુ, સુપર્માની શુદ્ધિ તે ‘વ્યક્તમિથ્યાત્વ’ કહેવાય છે આ સક્ષિપચેન્દ્રિય જીવોને જ સમજવું (૮ + ૨૦૨)

अव्यक्तो मोहोऽव्यक्तमिथ्यात्वम् । इदमनादि । व्यक्त-
मिथ्यात्वमाप्नुय મિથ્યાત્વગુણસ્થાને મર્ષેદિતિ કચિત્ ।
अस्य स्थितिर्भवजीवमाश्रित्यानादिसा ता । सादिसाता च
पतितमव्यस्य । अभव्यमाश्रित्यानाद्यन ता ॥૯॥

અર્થ — વિપર્યસ્ત-બુદ્ધિરૂપ વ્યક્તમિથ્યાત્વનો અભાવ હોય, પરંતુ દર્શનપ્રતિબંધક મોહનીયપ્રકૃતિરૂપ મિથ્યાત્વ હોય કહેવાય છે કે અવ્યક્તમોહ તે “અવ્યક્તમિથ્યાત્વ”

આ મિથ્યાત્વ, જીવની સાથે અનાદિકાલીન હોય અનાદિ કહેવાય ॥ અવ્યવહારશિસ્થજીવોમા આ મિથ્યાત્વ હોય છે

પ્રથમ મિથ્યાત્વશુદ્ધસ્થાનક, વ્યક્તમિથ્યાત્વપ્રાપ્ત કરનાર જીવને જ હોય છે એમ કેટલાક આચાર્યોનો અભિપ્રાય છે

આ મિથ્યાત્વની સ્થિતિ બલિભવ્યભિન્ન ભવ્યજીવની અપેક્ષાએ અનાદિસાન્ત છે કેમ કે, અનાદિ મિથ્યાદષ્ટિ ભવ્ય જીવને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થવાથી મિથ્યાત્વનો અત થાય છે

પતિતભવ્યની અપેક્ષાએ સાદિસાન્ત છે કેમ કે, સમકીતથી પડેલાને મિથ્યાત્વની આદિ છે જઘન્યથી અન્તમુદ્ધત અને અરિહંત વિ ની પ્રચુરઆશાતનાથી પાપની બહુલતાના કારણે ઉત્ક્રમથી અપાધ પુણ્યપરાવર્ત સુધી મિથ્યાત્વમા રહીને ફરીથી સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિમા મિથ્યાત્વનો અત થાય છે

અભવ્યજીવની અપેક્ષાએ મિથ્યાત્વની અનાદિઅન્ત સ્થિતિ છે કેમકે, અનાદિકાલથી તે અભવમા મિથ્યાત્વ છે અને ભવિષ્યકાલમા પણ તેના અભાવનો અસભવ છે (૬+૨૦૩)

ઉપશમસમ્યક્ત્વપતિતસ્યાનવાપ્તમિધ્યાત્વસ્ય સર્વથા યદ-
પરિત્યક્તસમ્યક્ત્વતયાજ્વસ્થાન તત્સાસ્તાદનશુણસ્થાનમ્ । સમ-
યાદિપદાવલિકાકાઞ્ચપયત્તમિદમ્ ॥૧૦॥

અર્થ—ઉપશમસમકીતથી પડેલા જીવની, હજી સુધી મિથ્યાત્વ પામ્યો નથી અને સવથા સમકીતને છોડ્યું નથી એવી અવસ્થા ‘સાસ્તાદનશુણસ્થાનક’ આની સ્થિતિ જઘન્યથી એક સમયની અને ઉત્ક્રમથી છ આવલિકા પદોન્તની છે
(૧૦+૨૦૪)

અનાદિકાલાનુવૃત્તમિધ્યાત્વપ્રથમક્રપાયચતુષ્કોપશમનજ ય
સમ્યક્ત્વમુપશમસમ્યક્ત્વમ્ । તદ્ દ્વિવિધમતરક્ષરણજય સ્વ
એતિજગજ્જેતિ । તત્સાસ્તાદનશુણસ્થાનક ॥ ૧૧ ॥

અર્થ — અનાદિકાલથી સાથે આવેલ મિથ્યાત્વ અને અનતાનુબંધી ક્રોધ, માન, માયા, લોભના ઉપશમથી પેદા થનારું સમ્યક્ત્વ ‘ઉપશમસમ્યક્ત્વ’ કહેવાય છે

તે ઉપશમસમકીત, (૧) અતરકરણજન્ય (૨) ઉપશમ શ્રેણીજન્ય એમ બે પ્રકારનું છે. ઉપશમસમકીત ત્રણ કરણોની અપેક્ષાવાળું છે (૧૧ + ૨૦૫)

કરણત્રયન્તુ યથાપવૃત્ત્યપૂર્ણાનિવૃત્તિ કરણરૂપમ્ । આયુર્વં
જૈસસકર્મણસ્થિતિં પલ્યોપમાસત્ત્યેયમાગહીનૈકકોટીકોટી-
પરિમાણા ત્રિધાયાભિજર્ણવર્ણનીભૂતદાગદ્વેપાત્મકગ્રન્થિસમીપ
ગમનાનુકૂલાન્યવસાયો યથાપવૃત્તિ કરણમ્ । ઘનીભૂતરાગદ્વેપ-
ગ્રન્થિમૈદનમયોજકાપૂર્વાધ્યવસાયોઽપૂર્ણ કરણમ્ । મિથ્યાત્વ
સ્થિતેરન્તર્મુહૂતમુદયક્ષણાદુપયતિક્રમ્યોપરિતર્ની વિશ્કમ્ભયિત્વા
ન્તર્મુહૂર્તપરિમાણ તત્પ્રદેશવેશ્વદક્ષિકામાવમયોજકાધ્યવસાયોઽ-
નિવૃત્તિ કરણમ્ । તાદૃશતત્પ્રદેશવેશ્વદક્ષિકામાવોઽન્તર કરણમ્
॥ ૧૨ ॥

અર્થ — યથાપવૃત્તિકરણ, અપૂર્ણ કરણ, અનિવૃત્તિકરણ
આ પ્રમાણે ત્રણ કરણો છે

(૧) આયુષ્યક્રમ સિવાય, સાતેય કર્મોની સ્થિતિને, પલ્યોપમના અસખ્યાતમાત્રાએ હીન એક કોટાકોટી પરિમાણ, બનાવી પૂર્વે નહીં લેવાયેલ, ઘનરાગદ્વેષરૂપી અધિ સમીપ જવાને અનુકૂલ અધ્યવસાય તે ‘યથાપવૃત્તિકરણ’ કહેવાય છે

(૨) અત્યત કઠિન રાગદ્વેષરૂપી શ્રયિને લેહવામા કારણ
બૂત અપૂર્વઅધ્યવસાય તે ‘અપૂર્વ કરણ’ કહેવાય છે

(૩) અન્તમુદૂત પ્રમાણની સ્થિતિવાળા અનિવૃત્તિકરણના
સંખ્યાતભાગોમાથી ઘણાખરા વ્યતીત થયા બાદ એકસખ્યા
તમે ભાગ બાકી રહે ત્યારે સીધી [રેખા] રૂપ મિથ્યાત્વની
સ્થિતિ સંબધી નીચેનો અતમુદૂત પ્રમાણવાળો ઉદઘાવવીકાનો
ભાગ છોડી દઈને બાકીના ભાગમા અતરકરણ કરવું કહેવાનું
તાત્પર્ય એ છે કે, અતમુદૂતકાળ સુધીમા ભોગવવા યોગ્ય
એવા મધ્યભાગમા રહેવા દલિકેને પ્રથમ સ્થિતિ અને દ્વિતીય
સ્થિતિમા પ્રવેશ કરાવવામા કારણબૂત અધ્યવસાય તે ‘અતર
કરણ’ છે આ અતરકરણની નીચેની સ્થિતિનુ નામ પ્રથમ
સ્થિતિ છે જ્યારે તેની ઉપરની સ્થિતિનુ નામ દ્વિતીય
સ્થિતિ છે

જ્યારે જીવ પ્રથમ સ્થિતિના દલિકેને સંપૂર્ણ અનુભવી
રહે છે અને સાથે સાથે દ્વિતીય સ્થિતિના દલિકેને જેમ
રાખ અગ્નિને દાકી રાખે તેમ એટલે કે બારેલા અગ્નિની જેમ
ઉદયમા ન જ આવે-અન્તમુદૂત સુધી તેા ભોગવવા ન જ
પટે એવી રીતે દબાવી રાખે છે ત્યારે અતરકરણના પ્રથમ
સમયે ઉપશમસમકીત પ્રાપ્ત થાય છે (૧૨ + ૨૦૬)

ત્રેણિતો મિથ્યાત્વમોહનીયાનતાનુવચિચતુષ્કપાયા-
દુષ્ણમનત ત્રેણિતયોષ્ણમસમ્યવત્ત મવતિ ॥ ૧૧ ॥

અર્થ — ઉપશમ ત્રેણી દ્વારા મિથ્યાત્વ અને અનતા

ગુણધી ચાર કપાયોના ઉપશમથી ચતુ સમકીત ' શ્રેણીજન્યો
પશમમમ્યકત્વ ' કહેવાય છે (૧૩ + ૨૦૭)

ઉપયવિધસમ્પત્ત્યાત્પતતઃ સાસ્વાદનગુણસ્થાન ભવતિ ॥ ૧૪ ॥

અર્થ — જાને પ્રકારના ઉપશમસમકીતથી પડતા જીવને
જ ' સાસ્વાદનગુણસ્થાનક ' હોય છે, જીનને નહીં એમ
સમજવું (૧૪ + ૨૦૮)

મિશ્રમોહનીયકર્મોદયાદતમુંહર્તસ્થિતિકોડંદુદિતતત્ત્વે
દ્વેષામાલો મિશ્રગુણસ્થાન । યયાન્નાપરિચિતનારિકેઠદ્વીપમિવા-
સિમનુવ્રસ્થાન્ને । મત્ર જીવો નાયુરઘનાતિ નરા મિયતે ।
અપિ તુ સમ્પત્ત્વ મિધ્યાત્વ વાડગ્ય યાતિ ॥ ૧૫ ॥

અર્થ — (૩) મિશ્રમોહનીય કર્મના ઉદયથી અન્ત
મુંહૂતની સ્થિતિવાળું અસ્થિત લગવાને કહેલા તરવો ઉપર
દેખતો અભાવ ' મિશ્રગુણસ્થાનક ' કહેવાય છે

જેમકે, અનથી અપરિચિત નારીએલ દ્વીપ નિવાસી
મનુષ્યને અજમા દેખ નથી તેમ જહીં સમજવું અહીં રહેલો
જીવ, આયુધ બાધતો નથી અને મરતો નથી પરંતુ સમ્ય
કત્વમા જાય કે મિધ્યાત્વમા અવશ્ય જાય છે (૧૫ + ૨૦૬)

સમ્પત્ત્વે સત્યપત્યાખ્યાનાવરણકપાયોદયેન સાવત્ર
યોગા સર્વથાડવિરમણમવિરતસમ્પત્તિદિગ્ગુણસ્થાનમ્ । ઉત્કૃષ્ટો
મનુજમરાધિક્ષપદ્ધિમાગરોપમસ્થિતિકમિદમ્ । સમ્પત્ત્વઞ્ચ
મહ્યસક્ષિપજ્ઞેદ્રિયાણા નિસર્ગાદુપદેશાદ્વા ભવતિ । ઉત્કૃષ્ટોડ-

પાર્થપુદ્ગલપરાવર્તિવશિષ્ટસત્તારાણામેતદ્ભવેત્ । જયંતસ્તદ્-
ભવમુક્તિગામિનોઽપિ ॥ ૧૬ ॥

અર્થ — (૪) સમ્યક્ત્વની વિદ્યમાનતા છતાં અપ્રત્યાખ્યાનરૂપ
આવરણરૂપ કષાયોના ઉદયથી સાવધયોગથી સ્વયં વિરતિના
અભાવરૂપ ‘અવિરતસમ્યગ્દષ્ટિશુભ્યાન’ કહેવાય છે

ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વની અપેક્ષાએ ઉત્કૃષ્ટ, અનુબ્ધભવાધિક
(૬૬) છાસક સાગરોપમની સ્થિતિવાળું, આ શુભુસ્થાનક છે
વળી આ સમ્યક્ત્વ, ભવ્યસંશિષ્યોદ્વિજ્ઞોને નિસંગથી અથવા
છિપદેશથી થાય છે ઉત્કૃષ્ટથી અપાધપ્રાગલ્ભ્યપરાવતરૂપ અવ-
શિષ્ટસસારવાળા જીવોને આ થાય છે જ્યંત્યથી તદ્ભવ
મુક્તિગામિજીવને પણ થાય છે (૧૬+૨૧૦)

મત્યાલ્યાનકષાયોદ્યાત્સર્વમાગ્નસ્યકદેશાદ્વિરતસ્ય જય-
ંતમધ્યમોત્કૃષ્ટાયતમવદ્વિરતિર્ધર્માનાપ્તિર્દશવિરતશુભ્યાનમ્
॥ ૧૭ ॥

અર્થ — (૫) પ્રત્યાખ્યાન કષાયોના ઉદયથી સ્વયં સાવધના
એકદેશથી વિરતિવાળાને જ્યંત્ય-મધ્યમ-ઉત્કૃષ્ટમાથી કેાઈ એક
વિરતિધર્મની પ્રાપ્તિરૂપ ‘દેશવિરતશુભ્યાનક’ કહેવાય છે
(૧૭+૨૧૧)

ઉત્કર્ષનો દેશોનપૂર્વકોટિં યાવત્સિયતિક્રમિદમ્ ॥ ૧૮ ॥

અર્થ — ઉત્કર્ષથી દેશોનપૂર્વકોટી સુધીની સ્થિતિવાળું
આ શુભુસ્થાનક છે (૧૮ + ૨૧૨)

સજ્જલનકપાયમાત્રોદયપયુક્તપ્રમાદસેવન પ્રમત્તમયતગુણ-
સ્થાનમ્ । પ્રમાદાથ મદિરાકપાયવિષયનિદ્રાવિકથાનામાન-
પથ । દેશવિરત્યપેક્ષયાઽત્ર ગુણાના વિશુદ્ધિપ્રકર્ષોઽવિશુદ્ધથપ-
કર્ષથ, અપ્રમત્તસયતાપેક્ષયાતુ વિશુદ્ધ્યપકર્ષોઽવિશુદ્ધિપકર્ષથ ।
एतद तमुहूर्तमानमिति कचित् । पूर्वकोटिं यावदित्यथे

॥ ૧૯ ॥

અર્થ — (૬) સ જ્વલન કપાયમાત્રના ઉદયથી પેદાયનાર
પ્રમાદના એવનરૂપ ‘ પ્રમત્તસયતગુણસ્થાનક ’ કહેવાય છે

વળી પ્રમાદો, મદિરા-કપાય-વિષય-નિદ્રા-વિકથા નામવાળા
પાથ છે દેશવિરતિની અપેક્ષાએ અહીં ગુણોની શુદ્ધિનો
પ્રકર્ષ અને અશુદ્ધિનો અપ્રકર્ષ છે અપ્રમત્તસયતની અપેક્ષાએ
વિશુદ્ધિનો અપ્રકર્ષ [હાનિ] અને અવિશુદ્ધિનો પ્રકર્ષ ।
કેટલાક આ ગુણસ્થાનને, અન્તર્મુદૂર્ત પ્રમાણવાળું કહે છે,
અને બીજાઓ, દેશોનપૂર્વકોઽવર્ષપર્વન્ત આ ગુણસ્થાનક રહે
છે એમ માને છે (૧૯ + ૨૧૩)

સજ્જલનકપાયનોકપાયાણા મન્દ્રોદયત પ્રમાદામાત્રોઽ-
પ્રમત્તસયતગુણસ્થાનમ્ । નોકપાયા હાસ્યાદયસ્પદ્ વેદતપઃ ।
अतमुहूर्तस्थितिकमिदम् ॥ ૨૦ ॥

અર્થ — (૭) સ જ્વલનકોષ વિ ચારનો અને નવ
પ્રકારના નોકપાયોનો મદ [અતીત] ઉદય હોવાથી પ્રમાદના
અભાવરૂપ ‘ અપ્રમત્તસયત ગુણસ્થાન ’ કહેવાય છે

હાસ્ય વિ છ અને ત્રણવેદ 'નોકધાય' તરીકે જોળખાય છે આ ગુણસ્થાનક અન્તમુદ્ધર્ત સ્થિતિવાળું છે (૨૦+૨૧૪)

સ્થિતિધાતુરસધાતુગુણશ્રેણિગુણસક્રમાપૃવસ્થિતિવધાતમ-
કાનામર્ણાના વિશુદ્ધિમર્કર્પાદપૂર્વતયા નિર્વર્તનમપૂર્વકરણગુણ-
સ્થાનમ્ ॥ ૨૧ ॥

અર્થ—સ્થિતિનો ધાત, [કરણ વિશેષથી અદ્ય કરવી]
આ પ્રમાણે રસનો ધાત, ગુણોની એણી [અનતવૃદ્ધિ કરવારૂપ]
ગુણથી સક્રમ [લઘ જવારૂપ] અપૂર્વસ્થિતિનો લઘુપણાએ
બધ, અર્થાત્ વિશુદ્ધિવિશેષથી આ પાત્ર અર્થોના અપૂર્વપણાએ
કરવારૂપ તે 'અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનક' (૨૧ + ૨૧૫)

પ્રચુરમાનાયા જ્ઞાનાવરણીયાદિકર્મસ્થિતેરપવર્તનામિષકરણેન
તનૂકરણ સ્થિતિધાત, પ્રચુરરસસ્ય તેનૈવ કરણેન તનૂકરણ
રસધાત, તેનૈવ કરણેનાવગારિતસ્ય દલિકસ્ય પ્રતિક્ષણમસરણે-
યગુણવૃદ્ધ્યા વિરચન ગુણશ્રેણિ ॥ ૨૨ ॥

અર્થ—સ્થિતિધાત = જ્ઞાનાવરણ વિ ક્રમોની મોટી
સ્થિતિને, અપવત ના નામના કરણથી ટુકી કરવી તે 'સ્થિતિ
ધાત' કહેવાય છે

રસધાત=પ્રચુરરસને પણ અપવતનાકરણદ્વારા અદ્ય કરવો તે
'રસધાત'

ગુણશ્રેણી=અપવત નાકરણથી અવતારેલ (ક્રમ) દલિકની ક્ષણે
ક્ષણે અસખ્યાતગુણી વૃદ્ધિથી રચના કરવી તે
'ગુણશ્રેણી' (૨૨ + ૨૧૬)

વધ્યમાનશુભપ્રકૃતિવ્યવધ્યમાનાશુભપ્રકૃતિદક્ષિણસ્ય વિશુદ્ધિતો નયન ગુણસક્રમઃ, વિશુદ્ધિમક્રમેણ શુર્વ્યા કર્મસ્થિતે-
લેણુતયા વધનમપૂર્વસ્થિતિવધ. । અતર્મુહૂતકાલમેતત્ ।
અપ્રસ્થો જીવ સપક ઉપશમકથેતિ દ્વિવિધઃ ॥ ૨૩ + ૨૪ ॥

અર્થ — શુભ સ ક્રમ = બ ધાતી શુભપ્રકૃતિઓમા નહીં
બ ધાતી અશુભપ્રકૃતિના દલીલાને વિશુદ્ધિથી
સર્થ જવારૂપ ‘શુભ સ ક્રમ’

અપૂર્વ સ્થિતિબધ = વિશુદ્ધિના પ્રકર્ષથી મોટી ક્રમની સ્થિતિને
સમુપણાએ બાધવારૂપ ‘અપૂર્વસ્થિતિબધ’

આ શુભસ્થાન, અન્તર્મુહૂતકાલના માનવાણુ છે

અહીં રહેલો છવ, સપક અને ઉપશમક એમ બે
પ્રકારનો છે (૨૩ + ૨૪ + ૨૧૭ + ૨૧૮)

અ-યોઽન્યાધ્યવસાયસ્થાનવ્યાવૃત્ત્યમાવવિશિષ્ટસૂક્ષ્મસમ્પરા-
યાપેક્ષસ્યુલ્કપાયોદયવત્સ્થાનમનિવૃત્તિકરણગુણસ્યાનમ્ અન્ત-
ર્મુહૂતકાલમેતત્, અત્રસ્થોઽપિ દ્વિવિધઃ સપક ઉપશમકથેતિ
સપકત્રેણિસ્યઃ સપકઃ, અય દર્શનાવરણીયમકૃતિત્રિક નામ-
પ્રકૃતિત્રયોદશક મોહનીયમકૃતિવિંશતિશ્ચાત્ર સપયતિ ઉપશમ-
ત્રેણિસ્ય ઉપશમકઃ મોહનીયમકૃતિવિંશતિમેવોપશમયત્યયમ્
॥ ૨૫ ॥

અર્થ — પરસ્પર અધ્યવસાયસ્થાનોની નિવૃત્તિના અભા-
વથી વિશિષ્ટ, સૂક્ષ્મસપરાયની અપેક્ષાએ સ્થુલકપાયના ઉદય

વાળુ સ્થાન ‘અનિવૃત્તિકરણુશુલ્કસ્થાનક’ આ અન્તર્મુદ્ધર્ત કાલવાળુ છે

અહીં રહેલો પણ જીવ, ક્ષપક અને ઉપશમક એમ બે પ્રકારનો છે

ક્ષપકશ્રેણીમા રહેલો જીવ, ક્ષપક કહેવાય છે આ જીવ, દશનાવરણીયની ત્રણ પ્રકૃતિઓને, નામકમની તેર પ્રકૃતિઓને અને મોહનીયની વીશ પ્રકૃતિઓને આ શુલ્કસ્થાનકમા ખપાવે છે

ઉપશમશ્રેણીમા રહેલો પણ જીવ ‘ઉપશમક’ કહેવાય છે આ જીવ, અહીં મોહનીયની વીશ પ્રકૃતિઓને ઉપશમાવે છે (૨૫ + ૨૧૬)

મોહનોયર્વિંશતિપ્રકૃતીના શમનાત્ સપાદ્વા સૂક્ષ્મતયા ક્ષોભમાત્રાવસ્થાનસ્થાન સૂક્ષ્મસપરાયણુસ્થાનમ્ । અતર્મુદ્ધર્ત માનમેતત્ ॥ ૨૬ ॥

અર્થ — મોહનીયની વીશ પ્રકૃતિઓનો ઉપશમ થવાથી કે ક્ષય થવાથી સૂક્ષ્મરૂપે લોભમાત્રના રહેવારૂપ સ્થાન ‘સૂક્ષ્મ સપરાયણુસ્થાનક’ કહેવાય છે

આ શુલ્કસ્થાનક, આ તર્મુદ્ધર્તના માનવાળુ છે (૨૬+૨૧૦)

અપશમશ્રેણ્યા સર્વરૂપાવાણામુદયાયોગ્યતયા વ્યવસ્થાપન-સ્થાનમુપશાન્તમોહગુણસ્થાનમ્ । અત્રાષ્ટાવિંશતિમોહનોયપ્રકૃતીનામુપશમો મવતિ, અપશાન્તમોહસ્તૂત્કર્વેણાન્તમુદ્ધર્તકાલ-મત્ર તિષ્ઠતિ તત ક્ષર્વ નિયમાદસૌ પ્રતિપતતિ । ચતુર્વિ મવત્યાસસારમેષા શ્રેણિ. ॥ ૨૭ ॥

તે ઈર્ષ્યમિતિ, આપાસમિતિ, જ્યેષ્ઠાસમિતિ, આદાનનિષેષ
સમિતિ, ઉત્સર્ગસમિતિના જોડથી પાંચ પ્રકાર ॥ ૭

ઈર્ષ્યમિતિ=પોતાને કે પશને લાધા ન થાય તેથી રીને પૂઠરી
પ્રમાણ ભૂમિને (અર્થ દ્વારથી જાણ્યા) આમજ
જોડે, વીજ, સીદાનરી વિગેરેવાળી ભૂમિના
પરિહારપૂરક જે નનન, જેનાથી રત્નવર્ધીનું
સુરક્ષણ થાય ॥ તે 'ઈર્ષ્યમિતિ' કહેવાય છે

આપાસમિતિ=કકશ વિગેરે દોષ વારંતું, સ્વ-પરદિનકારી,
મિત્રદારવાળું, અથવા સ્પષ્ટ અથ અને અમર
વાળું, નિરોર, નિમ્નિત, કોષ-લોભ-માયા-માત
વગરનું જોતવું તે 'આપાસમિતિ'

જ્યેષ્ઠાસમિતિ=જિનાગમના અનુસારે અત્ત વિગેરે પદાર્થોનું
અન્વેષણ-ગવેષણ તે 'જ્યેષ્ઠાસમિતિ'

આદાનનિષેષણાસમિતિ=ઉપધિ વિગેરેને જોવા, પ્રમાણ વાપૂવ ક
લેવા-મુકવારૂપ ક્રિયા તે 'આદાનનિષેષણાસમિતિ'

ઉત્સર્ગસમિતિ=જીવજીવુરહિત પરચોધિન ભૂમિ ઉપર વિધિ
પ્રમાણે મૂત્ર, પુરીવનો ત્યાગ તે 'ઉત્સર્ગસમિતિ'
(૩૧ + ૨૨૫)

યોગસ્ય સમાગમમનોમાગમમર્જનિધારણાભ્યામાત્મસંર-
ક્ષણ ગુપ્તિ' । સા ચ કાષ્ઠાદ્યમનોરૂપણ પ્રિધા । શયના-
સનનિરોપાદાનચક્રમણેષુ સેષ્ટાનિયમ કાષ્ઠગુપ્તિ । હવ
સર્ગપરીપદ્ધમામાષેઽપિ સ્તરીર નરપથ્ય, યોગનિરોધ્યુસ્મર્વયા

વેદાપરિહારોઽપિ કાયશુભિ । અર્થવદ્ભૂવિકારાદિસકેત-
હુકારાદિપ્રવૃત્તિરહિત શાસ્ત્રનિરુદ્ધભાષણશ્ચ વચોનિયમન
વાગ્શુભિ । અનેન સર્વથા વાહ્નિરોધસ્સમ્યગ્ભાષણઞ્ચ સમ્યતે ।
ભાષાસમિતૌ સમ્યગ્ભાષણમેવ । સાવત્રસકલ્પનિરોધો મનો-
શુભિ ॥ ૨૨ ॥

અર્થ — મન, વચન, કાયારૂપ યોગના સન્ભાગીમા ગમન
અને ઉન્ભાગીથી નિવારણપૂર્વક આત્માના રક્ષણને ‘શુભિ’
કહે છે તે મન, વચન, કાયારૂપથી ત્રણ પ્રકારની ॥

કાયશુભિ=સૂવા, બેસવા, લેવા, ઝુકવા, ચાલવામા ક્રિયાનો
નિયમ અર્થાત્ ઉપસંગ, પરીપક હોય કે ન
હોય તેા પણ શરીરના વિષયમા અપેક્ષાનો
અભાવ, યોગનિરોધકનો સર્વથા ચેદાનો પરિહાર
પણ ‘કાયશુભિ’ કહેવાય છે

વચનશુભિ=માર્થક બૂ વિકાર વિગેરે સકેત તથા હુકાર વિગેરે
પ્રવૃત્તિથી રહિત, શાસ્ત્રવિરોધિભાષણશૂન્ય, વચનનો
નિયમ આ કથનથી સવથા વાણીના નિરોધને
અને સમ્યક્ ભાષણને ‘વચનશુભિ’ કહે છે
ભાષાસમિતિમા માત્ર સમ્યક્ ભાષણને ભાષા
સમિતિ કહે છે

મનોશુભિ=સપાપ ત્ર કલ્પનો નિયમ તે ‘મનોશુભિ’ કહેવાય છે
(૩૨ + ૨૨૬)

મતિરન્વક્ષસમગધાને સત્યપિ સમભાવાદવિચ્છન્ન પરી
પદઃ ॥ ૩૩ ॥

સ ચ ક્ષુત્પિપાસાશીતોષ્ણદશાનસ્ત્રારતિવનિતાચર્યાનૈપેધિકી
(નિપત્રા) શય્યાઽઽક્રોશવધ્યાચનાઽછામરોગત્વસ્પર્શમલસત્કાર
મજ્ઞાઽજ્ઞાનસમ્યસ્ત્વરુપેણ દ્વાવિંશતિવિધ । સત્યામપ્યતિશયિત
શુદ્ધેદનાયા સચિધિ મક્ષાઽચ્છામેઽપિ ક્ષુધોપસહન ક્ષુત્પરીપદ ।
સત્યા પિપાસાયામદુષ્ટજલાદ્યમાયેઽપિ તૃદ્વપરિપદ્ય પિપાસા
પરીપદ । મત્તુરશીતવાયામપ્યત્યસ્પૈરેવ વસ્ત્રાદિભિશ્ચીતો
પસહન શીતપરીપદઃ । મમૂતોષ્ણસત્ત્વોઽપિ જલાવગાહનાદ્ય
નાસેવનશુણ્યપરીપદઃ ॥ ૩૪ ॥

અર્થ — અવરોધક (પ્રતિકૂલ) વસ્તુ હોવા છતાં પણ
સમભાવથી ચલિત નહિ થવું તે ‘પરીપદ’ કહેવાય છે ॥૩૩॥

તે પરીપદો (૧) ક્ષુધા, (૨) પિપાસા, (૩) શીત, (૪)
ઉષ્ણ, (૫) દશ, (૬) અવગ, (૭) અરતિ, (૮) વનિતા,
(૯) ચર્મા, (૧૦) નૈપેધિકી, (૧૧) શય્યા, (૧૨) આક્રોશ,
(૧૩) વધ, (૧૪) ચાચના, (૧૫) અલાભ, (૧૬) રોગ, (૧૭)
તૃષ્ણસ્પર્શ, (૧૮) મલ, (૧૯) સત્કાર, (૨૦) મજ્ઞા, (૨૧)
અજ્ઞાન, (૨૨) સમ્યક્ત્વરૂપે બાવીશ પ્રકારવાળા ॥

ક્ષુધાપરીપદ = અત્યંત ક્ષુધાની વેદના થવા છતાં વિધિપૂર્વક
આહારાદિનો લાભ નહીં થવા છતાં પણ ક્ષુધા
સહવી તે

પિપાસાપરીપદ્ધ=અત્યન્ત તરસ લાગવા છતાં નિદ્રોષ જતાદિની
ગ્રાસિ નહીં થતા તૃધાનું સહન કરવું તે

શીતપરીપદ્ધ=અત્યન્ત ઠંડીની બાધા થતા થોડા વસ્ત્રાદિ હોવા
છતાં શીતનું સહન કરવું તે

ઉષ્ણપરીપદ્ધ=અત્ય ત ગરમી લાગવા છતાં પણ જલસ્નાનાદિ
નહીં કરવું તે (૩૩ + ૩૪ + ૨૨૬ + ૨૨૮)

સમભાવતો દશમશકાદ્યપદ્ધવસહન દશપરીપદ્ધ । एते
वेदनीयस्योपशमज-या सदोषरक्षादिपरिहारेणाल्पमूल्या-
स्परक्षादिभिर्वर्तनमवस्त्रपरीपद । अमोतिप्रयोजकसयोगसम-
वधाने सत्पयि समतावस्त्रम्वनमरतिपरीपद । कामयुष्या
रूपाद्यङ्गादिज-पचेष्टानामवळोकनचिन्तनाभ्या विरमण स्त्री-
परीपद । एते च चारित्रमोहनीयस्योपशमज-या ॥ ३५ ॥

અર્થ — દશપરીપદ્ધ=સમભાવથી દાશ-મંચર વિગેરેનો ઉપ-
દ્રવ સહન કરવો તે

આ પાત્ર પરીપદ્ધો વેદનીયના ઉદયથી આવે
છે અને તેઓનો જય, ચારિત્રમોહનીયના ક્ષયો
પશ્યમથી યાય છે કારણ કે, સહન ચારિત્ર્ય છે

અવસ્ત્રપરીપદ્ધ=સદોષ વસ્ત્ર વિગેરેના ત્યાગપૂર્વક અદ્ય મૂલ્ય
વાળા અદ્ય વસ્ત્રથી વર્તવું તે

અરતિપરીપદ્ધ=અમોતિપ્રયોજક સયોગ હોવા છતાં પણ
સમતાનું અવવળન કરવું તે

શ્રીપરીપદ=કામબુદ્ધિથી સ્ત્રીઓના અગ, પ્રત્યગ, આકાર,
હસ્ય, લલિત, વિભ્રમ વિગેરે ચેષ્ટાઓને જે ભેળવી,
વિચારવી, તેનાથી અટકવું તે

આ ત્રણ પરીપદો ચારિત્રમોહનીયતા ઉદયથી
આવે છે અને તેઓનો જય, ચારિત્રમોહનીયતા
સયોપશમથી થાય છે (૩૫ + ૨૨૯)

एकत्र निवासममत्वपरिहारेण सनियम ग्रामादिभ्रमण
जन्यवशेषादिसहन चर्यापरीपद । वेदनीयक्षयोपशमजन्यो
ऽयम् । स्त्रीपशुपण्डकजर्जिते स्थाने निवासादनुकूलप्रतिकूलोप-
सगसम्भवेऽप्यविवलितमनस्कत्व निपद्यापरीपद । चारित्र-
मोहनायक्षयोपशमजन्योऽयम् । प्रतिकूलसंस्तारकवसति
सेवनेऽनुद्विग्नमनस्कत्व क्षय्यापरीपद । अयञ्च वेदनीयक्षयो
पशमजय । निमूल समूल वा स्वस्मिन् (स्मै) कुप्यत्सु जनेषु
समतावलम्बनमाक्रोशपरीपद । चारित्रमोहनीयक्षयोपशम
जन्योऽयम् । परमयुक्ततादनतर्जनादीना कायविनश्वरत्ववि-
भावनया सहन वधपरीपद । वेदनीयक्षयोपशमजन्यो-
ऽयम् ॥ ३६ ॥

અર્થ — ચર્યાપરીપદ=એક સ્થાનમાં નિવાસની મમતાના પરિ-
હારપૂર્વક નિયમ સહિત ગ્રામાદિના વિહારજન્ય
ક્લેશ વિગેરેનું સહન કરવું તે

આ પરીપદ, વેદનીયથી ઉદયમાં આવે ॥

અને તેનો જય, ચારિત્રમોહનીયના ક્ષયોપશમથી
થાય છે

નિષ્ઠાપરીષદ=સ્રી, પશુ, નપુસક વગરના સ્થાનમા નિવાસથી
અનુકૂલ, પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગનો સભવ થતા મનની
નિશ્ચલ અવસ્થા તે આ, ચારિત્રમોહનીયથી
ઉદયમા આવે છે તેનો જય, ચારિત્રમોહનીયના
ક્ષયોપશમથી થાય છે

શુદ્ધાપરીષદ=પ્રતિકૂલ સુધારા-વસતિનું સેવન થતા મનના
ઉદ્વેગનો અભાવ તે

આ, પરીષદ, વેદનીયના ઉદયથી આવે છે
તેનો જય, ચારિત્રમોહનીયના ક્ષયોપશમથી થાય છે

આક્રોશપરીષદ=સકારણ કે નિઃકારણ પોતાના ઉપર ક્રોધાવ
માન જન હોયે છતે સમતા ધારણ કરવી તે

આ પરીષદ, ચારિત્રમોહનીયના ઉદયથી આવે
છે અને તેનો વિજય, ચારિત્રમોહના ક્ષયોપશમથી
થાય છે

વધપરીષદ=બીજાઓએ કરેલ તાડન, તર્જનના વિગેરેનું કાયાની
વિનશ્વરતાની ભાવનાથી સહન કરવું

આ પરીષદ, વેદનીયના ઉદયથી આવે છે
અને તેનો વિજય, ચારિત્રમોહનીયના ક્ષયોપશમથી
થાય છે (૩૬ + ૨૩૦)

સ્વધર્મદેહપાલનાય ચક્રવર્તિનોઽપિ સાધોર્યાચનાઽજ્ઞા-

પરિહારો યાચનાપરીપદ । ચારિત્રમોહનીયસયોપશ્મજપો
ડ્યમ્ । યાચિત્તેડપિ વસ્તુન્યમાપ્તે વિપાદાનવલ્મ્બનમલામ
પરીપદઃ । લામાન્તરાયસયોપશ્મજન્યોડ્યમ્ । રોગોદ્ભવે
સત્યપિ સમ્યવસદ્દન રોગપરીપદ ॥ ૧૭ ॥

અર્થ — યાચનાપરીપદ = સ્વધર્મોથે દેહના પાલન માટે અકર્ત્તા
એવા સાધુએ પણ યાચનાની લજ્જાનો પરિહાર
કરવો તે

આ, પરીપદ, ચારિત્રમોહનીયના ઉદયથી આવે
છે અને તેનો જથ્થો, ચારિત્રમોહનીયના ક્ષયોપશમથી
થાય છે

અલાભપરીપદ = યાચના કરવા છતાં વસ્તુની અપ્રાપ્તિ થતા એક
ધારણું નહીં કરવો તે

આ પરીપદ, લામાન્તરાયના ઉદયથી આવે
અને તેનો જથ્થો, ચારિત્રમોહનીયના ક્ષયોપશમથી
થાય છે

રોગપરીપદ = રોગની ઉત્પત્તિ થવા છતાં સારી રીતે સહન
કરવું તે (૩૭ + ૨૩૧)

જીર્ણગ્રીણસસ્તારકાઘસ્તનતીક્ષ્ણતૃણાના કઠોરસ્પર્શજ-
વલેશસદ્દન તૃણસ્પર્શપરીપદ । શરીરનિષ્ઠમલાપત્રયનાનભિલાષો
મલપરીપદ । વેદનીયસયોપશ્મજ-યા પ્તે । મક્તજનાનુષ્ઠિતા
તિસત્કારેડપિ મર્વપરાદ્મુખત્વ સત્કારપરીપદઃ । અયદ્ધ ચારિત્ર

મોહનીયક્ષયોપશમજ-ય । બુદ્ધિકુશલત્વેઽપિ માનાપરિગ્રહ
પ્રજ્ઞાપરીપદ । જ્ઞાનાવરણક્ષયોપશમજ-ય । બુદ્ધિશૂન્યત્વેઽપ્ય
લિન્નત્તમજ્ઞાનપરીપદ । જ્ઞાનામરણક્ષયોપશમજ-ય । હતર
દશનચમત્કારદશનેઽપિ સ્વદેવતામાનિ-યામાનેઽપિ જૈનધર્મ
શ્રદ્ધાતોઽવિચલન સમ્યક્ત્વપરીપદ । દશનમોહનીયક્ષયોપશમ-
જ-યોઽયમ્ ॥ ૩૮ ॥

અર્થ — તૃષ્ણસ્પર્શપરીપદ = છૂટું, શીર્ષું સ યાસના નીચે રહેલ
તીક્ષ્ણ તૃષ્ણોના કઠિન સ્પર્શથી થનાર ફેલેશનું
સહન કરવું તે

મલપરીપદ = શરીરમા રહેલ મેલને દૂર કરવાની ઇચ્છાનો
અભાવ તે

આ ઉપરોક્ત ત્રણ પરીપદો, વેદનીયના ઉદ-
યથી આવે છે અને તેઓનો જ્ય, આરિત્રમોહ
નીયના ક્ષયોપશમથી થાય છે

સત્કારપરીપદ = સખ્તજનોએ કરેલ અત્યંત સત્કાર હોવા છતા
પણ ગર્વથી રહિત બનવું તે

આ પરીપદ આરિત્રમોહનીયના ઉદયથી આવે
છે તેનો જ્ય, આરિત્રમોહનીયના ક્ષયોપશમથી
થાય છે

પ્રજ્ઞાપરીપદ = બુદ્ધિકૌશલ્ય હોવા છતાં પણ ગર્વરહિત બનવું તે

આ પરીપદ, જ્ઞાનાવરણીય ક્ષયોપશમથી આવે

છે અને તેનો જય, ચારિત્ર મોહનીયના ક્ષયોપ
શમથી થાય છે

અજ્ઞાનપરીપક્ષ=મુદ્ધિનો અભાવ હોવા છતાંય જેદરહિત થવું

આ પરીપક્ષ, જ્ઞાનાવસ્થાના હૃદયથી આવે
તેનો વિજય, ચારિત્રમોહના ક્ષયોપશમથી થાય છે

સમ્યક્ત્વપરીપક્ષ=જેનેતરદર્શનના અમલકાર જોવા છતાંય અથવા
ખોતાના દેવ વિગેરેનું સામીપ્ય નહીં હોવા છતાં
જૈનધર્મવિષયક શ્રદ્ધાથી સર્વથા ચલિત ન થવું તે

આ પરીપક્ષ, દર્શનમોહનીયના હૃદયથી આવે
છે અને તેનો વિજય, દર્શનમોહનીયના ક્ષયોપ
શમથી થાય છે (૩૮ + ૨૩૨)

મોક્ષમાર્ગાનુકૂલયતિપ્રયત્નો યતિધર્મ । સ ચ જ્ઞાતિમા
ર્દ્વાર્જૈવનિર્જોમતાતપસસ્યમસત્યશીષાકિશ્ચયગ્રહચયમેદાદશ-
વિધ । एतल्लक्षणायग्रे वक्ष्यन्ते ॥ ૩૯ ॥

અર્થ—મોક્ષમાર્ગને અનુકૂલ સાધુનો પ્રયત્ન ‘યતિધર્મ’
કહેવાય છે તે યતિધર્મ, ક્રમા, માઈવ, આર્જવ, નિર્લોભતા,
તપ, સયમ, સત્ય, શૌચ, અક્રિયનતા, બ્રહ્મચર્યલેદથી દશ
પ્રકારનો છે

આના લક્ષણો આગળ પર કહેવાશે (૩૯ થ ૨૩૩)

મોક્ષપદ્ધત્યુત્તેજક ચિત્તન ભાવના । અનિત્યાશરણમસા
રૈસ્ત્વાન્યત્વાધુચિત્તાઽઽધ્રવસધરનિર્જરાલોકસ્વમાવબોધિદુલ્ભ-

ધર્મસ્વાર્યાતમેદાદુ દ્વાદશઘા સા । પતલ્લક્ષણાવધ્યગ્રે
વસ્યતે ॥ ૪૦ ॥

અર્થ — મોક્ષને અનુકૂલ પ્રવૃત્તિમા ઉત્તેજકચિંતન ‘ભાવના’
કહેવાય છે તે ભાવના, (૧) અનિત્ય, (૨) અશસ્ત્ર, (૩)
સ સાર, (૪) એકત્વ, (૫) અન્યત્વ, (૬) અશુચિત્વ, (૭) આશ્રય,
(૮) સ વર, (૯) નિર્જરા, (૧૦) લોકસ્વભાવ, (૧૧) બોધિ
દુર્લભ, (૧૨) ધર્મસ્વાખ્યાત લેદથી બાર પ્રકારની છે

આના લક્ષણો પણ આગળ કહેવાશે (૪૦ + ૨૩૪)

કર્માટકશ્ચયતાપ્રયોજકમનુષ્ઠાન ચારિત્રમ્ । તચ સામા
યિકચ્છેદોપસ્થાપનપરિહારવિશુદ્ધિસૂક્ષ્મસપરાયયપાઠ્યાતમેદેન-
પચ્ચવિષમ્ ॥ ૪૧ ॥

અર્થ — આઠ ક્રમોના અભાવમા કારણભૂત અનુષ્ઠાન
‘ચારિત્ર’ કહેવાય છે તે ચારિત્ર, સામાયિક-છેદોપસ્થાપન,
પરિહારવિશુદ્ધિ-સૂક્ષ્મસપરાય-મધ્યાખ્યાત લેદથી પાચ પ્રકારનું
છે (૪૧ + ૨૩૫)

ઉદોપસ્થાપનાદિચતુષ્ટયમિના સર્વસાવ્યયોગવિરતિઃ
સામાયિકમ્ । તદ્દ્વિવિષમ્ । इतरकाल यावज्जीवकालश्चेति ।
માવિવ્યપ્રદેશયોગ્ય સ્વલ્પકાલચારિત્રમિત્તરકાલમ્ । મયમાન્તિ
મતોર્થકરતીર્થયોર્વતત્ । માવિવ્યપદેશમાયેન યાવજ્જીવ
સયમો યાવજ્જીવકાલમ્ । इदञ्च मध्यमद्वान्निशतितीर्थकर
તીર્થાન્તગતસાધુના નિદેહસેવવર્તિનાશ્ચ ॥ ૪૨ ॥

અર્થ—સામાયિક=છેદોપસ્થાપન વિગેરે ચારથી ભિન્ન, મર્પે સાવધ યોગની વિરતિ ‘સામાયિક’ કહેવાય છે તે સામાયિક, જે પ્રકારનું છે અદ્યકાલ સુધીનું એક અને બીજું ચાવજીવકાલ સુધીનું

(૧) ઇત્વરકાલિક=સવિધ્યમા બીજા વ્યવહાર-શબ્દપ્રયોગને યોગ્ય હોઈ સ્વરૂપકાલનું સામાયિક ‘ઇત્વરકાલિક’ કહેવાય છે પહેલાં અને છેલ્લા તીર્થ કરના તીર્થમા આ સામાયિક સાધુને હોય ॥

(૨) ચાવજીવકાલિક=સવિધ્યમા બીજા વ્યવહારને અભાવ હોઈ ચાવજીવ સુધીનું સામાયિક-‘સયમ’-ચાવ જીવકાલિક’ કહેવાય છે આ સામાયિક-સયમ, મધ્યમ બાવીશ તીર્થ કરેના તીર્થસ્થ સાધુઓને અને મહાવિદેહસ્થેતસ્થ સાધુઓને હોય છે (૪૨ + ૨૩૬)

પૂર્વપર્યાયોચ્છેદે સત્યુત્તરપર્યાયારોણયોગ્ય ચારિત્ર છેદોપસ્થાપનમ્ । તથા નિરતિચારસાતિચારમેદેન દ્વિવિષમ્ । શૈક્ષકાદેરધોતવિશિષ્ટાધ્યયનવિદો યદારોપ્યતે તત્તિરતિચારમ્ । સ્વષિતમૂલગુણસ્ય પુનર્વતારોપણ સાતિચારમ્ । ઉભયમપિ પ્રયમાન્તિમતીયકરતીયકાલ એવ ॥ ૪૧ ॥

અર્થ—પૂર્વપર્યાયના ઉચ્છેદપૂર્વક ઉત્તરપર્યાયના આરોપણની યોગ્યતા વિશિષ્ટ ચારિત્ર ‘છેદોપસ્થાપન’ કહેવાય ॥

આ ચારિત્ર, નિરતિચાર-સાતિચારબેદથી જે પ્રકારનું છે

નિરતિચારછેદોપસ્થાપન=વિશિષ્ટ અધ્યયનના અભ્યાસી નવદીક્ષિત
સાધુ વિજેરેને વિશુદ્ધતરમહામતનું જે આરોપણ
કરાય તે

સાતિચારછેદોપસ્થાપન=મૂલગુણની ખ ડના કરનારને ફરીથી જે
મહામતનું આરોપણ કરાય તે

આ બન્ને પ્રકારનું ચારિત્ર પહેલા અને છેલા
તીર્થ કરના તીર્થ કાલમા હોય છે (૪૩ + ૨૩૭)

તપોવિશેષવિશિષ્ટ પરિશુદ્ધિમધ્યારિત્ર પરિહારવિશુદ્ધિકમ્ ।
તદપિ નિર્વિશમાનક નિર્વિષ્ટકાયિકઞ્ચેતિ દ્વિવિષમ્ । નિર્વિશ-
માનકા મરાન્તચારિત્રોપમોક્તાર , નિર્વિષ્ટકાયિકાશ્ચ સમુપ-
સુક્તપ્રકાન્તચારિત્રકાયિકા । एते चाऽऽयातिमतीर्थकर-
तीर्थकाल एव ॥ ૪૪ ॥

અર્થ —પરિહારવિશુદ્ધિક=વિશિષ્ટ તપવાળું, પરશુદ્ધિવાળું
ચારિત્ર ‘ પરિહારવિશુદ્ધિક ’ કહેવાય ॥ આ
ચારિત્ર પણ નિર્વિશમાનક અને નિર્વિષ્ટકાયિકના
સેદથી જે પ્રકારનું છે

નિર્વિશમાનક=આરંભ ચારિત્રનો ઉપલોગ કરનારાઓ અર્થાત્
તપોવિશેષના ઉપલોગકાલીન ચારિત્રવાળાઓ

નિર્વિષ્ટકાયિક=સમુપસુક્ત આરંભ ચારિત્રકાયિક અર્થાત્ ઉપ-
સુખ તપો વિશેષ કાલીન ચારિત્રવાળાઓ

આ ચારિત્રવાળાઓ, પહેલા અને છેલા તીર્થ
કરના તીર્થકાલમા જ સમજ્યા (૪૪ + ૨૩૮)

અત્યંતકૃષ્ણકપાયવાચારિત્ર સૂક્ષ્મસંપરાયમ્ । इदं सखिल
इयमानकं विभुष्यमानकं चेति द्विपकारम् । उपशमश्रेणीत
मपत्ततः प्रथमम्, द्वितीयं तु श्रेणिमारोहत ॥ ४५ ॥

અર્થ—સૂક્ષ્મસંપરાય=અત્યંત સૂક્ષ્મ લોભ નામના કપાયના
સમાનકાલમા થતું ચારિત્ર ‘સૂક્ષ્મસંપરાય’ કહે
વાય છે

આ ચારિત્ર, સહિસ્રશ્યમાનક અને વિશુદ્ધ્ય
માનક એમ બે પ્રકારનું છે

સહિસ્રશ્યમાનકચારિત્ર=ઉપશમશ્રેણીથી પડતાં જીવને હોય છે
વિશુદ્ધ્યમાનકચારિત્ર=પ્રતિક્ષણ વિશુદ્ધ અધ્યવસાયવાળાને
અર્થાત્ ઉપશમશ્રેણીમા થઈતા જીવને હોય છે
(૪૫ + ૨૩૯)

निकृषाय चारित्र यथाख्यातम् । इदञ्चोपशमश्रेणि-
मुपयातस्य कपायाणामुपशमादनुदयाच्चाञ्जन्तर्मुहूर्तस्थितिकम् ।
क्षपकश्रेणिमधिगतस्य तु कपायाणां सर्वथा क्षयाज्जघ-
त्तोऽन्तर्मुहूर्तस्थितिकाक्षीनमुत्કृष्टतश्च देशोनपूर्वकोटिप्रमाण
घोष्यम् । आद्य प्रतिपात्ति, द्वितीयमप्रतिपात्ति ॥ ४६ ॥

અર્થ—યથાખ્યાત=કપાય વગરનું ચારિત્ર ‘યથાખ્યાતચારિત્ર’
કહેવાય છે

આ ચારિત્ર, પ્રતિપાતી અને અપ્રતિપાતી
એમ બે પ્રકારનું છે

પ્રતિપાતી=ઉપશમચ્છેદી પામેલા અચારમા શુષ્કસ્થાનકવર્તી
આત્માને સવયા કષાયોના ઉપશમથી, ઉદયના
અભાવની અપેક્ષાએ, આ પહેલું યથાખ્યાતચારિત્ર
ક્રૂત ઉત્કૃષ્ટથી અન્તર્મુદૂર્તકાલ સુધી રહેનાર છે
કેમકે ત્યારબાદ નિયમથી પડે છે માટે પહેલું
પ્રતિપાતી ■

અપ્રતિપાતી=ક્ષયકચ્છેદીને પામેલા બારમા વિગેરે શુષ્કસ્થાનવર્તી
આત્માને સવયા કષાયોના ક્ષય હોવાથી જઘન્યથી
અન્તર્મુદૂર્તસ્થિતિકાલવાળું અને ઉત્કૃષ્ટથી દેશોન
પૂર્વ કોટી પ્રમાણવાળું છે ક્ષયકચ્છેદીથી કષાયોના
સવયા ક્ષય હોવાથી પ્રતિપાતને અભાવ છે માટે
બીજું યથાખ્યાતચારિત્ર ‘અપ્રતિપાતિ’ કહેવાય છે
(૪૬ + ૨૪૦)

તત્ર દ્વારાણિ પ્રજ્ઞાપનાયેદરાગકલ્પચારિત્રપ્રતિસેવનાજ્ઞાન
તીયલિંગશરીરસેત્રકાલગતિસયમસચ્ચિકર્પયોગોપયોગક્રપાયલે
શ્યાપરિણામય યેદનોદીરણોપમમ્પદ્ધાનસજ્ઞાઽઽદારમવાર્કર્પકા
લમાનાન્તરસમુદ્ધાતસેત્રસ્પર્શનાભાવપરિણામાલ્પરહુત્વેભ્યઃ પન્
ત્રિંશદ્વિધાનિ ॥ ૪૭ ॥

—સામાયિક આદિ સયમીઓની અપેક્ષા રાખી છત્રીશ
પ્રકારે દ્વારોનું વિવેચન—

— છત્રીશ દ્વારોના નામો —

અર્થ — (૧) પ્રજ્ઞાપના, (૨) વેદ, (૩) રાગ, (૪) કલ્પ, (૫) આશ્રિત, (૬) પ્રતિસેવના (૭) જ્ઞાન, (૮) તીર્થ, (૯) લિંગ, (૧૦) શરીર, (૧૧) ક્ષેત્ર, (૧૨) કાલ, (૧૩) ગતિ, (૧૪) સયમ, (૧૫) સનિકર્ષ, (૧૬) યોગ, (૧૭) ઉપયોગ, (૧૮) કષાય, (૧૯) હેશ્યા, (૨૦) પરિણામ, (૨૧) બધ, (૨૨) વેદના, (૨૩) ઉદીરણા, (૨૪) ઉપસપદ્ધાન, (૨૫) સજ્ઞા, (૨૬) આહાર, (૨૭) ભવ, (૨૮) આકર્ષ, (૨૯) કાલમાન, (૩૦) અતર, (૩૧) સમુદ્ધાત, (૩૨) ક્ષેત્ર, (૩૩) સ્પર્શના, (૩૪) ભાવ, (૩૫) પરિણામ, (૩૬) અદ્યપબદ્ધત્વ રૂપદ્વારો છત્રીશ પ્રકારના છે (૪૭ + ૨૪૧)

તત્ર પ્રજ્ઞાપનાદ્વારે સામાયિકસયત હત્વરિકો યાવત્ક-
યિકથેતિ દ્વિવિધ । હેતુપસ્થાપનીયસ્સાતિચારી નિરતિ-
ચારી ચેતિ દ્વિવિધ । પરિહારવિશુદ્ધિકો નિર્વિજમાનો
નિર્વિષ્ટકાયિકથેતિ દ્વિવિધ । સૂક્ષ્મસંપરાયસયત ઉપશમ-
શ્રેણીતઃ પ્રવ્યવમાન ઉપશમસપકથેન્ય-પતરાદુદ્યેતિ
દ્વિવિધ યથારુચાતોઽપિ છદ્મસ્ય કેવલી ચેતિ દ્વિવિધ ઇતિ
બોધ્યમ્ ॥ ૪૮ ॥

અર્થ — પ્રજ્ઞાપનાદ્વાર = સામાયિક જ્ઞાન, હત્વરિક [ભાવિન્ય
પદેશાતર યોગ્ય અદ્યકાલિક મયમવાળો] પ્રથમ
અતિમતીર્થસ્થ, સાધુ યાવત્કથિક-વ્યપદેશાતર
અયોગ્ય યાવત્કથિક સયમધારી મધ્ય તીર્થ કર

અને મહાવિદેહમેત્રસ્થતીથવર્તી સાધુ જોમ બે પ્રકારે છે

છેદોપસ્થાપનીય=અતિચારવાળો અને અતિચાર વગરનો જોમ બે પ્રકારે છે

પરિહારવિશુદ્ધિક=નિર્વિશમાનક [પ્રકાતચારિત્રસોક્તા] અને નિર્વિદ્વેષાધિક ઉપબુક્તપ્રકાતચારિત્ર જોમ બે પ્રકારે છે

સૂક્ષ્મસપરાયસયમી=ઉપશમમેલીથી પડતો અને ઉપશમ કે ક્ષપકમેલીમા ચહેલો જોમ બે પ્રકારે છે

યથાખ્યાતસયમી=અચારમા ગુણસ્થાનવર્તી છદ્મસ્થ અને ખારમા ગુણસ્થાનવર્તી કેવળી જોમ બે પ્રકારે છે (૪૮ + ૨૪૨)

વેદદ્વાર—મામાયિકો નમમગુણસ્થાપનારવિ વેદકો વેદ-ત્રયવાચ । નવમાન્તે તૂપશમાત્તવાદ્યા વેદાનામવેદકોઽપિ મતેત્ । एव छेदोपस्थापनीयोऽपि । पारिहारिक पुरुषवेदो वा पुनपुस्तकवेदो वा स्थान सूक्ष्मसपरायो यथाख्यातश्चा-वेदक एवेति ॥ ૪૯ ॥

— વેદદ્વાર :—

અર્થ—સામાયિકસયમી=નવમા ગુણસ્થાન સુધી વેદવાળો, ત્રણ વેદવાળો પણ હોય છે નવમાના અંતે

વેદાનો સ્વ કે ઉપશમ થવાથી અવેદી પણ થાય
આ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનવાળો સમજવો

પરિહારવિશુદ્ધિક=પુરૂવવેદવાળો કે પુરૂવ, કૃત્રિમ નપુસક વેદ
વાળો હોય !

સૂક્ષ્મસ પરાયવાળો કે યથાખ્યાતચારિત્રવાળો
અવેદી જ હોય ॥ (૪૯ + ૨૪૩)

રાગદ્વારે—સામાયિકાદિચન્દ્રસપ્તાસ્રરાગા એવં ।
યથારૂપાતસંપતસ્ત્વરાગ એવેતિ ॥ ૫૦ ॥

— રાગદ્વાર —

અર્થ —સામાયિક વિગેરે ધાર રૂપથીઓ રાગવાળા જ
છે યથાખ્યાત સ્વથી તો રાગ વગરનો—વીતરાગ જ છે
(૫૦ + ૨૪૪)

કલ્પદ્વારે—સામાયિકનુક્રમસમ્પરાયયથારૂપાતા સ્થિત-
કલ્પઽસ્થિતકલ્પે ચ, છેદોપસ્થાપનીયસ્થિતકલ્પ એવં મયેત્ ।
પરિહારવિશુદ્ધિકોઽગ્રીદશ એવં । અસ્થિતકલ્પો મધ્યમ-
તીથકરતોર્યેષુ વિદહે વેતિ । અથવા સામાયિકો જિનકલ્પ-
સ્પત્રિકલ્પકલ્પાતીતેષુ મયેત્ છેદોપસ્થાપનીયપરિહારવિશુ-
દ્ધિકૌ ન કલ્પાતીતે । સૂક્ષ્મસપરાયયમાગ્ન્યાતૌ તુ કલ્પા-
તીત એવં સ્યાતામ્ ॥ ૫૧ ॥

— કલ્પદ્વાર —

અર્થ — સામાયિક, સૂક્ષ્મસપરાય, યથાખ્યાત, જોમ તણ સયમો સ્થિત [નિયત] કલ્પમા [દશવિધસાધુસમાચારીમા] અને અસ્થિત [અનિયત] કલ્પમા હોય છે

પહેલા અને છેલ્લા તીર્થ કરના સાધુઓ નિયતકલ્પવાળા છે અને મધ્યમજિન સાધુઓને ચાર કલ્પો નિયત છે અને બીજા અનિયત છે એટલે તેઓ અનિયત કલ્પવાળા કહેવાય છે

સામાયિક તો સ્થિત અને અસ્થિત કલ્પમા હોય છે

છેદોપસ્થાપનીય સ્થિતકલ્પમા જ હોય છે

પરિહારવિશુદ્ધિક સ્થિતકલ્પમા જ હોય છે અસ્થિતકલ્પ, મધ્યમ તીર્થ કરના તીર્થોમા અને મહાવિદેહરેત્રોમા હોય છે અથવા સામાયિક, જિનકલ્પ-સ્થવિરકલ્પ-કલ્પાતીતોમા હોય છે છેદોપસ્થાપનીય અને પરિહારવિશુદ્ધિક આ બે ચારિત્રો, કલ્પાતીતમા હોતા નથી સૂક્ષ્મસપરાય અને યથાખ્યાત બે ચારિત્રો કલ્પાતીતમા જ હોય છે જિનકલ્પ કે સ્થવિરકલ્પમા હોતા નથી (૫૧ + ૨૪૫)

ચારિત્રદ્વાર—સામાયિક પુલાકો, વકુશ કપાયકુશીલો વા સ્યાત્ । एव उद्दोपस्थापनीयोजपि । परिहारविशुद्धिक सूक्ष्मसम्परायौ कपायकुशीलाश्च । यथारूपातस्तु निग्रय स्नातको

— ચારિત્રદ્વાર —

અર્થ — પુલાક, બકુચ, કુશીલ, નિર્મથ, સ્નાતકરૂપે પાત્ર નિર્મથના લેદો આગળ કહેવાશે તેની અપેક્ષાએ આ વિચારણા જાણવી

સામાયિક ચારિત્રવાળો, પુલાક, — બકુચ કે કપાયકુશીલ નિર્મથ જાણવો

આ પ્રમાણે ઉદોપસ્થાપનીયમા પણ સમજવું પરિહારવિશુદ્ધિ, સૂક્ષ્મસપરાય નામક ચારિત્રવાળા કપાયકુશીલ જ સમજવા

યથાખ્યાત ચારિત્રવાળો, નિર્મથ કે સ્નાતક સાધુ જાણવો
(૫૨ + ૨૪૬)

પ્રતિસેવનાદ્વાર — સામાયિકચ્છેદોપસ્થાપનીયો મૂલોત્તર-ગુણપ્રતિસેવકાવપ્રતિસેવકો ચ મવત । પરિહારવિશુદ્ધિ કોઽપ્રતિસેવક । એવ સૂક્ષ્મસપરાયયથારૂપાતાનપિ વિદ્વેષાવિતિ ॥ ૫૧ ॥

— પ્રતિસેવનાદ્વાર —

અર્થ — સામાયિક, ઉદોપસ્થાપનીય સયમવાળાઓ, મૂલોત્તર ગુણના પ્રતિસેવક અને અપ્રતિસેવક હોય છે

પરિહારવિશુદ્ધિ સયમવાળો તો અપ્રતિસેવક જાણવો આ પ્રમાણે સૂક્ષ્મસપરાય અને યથાખ્યાત ચારિત્રવાળાઓ, અપ્રતિસેવક જ છે એમ સમજવું (૫૩ + ૨૪૭)

જ્ઞાનદ્વારે—સામાયિકાદિચતુર્ણાં દ્વે વા ત્રીણિ વા
ચત્તારિ વા જ્ઞાનાનિ મવતિ । યથારૂપાતસ્પૈકાદશદ્વાદશ
ગુણસ્યાનયોશ્ચત્તારિ જ્ઞાનાનિ ઝર્ગગુણસ્યાનયો કવલજ્ઞાન
મવતીતિ ॥ ૫૪ ॥

— જ્ઞાનદ્વાર —

અર્થ — સામાયિક વિગેરે ચાર ચારિત્રવાળાઓ, જે
અથવા ત્રણ કે ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે છમ્મસ્થવીતરાગ
યથાખ્યાત ચારિત્રવાળાને જે અથવા ત્રણ કે ચાર જ્ઞાને હોય
છે અર્થાત્ અગ્યારમા કે બારમા ગુણસ્થાનવર્તી યથાખ્યાત
ચારિત્રવાળાને જે અથવા ત્રણ કે ચાર જ્ઞાને હોય ॥

અયોગી અને અયોગી ગુણસ્થાનમા યથાખ્યાતચારિત્ર
વાળાને કેવલજ્ઞાન હોય ॥ (૫૪ + ૨૪૮)

ધ્રુતદ્વારે—સામાયિકઋદ્ધોપસ્થાપનીયયોજયતોઽટ્ટી પ્રવ-
ચનમાતર ઉત્કપતસ્તુ યાત્રચતુર્દશપૂર્વં ધ્રુતમ્ । પરિહારવિશુ-
દ્ધસ્ય જગન્મયતો નવમપૂર્વસ્યાવારવસ્તુ । ઉત્કૃષ્ટતસ્ત્વપૂર્ણદશ-
પૂર્વં યાવત્ । છદ્મસપરાયિકસ્ય તુ સામાયિકસ્યેવ ।
યથારૂપાતસ્ય નિર્ગ્રંથસ્ય સામાયિકસ્યેવ । સ્નાતકસ્ય ધ્રુત
નાસ્તીતિ ॥ ૫૫ ॥

— ધ્રુતદ્વાર —

અર્થ — પ્રસંગોપાત્ત-સામાયિક અને છેદોપસ્થાપનીયમા
જઘન્યથી આઠપ્રવચનમાતાનું ધ્રુતજ્ઞાન અને ઉત્કૃષ્ટથી ચીઢ પૂર્વ

સુધીનું શ્રુતજ્ઞાન પરિહારવિશુદ્ધિને જ્યન્યથી નવમા પૂર્વના-
આચાર વસ્તુનું શ્રુતજ્ઞાન, અને ઉત્કૃષ્ટથી દેશોન દશપૂર્વ સુધી
શ્રુતજ્ઞાન છે સૂક્ષ્મસપરાયિકનું સામાયિકની માફક શ્રુતજ્ઞાન છે
નિર્ગથસ્થયથાખ્યાતચારિત્રનું શ્રુતજ્ઞાન, સામાયિકની માફક
જાણવું સ્નાતકને શ્રુતજ્ઞાન નથી કેમકે તે કેવલજ્ઞાની છે
(૫૫ + ૨૪૯)

તીર્થદ્વારે—તીર્થેઽપતીર્થેઽપિ સામાયિકો મનેત્ । અ
તીર્થે તુ તીર્થેકર પ્રત્યેકબુદ્ધય સ્યાતામ્ । છેદોપસ્થાપનીયપરિ
હારવિશુદ્ધિકૌ તીર્થ એવ । સૂક્ષ્મસપરાયયપારુયાતૌ સામા
યિક હ્યેતિ ॥ ૫૬ ॥

— તીર્થદ્વાર —

અર્થ — તીર્થમા અને અતીર્થમા પણ સામાયિક હોય
અતીર્થમા તો તીર્થેકર અને પ્રત્યેકબુદ્ધ હોય છેદોપસ્થા
પનીય અને પરિહારવિશુદ્ધિક એ એ ચારિત્રો, તીર્થમા જ
હોય ॥

સૂક્ષ્મસપરાય અને યથાખ્યાત ચારિત્રો, સામાયિકની
માફક જાણવું (૫૬ + ૨૫૦)

લિંગદ્વાર—સામાયિકઽદોપસ્થાપનીયસૂક્ષ્મસપરાયયથા-
રુયાતા દ્રવ્યતસ્સલિંગેઽન્યલિંગે ગૃહ્ણિલિંગેઽપિ । ભાવતસ્તુ
સ્વલિંગ એવ મયેયુ । પરિહારવિશુદ્ધિકસ્તુ દ્રવ્યતો
ભાવતથ સ્વલિંગ એવેતિ ॥ ૫૭ ॥

— લિંગદ્વાર —

અર્થ — સામાયિક, છેદોપસ્થાપનીય, સુદ્ધમસ પરાય, યથાખ્યાત, દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સ્વલિંગમા, અન્યલિંગમા અને ગૃહીલિંગમા પણ સ્થાવર છે બાવની અપેક્ષાએ સ્વલિંગમા જ હોય પરિહારવિશુદ્ધિકે તો દ્રવ્યથી અને બાવથી સ્વલિંગમા જ હોય ॥ (૫૭ + ૨૫૧)

શરીરદ્વારે—સામાયિકઞ્છેદોપસ્થાપનીયયોરૌદારિક તૈજસકામણાનિ, ઔદારિકતૈજસકાર્મણવૈક્રિયાણિ, ઔદારિકવૈક્રિયાઽઽહારકતૈજસકાર્મણાનિ ॥ શરીરાણિ ભવન્તિ । શેષાણાન્ત્વૌદારિકતૈજસકાર્મણાનીતિ ॥ ૫૮ ॥

— શરીરદ્વાર —

અર્થ — સામાયિક, છેદોપસ્થાપનીયમા ઔદારિક તૈજસકામણ, ઔદારિક તૈજસકામણ વૈક્રિય, અથવા ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ કામણ, શરીરો હોય છે બાકીના ત્રણમા ઔદારિક, તૈજસ, કામણશરીરો હોય છે (૫૮+૨૫૨)

ક્ષેત્રદ્વારે—જમસદ્ભાવાવાધિત્ય સામાયિકઞ્છેદોપસ્થાપસ્થાપનીયમુદ્ધમસપરાયયથાખ્યાતા કમમુમ્યા સહરણાપસયા ત્વકમમૂર્મો મયેયુ । પરિહારવિશુદ્ધિકસ્તુ કર્મમૂમાયંત્ર મયેન્દ । નાસ્ય સહરણ મયેદિતિ ॥ ૫૯ ॥

— ક્ષેત્રદ્વાર —

અર્થ — જન્મ અને સદ્ભાવની અપેક્ષાએ સામાયિક,

ઓમા હોય છે સહરણની અપેક્ષાએ સ્વસમાનકાલ ને ક્ષેત્ર તરમા હોય ત્યાં ક્ષેત્રાતરમા સબવે છે

તે નોઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી હોય ત્યારે મહાવિદેહગેત્રમ હુ પમસુપમા [ચોથા] સરખા આરામા સબવે છે

આ પ્રમાણે ઉદોપસ્થાપનીય પણ સમજવું પરંતુ જન્મ-સાક્ષાતની અપેક્ષાએ નોઉત્સર્પિણી અવસર્પિણીઓમા ઉદોપસ્થાપનીય નથી ॥ ૬૦ ॥

પરિહારવિશુદ્ધિસયમી-ઉત્સર્પિણી, અવસર્પિણીના કાવમા હોય પરંતુ નોઉત્સર્પિણી અવસર્પિણીકાલમા હોતા નથી

ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણીકાલમા યોગ પ્રમાણે બીજા, ત્રીજા, ચોથા, પાંચમા આરામા હોય છે ॥ ૬૧ ॥

સૂક્ષ્મસપરાય, જન્મસાક્ષાતની અપેક્ષાએ ત્રણ કાલમા આરાની અપેક્ષાએ યોગ પ્રમાણે સામાયિકની માફક સમજવું યથાખ્યાત ચારિત્ર પણ આ પ્રમાણે સમજવું ભૂતકાલીન મહરણની અપેક્ષાએ તે મર્ આરાઓમા સત્તા સમ જવી ॥ ૬૨ ॥

રૂપરસાદિ-જીવગત અનુભવ-આયુ પ્રમાણ શરીરાદિ ભાવેના ઉત્કર્ષમા કારણભૂત કાલ 'ઉત્સર્પિણી' કહેવાય છે

રૂપરસાદિ ભાવેની હાનિમા કારણભૂત કાલ 'અવસર્પિણી' કહેવાય છે

ત્યાં અવસર્પિણીમા (૧) સુપમસુપમા, (૨) સુપમા, (૩)

सुषमदुःखमा, (४) दुःखमसुषमा, (५) दुःखमा, (६) दुःखम
दुःखमादुःखं च आराज्यो होय छे उत्सर्पिणीमा, पश्चानुपूर्वीधी-
ति ग। कर्मधी तेन च आराज्यो होय ॥ (६० थी ६३
+ २५४ थी २५७)

गतिद्वारे—सामायिकउद्देशोपस्थापनीयौ मृत्वा देवगतिं
यायाताम् । तत्रापि वैमानिक एव । तत्रापि जघन्यत
प्रथमदेवलोकमुत्कृष्टतस्त्वनुत्तरविमानं यावत् । विराचकश्चेत्
कोऽपि भवनपति स्यात् । परिहारविभुद्धिको वैमानिक
एव स्यात् । तत्रापि जघन्यतस्सौघमकल्प उत्कृष्टतस्सहस्रा
रकल्प स्यात् । सुक्ष्मसपरायोऽनुत्तरविमाने स्यात् । यथा
ख्यातसपत्नी देवगती स्याच्चेत्तदाऽनुत्तरविमान एव स्यादयवा
मिद्धिगतिं यायादिति ॥ ६४ ॥

तत्र सौघमंशानसनत्कुमारमाहेन्द्रग्रहलान्तकमहाशुक्रमह-
साराऽऽनतपाणताऽऽरणाऽच्युतमेदेन द्वादशविधा देवल्लोका
कल्पोपपन्नदेवानाम् । तदुपरि सुदर्शनसुप्रतिबद्धमनोरमसर्प
मद्रविशालसुमनससौमनसपीतिकरादित्यमेदेन नव प्रीयेयका ।
तदुपरि विजयवैजयन्तत्रयतापराजितसर्वायसिद्धमेदेन पञ्चा
नुत्तरा । समये कल्पातीतानाम् ॥ ६५ ॥

चन्द्रमूर्यग्रहनक्षत्रतारका पञ्च ज्योतिष्का । पिशाच

अष्टविधा व्यन्तरा ।

અસુરનાગસુપ્તિશ્ચુદ્ધિદ્વીપોદધિદિવ્યવનસ્તનિતકુમારમેદેન દ-
શવિષા ધવનપતયઃ ॥ ૬૬ ॥

— ગતિદ્વાર —

અર્થ — સામાયિક, છેદોપસ્થાપનીયવાળા, બને મરીને
દેવગતિમા જાય ત્યાં દેવગતિમા પણ વૈમાનિક જ દેવ બને,
ત્યાં પણ જન્મન્યથી પ્રથમ દેવલોક સુધી અને ઉત્કૃષ્ઠથી અનુ-
ત્તરવિમાન સુધી, જો કંઈ પણ વિરાધક બને તો ભવન
પતિ બને.

પરિહારવિશુદ્ધિક, વૈમાનિક જ બને ત્યાં પણ જન્મન્યથી
સૌધર્મકલ્પમા અને ઉત્કૃષ્ઠથી સહસ્રારકલ્પમા વૈમાનિક બને.

સૂક્ષ્મસપરાયવાળો, અનુત્તરવિમાનમા જાય છે યથાખ્યાત
સયમી, દેવગતિમા જાય તો અનુત્તર વિમાનમા જ જાય
અથવા સિદ્ધિગતિમા જાય ॥ ૬૪ ॥

સૌધર્મ, ઐશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મા, હાન્તાક,
મહાશુક, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણુત, આરણ, અન્યુતલેદથી
બાર પ્રકારના કલ્પોપપન્નવિમાનવાસી દેવોના, દેવલોકો
કહેવાય છે.

તેના ઉપર, સુદર્શન, સુપ્રતિજહ્ન, મનોરમ, સર્વજ્ઞ,
વિશાલ, સુમનસ, સૌમનસ, પ્રીતિકર, આદિત્યલેદથી નવ
'ત્રેવેયકો' કહેવાય છે.

તેના ઉપર વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત, મર્વાર્થ
સિદ્ધલેહથી પાચ અનુત્તરો કહેવાય છે નવઐવેયક, પાચ
અનુત્તરો, કલ્પાલીત વિમાનવાસી દેવોના દેવલોકો કહેવાય
છે ॥ ૬૫ ॥

ચંદ્ર, સૂર્ય, ઋષિ, નક્ષત્ર, તારાઓ પાચ જ્યોતિષી દેવો
કહેવાય છે

પિશાચ, ભૂત, યક્ષ, રાક્ષસ, કિનર, કિંચુક, મહોરગ,
ગંધર્વ એમ આઠ પ્રકારના વ્યતરદેવો કહેવાય છે

અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુપર્ણકુમાર, વિન્દુકુમાર, અગ્નિ
કુમાર, ક્રીપકુમાર, ઉદધિકુમાર, કિંકુમાર, પવનકુમાર સ્તનિત
(મેઘ)કુમાર લેહથી દશ પ્રકારના ભવનપતિ દેવો કહેવાય છે
(૬૪ થી ૬૬ + ૨૫૮ થી ૨૬૦)

સયમદ્વારે— સામાયિક્ષેત્રોપસ્થાપનીયપરિહારવિશુદ્ધિક-
સહસ્રપરાયણા પ્રત્યેક સયમસ્થાનાન્યસંખ્યાતાનિ । યથા
રૂપાત્મસ્વ ત્વેકમેવ સયમસ્થાનમિતિ ॥ ૬૭ ॥

— સ ય મ દ્વા રે :—

અર્થ—સામાયિક, છેદોપસ્થાપનીય, પરિહારવિશુદ્ધિક,
સંક્ષપ્તપરાય ચારિત્રવાણાના હરેકના સયમના સ્થાનો અસં-
ખ્યાતા છે યથાશ્ચાત્ત ચારિત્રવાણાનુ ચારિત્રનું એક જ સયમ
સ્થાન ॥ (૬૭ + ૨૬૧)

સન્નિર્ગપદ્ધારે—સામાયિકસયતસ્ય ચારિત્રપર્વાયા અન
ન્તા । એવ યથારપાતપયન્તાના સર્વેર્વા ઘોધ્યા ।
સામાયિકસ્સામાયિકાન્તરાદ્દીનસ્સમાનોડધિકોડપિ સ્યાત્ ।
હોનાધિકત્વે ચ પદ્સ્યાનપતિતત્ત્વે સ્યાત્ । એવં છેદોપસ્થાપ
નીયપરિહારવિશુદ્ધિકાપેક્ષયાપીત્યમેવ માઘ્યમ્ । સુક્ષ્મસમ્પ
રાયિકયયારુયાતાપક્ષયા ત્વનન્તગુણદ્વીનચારિત્રપર્વાયવાન્
સ્યાત્ ॥ ૬૮ ॥

— સ નિરૂપદ્ધાર —

અર્થ —સામાયિકસયમીના ચારિત્રના પયોથે [લેહો]
અન તા ॥ આ પ્રમાણે યથાખ્યાતપક્ષન્ત સર્વ ચારિત્રવાળાઓના
ચારિત્રપયોથે અન તા છે

સામાયિક—સ્વળતીય સામાનિકાતરથી હીન, સમાન, અધિક
પણ હોય દ્વીન—અધિકતામા પદસ્થાનપતિતપણું હોય
[અન તભાગવૃદ્ધિ, અસ ખ્યાતભાગવૃદ્ધિ, સ ખ્યાતભાગવૃદ્ધિ, સ ખ્યાત
શુણ્ણવૃદ્ધિ, અસ ખ્યાતશુણ્ણવૃદ્ધિ, અન તશુણ્ણવૃદ્ધિ આ પ્રમાણે
હાનિમા—વૃદ્ધિમા ॥ સ્થાન વિચારવા આવી રીતે સર્વવિરતિ
વિશુદ્ધિ સ્થાનાદિ વસ્તુઓની હાનિ—વૃદ્ધિ વિચારાય છે]

આ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય, પરિહારવિશુદ્ધિક અપેક્ષાએ
પણ અથાત્ સ્વવિળતીય સયતની અપેક્ષાથી પણ હીન,
સમાન, અધિક પણ હોય અથાત્ હીન અધિકતામા પદસ્થાન-
પતિતત્વ વિચારવું

સુક્ષ્મસ પરાય અને યથાખ્યાતચારિત્રવાળા—વિળતીય

સયતની અપેક્ષાથી તેા સામાયિક ચારિત્રવાળો, અને તશુષ્ઠીન ચારિત્રપયોયવાળો હોય છે (૬૮ + ૨૬૨)

છેદોપસ્થાપનીય આત્રવ્યચારિત્ર્યપેક્ષયા સામાયિકર ત્વયાત્ । અત્યદ્વયાપેક્ષયાડપિ તથૈવ । એવમેવ પરિહાર- વિશુદ્ધિકોડપિ । સૂક્ષ્મમમ્પરાય આત્રવ્યપેક્ષયાનતગુણાધિક એવ, સૂક્ષ્મસપરાયાતરાપેક્ષયા તુલ્યોડનન્તગુણેન હીનોડધિકોડપિ ત્વયાત્, યથારૂપાતાપેક્ષયાડનતગુણહીન । યથારયાતસ્તુ વિનાતીયસયતાપેક્ષયાડન તગુણેનાધિક એવ, સજાતીયાપેક્ષયા તુ તુલ્ય એવેતિ ॥ ૬૯ ॥

અર્થ — છેદોપસ્થાપનીય = મધ્યમના ત્રણ ચારિત્રવાળાની અપેક્ષાએ સામાયિકની માફક સમજવું, છેલ્લા બે ચારિત્રવાળાની અપેક્ષાએ પણ તેમજ સમજવું આ પ્રમાણે પરિહારવિશુદ્ધિક ચારિત્ર પણ સમજવું સૂક્ષ્મન પરાયચારિત્ર, યહેલા ત્રણની અપેક્ષાએ અને તશુષ્ઠ અધિક જ છે, સૂક્ષ્મસ પરાયાતરની અપેક્ષાએ તુલ્ય, અને તશુષ્ઠી હીન, અધિક પણ હોય, યથાઆતની અપેક્ષાએ અને તશુષ્ઠી હીન છે

યથાઆતચારિત્ર તેા વિનાતીય સયતની અપેક્ષાએ અને તશુષ્ઠી અધિક જ, સજાતીય અપેક્ષાથી તેા તુલ્ય જ ॥ એમ સમજવું (૬૯ + ૨૬૩)

યોગદ્વારે—આચાર્યતારસ્મયતા યોગત્રયવન્ત. । યથારયાતસ્તુ સયોગી અયોગી ચેતિ ॥ ૭૦ ॥

— યોગદ્વાર —

અર્થ — પ્રથમના ચાર સયમીઓ, મનવચનકાયરૂપ ત્રણ યોગવાળા હોય છે, યથાખ્યાતચારિત્રી તો સયોગી અને અયોગી હોય છે (૭૦ + ૨૬૪)

વપયોગદ્વારે—આદ્યાસ્ત્રયો યથાસ્થાતાથ સાકારનિરાકારોપયોગવન્ત, સ્યુ સૂક્ષ્મસમ્પરાયસ્તુ સાકારોપયોગ્યેવેતિ ॥ ૭૧ ॥

— ઉપયોગદ્વાર —

અર્થ — પહેલાના ત્રણ સયમીઓ અને યથાખ્યાતચારિત્રીઓ સાકાર(જ્ઞાન) નિરાકાર(દર્શન)રૂપ ઉપયોગવાળા હોય છે અને સૂક્ષ્મસમ્પરાયવાળો તો સાકાર[જ્ઞાન]રૂપ ઉપયોગવાળો જ હોય છે (૭૧ + ૨૬૫)

કષાયદ્વારે—સામાયિકસ્તકષાય એવ । છેદોપસ્થાપની-પોષ્યેવમ, પરન્તુ શ્રેણિગતયોસ્તુ પ્રથમ ચત્તાર કષાય, તતઃ ક્રોધાદિષુ ક્રમેણ પ્રથમાદોન્ વિદાય ત્રયો દ્વાવેકો વા સ્થાત્ । પરિહારવિશુદ્ધિકસ્તુ સકષાય એવ શ્રેણિપ્રાપ્ત્ય માવાત્ । સૂક્ષ્મસમ્પરાયસ્તજ્વલનભોમકષાયવાન્ યથાસ્થા સસ્ત્વકષાયીતિ ॥ ૭૨ ॥

— કષાયદ્વાર —

અર્થ — સામાયિકસયમી, કષાયવાળો જ હોય છે છેદોપસ્થાપનીયસયમી ત્રણ એ પ્રભાણે સમજવો પરંતુ

શ્રેણીગત સામાયિક, છેદોપસ્થાપનીયવાળાઓમા શ્રેણીના સ્વી
કારના પહેલા સંબલન કોધ-માન-માયા, લોભ એમ ચાર
કથાઓ તેઓમા હોય છે ત્યારબાદ શ્રેણીદ્વારા સંબલન કોધા
દિક્ ક્ષીણ કે ઉપશાત થયે છતે કમથી કોધને છોડી તણુ,
કોધ, માનને છોડી બે, અથવા કોધ, માન, માયાને છોડી
એક કથાય હોય

પરિહારવિશુદ્ધિક ચારિત્રવાળો, કથાયવાળો જ છે કેમકે,
શ્રેણીની પ્રાપ્તિનો અભાવ છે

સૂક્ષ્મસપરાયવાળો, સંબલનલોભઠ્ઠાયાવાળો હોય છે
યથાખ્યાતચારિત્રવાળો તે ઠ્ઠાયા વગરનો છે એમ સમજવું
(૭૨ + ૨૬૮)

લેશ્યાદ્વાર—સામાયિકઠેદોપસ્થાપનીયો પદ્ધતિલેશ્યા-
વન્તો । પરિહારવિશુદ્ધિક શ્રુમલેશ્યાવ્રયગાન । સૂક્ષ્મમમ્પરાય
શ્રુતમાત્રલેશ્યાગાન । યથારણાતસ્તુ પરમશુક્લેશ્યાગાન,
ચતુર્દશગુણસ્થાને તુ લેશ્યારહિત ઇતિ ॥ ૭૩ ॥

— લેશ્યાદ્વાર —

અર્થ—સામાયિક, છેદોપસ્થાપનીયવાળાઓ, છ પ્રકારની
લેશ્યાવાળાઓ હોય છે

પરિહારવિશુદ્ધિક ચારિત્રવાળો, તણુ શુભ લેશ્યાવાળો
હોય છે

સૂક્ષ્મસપરાય ચારિત્રવાળો, માત્ર શુક્લ લેશ્યાવાળો જ

હોય છે. યથાખ્યાત ચારિત્રવાળો, અતિ વિશુદ્ધ પરિણામવાળો હોઈ શુદ્ધધ્યાનના ત્રીજા લેહમાં ઉપયોગી લેશ્યા હોઈ પરમ શુદ્ધલેશ્યાવાળો કહેવાય છે. ચૌદમા શુષ્કસ્થાનકવર્તી તો લેશ્યા વગરનો જ છે (૭૩ + ૨૬૭)

પરિણામદ્વારે— સામાયિક-છેદોપસ્થાપનીયપરિહારવિશુદ્ધિકા વર્દ્ધમાનહીયમાનસ્થિરપરિણામયત । સૂક્ષ્મસમ્પરાય શ્રેણ્યા વર્ધમાનો હીયમાનઃ સ્યાન્ન સ્થિરપરિણામવાન્ । તત્કાલસ્તુ જઘન્યતસ્સમય એક ઉત્કૃષ્ટતોઽન્તર્મુહૃતૈપરિમાણ । એવમાત્રાના કાલો દ્વેષઃ, યથારુપાતસ્તુ ન હીયમાનપરિણામવાન્ । વધમાનપરિણામકાલસ્તુ જઘન્યત ઉત્કૃષ્ટતશ્ચાન્તર્મુહૃત્તમાન ઇતિ । સ્થિતિસ્તુ જઘન્યેનૈકસમય । ઉત્કૃષ્ટત સ્ત્રયોદશગુણસ્થાનસ્યસ્ય કિંચિદ્નપૂર્વકોઢીપય તા ઘોધ્યેતિ ॥ ૭૪ ॥

— પરિણામદ્વાર —

અર્થ—સામાયિક, છેદોપસ્થાપનીય અને પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્રવાળાઓ, વધમાન, હીયમાન, કે સ્થિરપરિણામવાળાઓ હોય છે. સૂક્ષ્મસમ્પરાયવાળો, શ્રેણીમાં વર્ધમાન અને હીયમાન પરિણામવાળો હોય છે. સ્થિરપરિણામવાળો હોતો નથી તેનો કાલ જઘન્યથી એક સમય, ઉત્કૃષ્ટથી અન્તર્મુહૃત્ત પરિણામવાળો છે. એ પ્રમાણે પહેલાના ત્રણ ચારિત્રવાળાઓનો પરિણામનો કાલ સમજવો.

યથાખ્યાતચારિત્રવાળાને હીયમાન પરિણામ હોતો નથી

વધ માન પરિણામનો કાલ, જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી અન્ત મુંદ્રા પ્રમાણવાળો સમજવો, જે કેવલજ્ઞાનને ઉત્પન્ન કરનાર છે અને શૈલેરીને પામેલો છે, તેનો આ પ્રમાણનો કાલ સમજવો સ્થિતિ તો જઘન્યથી એક સમય (ઉપશમ અદ્વાના પ્રથમ સમય પછી તુલ જ મરણ હોવાથી) ઉત્કૃષ્ટથી તેરમા શુણ્ણસ્થાનવર્તીને દેશોનપૂર્વકોટીપય તની સમજવી કેમકે પૂર્વ કોટવર્ષના આયુષ્યવાળાને જઘન્યથી નવ વર્ષો ગયા પછી કેવલ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે તેથી દેશોનપૂર્વકોટી પય ત અવસ્થિત (સ્થિર) પરિણામવાળો, શૈલેરી પય ત વિચરે છે અને શૈલેરીમા વધ માનપરિણામવાળો હોય છે (૭૪ + ૨૬૮)

૪-પદાર—સામાયિકાદયસ્ત્રયોજ્યૈ કમપ્રકૃતીરાપુર્વર્જસપ્ત કર્મપ્રકૃતીર્વા બધ્નાતિ । સુક્ષ્મસમ્પરાયો મોહનીયાયુરજપદ્ કર્મપ્રકૃતોર્બધ્નાતિ । યથાગ્ધ્યાતસ્તુ એકાદશદ્વાદશપ્રયોદશ-ગુણસ્થાનેષુ વેદનીયમેવ બધ્નાતિ । ચતુર્દશે તુ બધ્વારહિત એતિ ॥ ૭૫ ॥

— બધ્ધકાર —

અર્થ—સામાયિક વિ પહેવાના ત્રણ ચારિત્રવાળાઓ, આઠ પ્રકૃતીઓને અથવા આયુષ્ય સિવાય સાત કમ પ્રકૃતીઓને બાધે છે સુક્ષ્મસ પરાયવાળો, મોહનીય અને આયુ ૪ સિવાય છ કમ પ્રકૃતિઓને બાધે છે યથાગ્ધ્યાત ચારિત્રવાળાઓ—અગ્યારમા, બારમા અને તેરમા શુણ્ણસ્થાનોમા માત્ર વેદનીયકર્મને જ બાધે છે ચૌદમા શુણ્ણસ્થાનમા કમનો બધ નથી જ એટલે ચૌદમા

વેદનાદારે—સામાયિકાઘાત્તારોઽર્થો કર્મપ્રકૃતીરનુભવ-
ન્તિ । યથારૂપાતસ્તુ નિર્ગયાપસ્યાયા મોહવર્જેસત્કર્મપ્રકૃ-
તીના વેદકો મોહનીયસ્યોપશાન્તત્વાત્સીળતાદ્વા । સ્નાત
કાવસ્થાયા ઘાતિકમપ્રકૃતિસ્યાચતસ્ટણા વેદક इति ॥૭૬॥

— વેદનાદાર —

અર્થ — પહેલાના સામાયિક વિ ચાર ચારિત્રવાળાઓ,
આઠ કર્મપ્રકૃતિઓને અનુભવે છે યથારૂપાત ચારિત્રવાળો તે
નિર્ગથ અવસ્થામા મોહનીયકર્મને છોડી સાત કર્મપ્રકૃતિઓને
અનુભવવાળો હોય છે કેમકે, મોહનીયકર્મ, ઉપશાત કે ક્ષીણ
હોય છે સ્નાતક અવસ્થામા ઘાતિકર્મપ્રકૃતિઓનો કથ હોવાથી
ચાર અઘાતિકર્મપ્રકૃતિઓનો વેદક હોય ॥ (૭૬ + ૨૭૦)

ઉદીરણાદારે— સામાયિકઁદોપસ્થાપનીયપરિહારવિશુ-
દ્ધિકા અર્થો સપ્ત પદ્વા કર્મપ્રકૃતીરુદીરયન્તિ । સૂક્ષ્મસમ્પ-
રાય આયુર્વેદનીયવર્જપદ્કર્મપ્રકૃતોરાયુર્વેદનીયમોહવર્જેપશ્ચર્મ
પ્રકૃતોર્વોદીરયન્તિ । યથારૂપાતસ્તુ દ્વે વા પશ્ચ વા કર્મપ્રકૃતી-
રુદીરયન્તિ ચતુર્દશગુણસ્થાને તનુદોરક इति ॥ ૭૭ ॥

— ઉદીરણાદાર —

અર્થ —સામાયિક, છેદોપસ્થાપનીય અને પરિહારવિશુદ્ધક,
ચારિત્રવાળાઓને, આઠ, સાત, કે છ કર્મપ્રકૃતિઓની ઉદીરણા
હોય છે

સૂક્ષ્મસપરાય ચારિત્રવાળાને આયુષ્ય અને વેદનીયને છોડી

છ કર્મપ્રકૃતિઓની ઉદ્દીરણા હોય અથવા આયુષ્ય, વેદનીય અને મોહનીય એમ ત્રણને છોડી પાંચ કર્મપ્રકૃતિઓની ઉદ્દીરણા હોય છે

યથાખ્યાતચારિત્રવાળાને જે અથવા પાંચ કર્મપ્રકૃતિઓની ઉદ્દીરણા હોય છે, ચૌદમા શુદ્ધસ્થાનવર્તીને ઉદ્દીરણા હોતી નથી ચૌદમા શુદ્ધસ્થાનવર્તી તો અનુદીરક કહેવાય છે (૭૭ + ૨૭૧)

ઉપમ્પદ્ધાનદ્વારે—સામાયિકસ્સામાયિકત્વ ત્યજન્ ઉદ્દોપસ્થાપનોયત્ સૂક્ષ્મસમ્પરાયત્તસયત્ત્વ વા પ્રાપ્નુયાત્ । ઉદ્દોપસ્થાપનોયત્ ત્યજન્ સામાયિકત્વ પરિહારવિશુદ્ધિકત્વ સૂક્ષ્મસપરાય ત્વમસયત્ત્વ વા પ્રાપ્નુયાત્ । પરિહારવિશુદ્ધિક પરિહારવિશુદ્ધિકત્વ ત્યજન્ પુનઃગચ્છાત્રાથયણાન્દોપસ્થાનીત્વ દરત્રોત્પન્નાવમયત્ત્વ વા મનેત્ । સૂક્ષ્મસમ્પરાયત્ત્વ શ્રેણિપ્રતિપાતેન ત્યજન્ પૂર્વ સામાયિકશ્ચેત્ત્વ ઉદ્દોપસ્થાપનાયશ્ચેત્ત્વ શ્રેણિમમારોહણતો યથારથાત્ત્વ વા યાયાત્ । યથારથાત્ત્વસયત્ત્વ ત્ત્વ ત્યજન્ શ્રેણિપ્રતિપાતતો સૂક્ષ્મસપરાયત્ત્વ અસયમ વા પ્રતિપત્યતે, ઉપચાતમોહત્વે મરણાદ્દરોત્પત્તિ સ્નાતકત્વે તુ સિદ્ધિમર્તિ પ્રતિપત્યત્ત્વ ઇતિ ॥ ૭૮ ॥

— ઉપસ પદ્ધાનદ્વાર —

અર્થ —સામાયિકચારિત્રી, સામાયિકપણાને ત્યાગ કરતો, ઉદ્દોપસ્થાપનીયપણાને, સૂક્ષ્મસપરાયપણાને અથવા અસયત્ત્વ પણાને પામે

છેદોપસ્થાપનીયચારિત્રી, છેદોપસ્થાપનીયપણાને છોડતો સામાયિકપણાને, પરિહારવિશુદ્ધિકપણાને, સૂક્ષ્મસપરાયપણાને કે અસચતપણાને પામે

પરિહારવિશુદ્ધિકચારિત્રી, પરિહારવિશુદ્ધિકપણાને છોડતો, કૂરીથી ગમ્મ વિ નો આશ્રય કરવાદ્વારા છેદોપસ્થાપનીયપણાને, દેવત્વની ઉત્પત્તિમા અસચતપણાને મેળવે

સૂક્ષ્મસપરાયચારિત્રી, બ્રેણીથી પડતો સૂક્ષ્મસપરાયપણાને છોડતો, પહેલા સામાયિકચારિત્રી હોય તો સામાયિકપણાને, છેદોપસ્થાપનીયચારિત્રી હોય તો છેદોપસ્થાપનીયપણાને, અથવા બ્રેણિમા ચડતો યથાખ્યાતપણાને પામે

યથાખ્યાતચારિત્રી, બ્રેણીથી પડતો યથાખ્યાતપણાને છોડતો સૂક્ષ્મસપરાયપણાને કે અસચમને પામે છે

ઉપશાતમોહપણામા મરણથી દેવપણાની ઉત્પત્તિને અથવા ક્ષનાતક અવસ્થામા તો સિદ્ધિગતિને પામે છે (૭૮ + ૨૭૨)

સજ્ઞાદ્વારે— સામાયિકછેદોપસ્થાપનીયપરિહારવિશુદ્ધિકા-સ્સજ્ઞોપયુક્તા નોસંજ્ઞોપયુક્તા મરતિ, સજ્ઞોપયુક્તા-આહારાદિ પ્વાસક્તા, નોસજ્ઞોપયુક્તા-આહારાદિપ્વાસક્તિરહિતા । સૂક્ષ્મ-સપરાયયથાખ્યાતૌ તુ આહારાદિકર્ત્ત્વેઽપિ તોસજ્ઞોપયુક્તૌ સ્યાતામિતિ ॥ ૭૯ ॥

— સ જ્ઞાદ્વાર —

અર્થ — સામાયિક, છેદોપસ્થાપનીય, પરિહારવિશુદ્ધિક

ચારિત્રવાળાઓ, સજાઉપયુક્ત, નોસજાઉપયુક્ત હોય છે
સજાઉપયુક્ત એટલે આહાર વિ દશવિધ સજાઓમા આસક્ત,
નોસજાઉપયુક્ત એટલે આહાર વિ દશવિધ સજાઓમા
આસક્તિ વગરના

સૂત્રમસ પરાય અને યથાખ્યાતચારિત્રવાળાઓ આહાર
વિ કરનારા હોવા છતાય નોસજાઉપયુક્ત હોય છે
(૭૬ + ૨૭૩)

આહારકદાર—સામાયિકાદ્યત્વાર આહારકા એવ, યથા-
રુચ્યાતસ્યયોદશગુણસ્થાન યામદાહારકશ્વતુર્દશગુણસ્થાને કર્વાલ
સમુદ્ઘાતતૃતીયવતુર્થપત્રમસમયેષ્વનાહરક ઇતિ ॥ ૮૦ ॥

— આહારકદાર —

અર્થ —સામાયિક વિ ચાર ચારિત્રવાળાઓ, આહારક
[આહાર કરનારાઓ] છે, તેમજા શુષ્કસ્થાનક સુધી યથાખ્યાત
ચારિત્રવાળો આહારક છે, ચૌદમા શુષ્કસ્થાનમા કેવલીસમુદ્
ઘાતના નીળ, ચોથા, પાંચમા સમયોમા અનાહારક છે
(૮૦ + ૨૭૪)

ભવદાર—સામાયિકો જયયત એક મરમુત્કૃષ્ટતોડ્યૌ
મવાન્ ગૃહ્ણયાત્ । એવ છેદોપસ્યાપનીયોડપિ । પરિહાર
વિશુદ્ધિકો જયયત એકમુત્કૃષ્ટતસ્યોન્ । એવ યથારુચ્યાત
પાવદિતિ ॥ ૮૧ ॥

— ભવદાર —

અર્થ —સામાયિક ચારિત્રવાળો, ઉત્કૃષ્ટ પરિભ્રામથી નો

ક્ષપકશ્રેણિમા આરોહણ કરે તો તે જ ભવમા મોક્ષે જાય છે એ અપેક્ષાએ જઘન્યથી એકભવ, અને જો શ્રેણિ ન માટે તો 'સામાયિકચારિત્રનો સ્પર્ગ કરનારો આઠ ભવોનું ચઢણ કરે' એ અપેક્ષાએ ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવો ગ્રહણ કરેલ છે

એ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રવાળો જાણવો પરિહાર વિશુદ્ધિક ચારિત્રવાળો પરિહારવિશુદ્ધિકપણાને છોડી છેદોપસ્થાપનીયપણાને પામી વિશુદ્ધિવિશેષથી ક્ષપકશ્રેણિ જો માટે તો તે જ ભવે મોક્ષે જાય એ અપેક્ષાએ જઘન્યથી એક ભવ કરે, ઉત્કૃષ્ટથી તો, જો દેવગમન થાય ત્યારે મનુષ્ય થઈ તે જ ભવમા મોક્ષે જાય તે અપેક્ષા એ નણુ ભવો કરે

એ પ્રમાણે યથાખ્યાતચારિત્રી, તે જ ભવમા મરીને અનુત્તરદેવપણુ મેળવી ફરીથી મનુષ્ય થઈ સિદ્ધિગતિએ જાય તેથી ત્રણ ભવો સમજવા (૮૧ + ૨૭૫)

આકર્ષદ્વાર—સામાયિક એકમવમાશ્રિત્ય જઘન્યત એકવાર, ઉત્કૃષ્ટતશ્વતપૃથક્ત્રવાર સામાયિકસયતત્ત્વ પ્રાપ્નોતિ । છેદોપસ્થાપનીયો જઘન્યત એકવારમુત્કૃષ્ટતો ત્રિંશતિપૃથક્ત્રવાર છેદોપસ્થાપનીયત્વ પ્રાપ્નુયાત્ । પરિહારવિશુદ્ધિકો જઘન્યત એકવારમુત્કૃષ્ટતસ્ત્રિવાર પ્રાપ્નુયાત્ । સૂક્ષ્મસમ્પરાયો જઘન્યત એકવારમુત્કૃષ્ટતશ્વત્ત્વો વારાન્ પ્રતિપદ્યતે, યથારચાતસ્તુ જઘન્યત એકવારમુત્કૃષ્ટતો દ્વિવાર યથારચાતત્વ પ્રાપ્નુયાદિતિ ॥ ૮૨ ॥ અનેકમનાશ્રયેણ સામાયિકસ્ય જઘન્યતો દ્વિવાર ઉત્કૃષ્ટતસ્તદ્વત્તપૃથક્ત્રમાકર્ષા મવતિ । છેદોપસ્થાપનીયસ્ય

જઘન્યતો દિવારમુત્કૃષ્ટો નવસતાદુર્ધ્વ સહસ્રાવધ્યાકર્પા
 મર્ચતિ । પરિહારવિશુદ્ધિકસ્ય જઘન્યતો દિવારમુત્કૃષ્ટતસ્સા
 કર્પા, સૂક્ષ્મમપરાયસ્ય જઘન્યતો દિવારમુત્કૃષ્ટો નવાકર્પા
 યથારૂપાતસ્ય જઘન્યતો દિવારમુત્કૃષ્ટતઃ પચ્ચાકર્પા મવન્તીતિ
 ॥ ૮૩ ॥

— આઠપદ્ધાર —

અર્થ — આઠપદ્ધાર એટલે પહેલાં અઠણ કપો બાદ મૂકેલ
 સામાયિકત્વ આદિનું અઠણ

એક ભવની અપેક્ષાએ = સામાયિકચારિત્રી, જઘન્યથી સામા
 યિકપણાને એક વાર, ઉત્કૃષ્ટથી ચતુષ્ચક્ર વાર [૨૦૦ થી
 ૬૦૦ વાર] પામે છે

છેદોપસ્થાપનીયચારિત્રી, છેદોપસ્થાપનીયપણાને જઘન્યથી
 એકવાર, ઉત્કૃષ્ટથી વિંશતિપૃથક્ત્વ વાર બેવીરી [૪૦ થી
 ૧૮૦-નવવીરી વાર] પામે [અથવા ૧૨૦ આઠપો થાય છે]

પરિહારવિશુદ્ધિકચારિત્રી, પરિહારવિશુદ્ધિપણાને જઘન્યથી
 એક વાર અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ વાર પામે ॥

સૂક્ષ્મસપરાયચારિત્રી, સૂક્ષ્મસપરાયપણાને જઘન્યથી એક
 વાર, અને ઉત્કૃષ્ટથી ઉપશમભ્રેષ્ઠિદયગત-સફિલસ્યમાન વિશુદ્ધ્ય
 માનરૂપ સૂક્ષ્મસપરાયદયની અપેક્ષાએ ચાર વાર પામે છે

યથાગ્યાતચારિત્રી, યથાગ્યાતપણાને જઘન્યથી એક વાર
 અને ઉત્કૃષ્ટથી ઉપશમભ્રેષ્ઠિદયની અપેક્ષાએ બે વાર પામે

નાના ભવની અપેક્ષાએ—

સામાયિકચારિત્રી, સામાયિકપણાને જઘન્યથી બે વાર, અને ઉત્કૃષ્ટથી બે હજારથી નવ હજાર વાર પામે છે

છેદોપસ્થાપનીયચારિત્રી, છેદોપસ્થાપનીયપણાને જઘન્યથી બે વાર અને ઉત્કૃષ્ટથી નવસોથી હજાર વાર પામે

પરિહારવિશુદ્ધિકચારિત્રી, પરિહારવિશુદ્ધિપણાને જઘન્યથી બે વાર અને ઉત્કૃષ્ટથી ૭ વાર પામે છે

સૂક્ષ્મસપ્તચારિત્રી, સૂક્ષ્મસપ્તપણાને જઘન્યથી બે વાર અને ઉત્કૃષ્ટથી નવ આઠપો (વાર) પામે છે

યથાખ્યાતચારિત્રી, યથાખ્યાતપણાને જઘન્યથી બે વાર, ઉત્કૃષ્ટથી પાંચ વાર પામે છે (૮૨ + ૮૩ - ૨૭૬ + ૨૭૭)

કાલમાનદ્વારે—સામાયિકસ્ય સયમકાલમાન જઘ-
નેૈકસ્તમય, ઉત્કૃષ્ટો દેશોન-નવવર્ષેન્યૂનપૂર્વકોટિં યાવત્ ।
एवमेव छेदोपस्थापनीयस्य । परिहारविशुद्धिकस्य जघन्ये-
नैकस्तमयः उत्कृष्ट एकोनविंशद्वर्षेन્યૂનકોटिं યાવત્ । સૂક્ષ્મ
સમ્પરાયસ્ય જઘ-યેનૈકસ્તમય । ઉત્કૃષ્ટોઽન્તર્મુહર્ત્તમ્ । યથા
ખ્યાતસ્ય તુ સામાયિકસ્યેવ સ્યાદિતિ ॥ ૮૪ ॥

અનેકજીગપેક્ષયા તુ સામાયિકાસ્તર્વદા મવેયુ. । છેદો-
પસ્થાપનીયા જઘન્યતસ્સાર્ધદ્વિશતવર્ષર્પ-તમુત્કૃષ્ટ ૧૩૧શ્લોક
કોટિસાગરોપમ યાવત્સ્યુ । પરિહારવિશુદ્ધિકા જઘન્યેન

કિંચિદ્નદિશતવષકાલમુત્કલ્પત કિંચિદ્નદિપૂર્વકોટિકાલ
પર્વત સ્યુ ॥ ૮૫ ॥

— કાલમાનદ્વાર —

અર્થ — એક જીવની અપેક્ષાએ સામા સયમ કચારિત્રીનુયિ
કાલમાન, જઘન્યથી એક સમય, ઉત્કૃષ્ટથી દેશોનપૂર્વકોટ સુધીનું
માન જાણવું

એ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીયનું કાલમાન સમજવું પરિહાર
વિશુદ્ધિકચારિત્રીનું સયમકાલમાન, જઘન્યથી એક સમય, ઉત્કૃ
ષ્ટથી ૨૬ વર્ષ ન્યૂન(પૂર્વ)કોટ વર્ષ સુધીનું કાલમાન જાણવું

સૂક્ષ્મસપ્તશયચારિત્રીનું સયમકાલમાન, જઘન્યથી એક
સમય, ઉત્કૃષ્ટથી અન્તમુદૂર્તનું માન જાણવું

યથાખ્યાતચારિત્રીનું સયમકાલમાન, સામાયિકની માફક
જાણવું અહીં ક્ષીણમોહની અપેક્ષાએ, ઉત્કૃષ્ટથી દેશોનપૂર્વકોટી
પ્રમાણ જાણવું

નાના જીવની અપેક્ષાએ—

સામાયિકચારિત્રીઓ સર્વદા હોય છે છેદોપસ્થાપનીય
ચારિત્રીઓનું જઘન્યથી અઢીસો (૨૫૦) વષનું સયમકાલમાન
જાણવું, કેમકે ઉત્સર્પિણીમા પ્રથમ તીર્થ કરના શાસનનું માન
તેજુ જ ૩ ઉત્કૃષ્ટથી અવસર્પિણીમા પ્રથમ તીર્થ કરના શાસનનું
માન પચાસલાખકોટ સાગરોપમ સુધીનું હોઈ સયમકાલમાન
પચાસલાખકોટ સાગરોપમ સુધીનું જાણવું

પરિહારવિશુદ્ધિકચારિત્રીઓનું સયમકાલમાન, જઘન્યથી દેશોન ખસો (૨૦૦) વષનું કાલમાન બાણુ ઉત્કૃષ્ઠથી દેશોન બેપૂર્વકોડકાલ સુધીનું બાણુ (૮૪ + ૮૫ - ૨૭૮ + ૨૭૯)

અન્તરદ્વારે—એકસ્ય સયમગ્રહણાનન્તરમન્યસ્ય સયમગ્રહણે જગન્યત એકસ્મમય ઉત્કૃષ્ટતસ્સગ્યાતવર્ણિયત્તરકાલ ।
 એવ યથારૂપાતપર્યન્ત યોગ્ય ॥ ૮૬ ॥

સામાયિકૈશ્ચય કાલો નાસ્ત્યેવ । ઊદોપસ્થાપનીયે
 શૂન્ય કાલો જઘન્યેન ત્રિષ્ટિમહસ્રવર્ષાણ્યુત્કૃષ્ટતોષ્ટાદશ
 કોટાકોટિમાગરોપમ । પરિહારવિશુદ્ધિરહિત કાલો જઘ-
 ન્યેન ચતુરશીતિમહસ્રવર્ષાણ્યુત્કૃષ્ટતોષ્ટાદશકોટાકોટિમાગરો-
 પમ । સુક્ષ્મસમ્પરાયરહિત કાલો જઘન્યેનૈકસ્મમય,
 ઉત્કૃષ્ટતપ્પમાસા । યથારૂપાતરહિત કાલો નાસ્ત્યેવેતિ ॥ ૮૭ ॥

— અન્તરદ્વાર —

અર્થ — એકના સયમના ગ્રહણ બાદ બીજાને સયમ ગ્રહણમા જઘન્યથી એક સમયનો અને ઉત્કૃષ્ઠથી સખ્યાતા વર્ષોનો અતરકાલ બાણુવો આ પ્રમાણે યથાખ્યાત પર્યંત સમજવું

એક જીવની અપેક્ષાએ તો એ વિશેષ છે કે, સામાયિક ચારિત્રી, સામાયિકપણુ છોડી ફરીથી ગ્રહણ કરવામા જઘન્યથી અતર, અન્તર્મુદ્દર્શનું છે અને ઉત્કૃષ્ઠથી અન્તકાલ સુધીનું અતર સમજવું

આ પ્રમાણે સર્વે ચાન્દ્રિત્રાનુ સમજવું કેમકે, આ ઉત્કૃષ્ટ અતર, તીર્થ કર ગણધર આદિ મહાપુરુષોની ઘેર આશાતના દ્વારા જૈનશાસનની અવહેલના, ઉદ્ધાર કરનારાઓની અપેક્ષાએ સમજવાનું છે

સામાયિકથી શૂન્યકાલ નથી જ, છેદોપસ્થાપનીયથી શૂન્ય કાલ, જ્યન્યથી ત્રેસઠ (૬૪) હજાર વર્ષ સુધીનો અને ઉત્કૃષ્ટથી અઢાર (૧૮) કોટાકોટી સાગરોપમપ્રમાણનો છે

પરિહારવિશુદ્ધિથી રહિત કાલ, જ્યન્યથી ચોરાશી (૮૪) હજાર વર્ષ ૫૫ તનો અને ઉત્કૃષ્ટથી અઢાર (૧૮) કોટાકોટી સાગરોપમ પ્રમાણનો છે

સૂક્ષ્મસપરાયથી રહિત કાલ, જ્યન્યથી એક સમયનો અને ઉત્કૃષ્ટથી છ (૬) માસ સુધીનો છે

યથાખ્યાત વગરનો કાલ નથી જ (૮૬+૮૭-૨૮૦+૨૮૧)

સમુદ્ધાતદ્વાર—સામાયિકછેદોપસ્થાપનીયયોર્વેદનાકપા-યમરણવૈક્રિયતેજસાઽઽહારકાણ્વદ્ સમુદ્ધાતા ભવતિ । પરિહાર વિશુદ્ધિકસ્ય વેદનાકપાયમરણાત્મકાસ્ત્રય । સૂક્ષ્મસમ્પરાયસ્ય ન કોઽપિ । યયારણાતસ્ય કેવલિસમુદ્ધાત એવ મનેદિતિ ॥ ૮૮ ॥

— સમુદ્ધાતદ્વાર —

અર્થ — સામાયિક, છેદોપસ્થાપનીયચાન્દ્રિત્રીઓને વેદના,

કપાય, મરણ, વેદિન, તેજસ, આહારક એમ છ સમુદ્ધાતો હોય છે

પરિહારવિશુદ્ધિકચારિત્રીને વેદના, કપાય, મરણ એમ ત્રણ સમુદ્ધાતો હોય છે

સૂક્ષ્મસ પરાયવાળાને કોઈ પણ સમુદ્ધાત જ નથી

યથાખ્યાતચારિત્રીને ફક્ત ઠેવની સમુદ્ધાત જ હોય
(૮૮ + ૨૮૨)

ક્ષેત્રદ્વારે—સામાયિક્ષેત્રોપસ્થાપનીયપરિહારવિશુદ્ધિક સુક્ષ્મસમ્પરાયા લોકસ્યાઽસરૂપાતમાગે સ્યુ । યથારૂપાતસ્ત્વ સરૂપાતમાગે અસરૂપાતમાગેષુ કેવલિસમૃદ્ધવાતાપેક્ષયા સર્વલોકગ્યાપ્તશ્ચ સ્યાદિતિ ॥ ૮૯ ॥

— ક્ષેત્રદ્વાર —

અર્થ — સામાયિક, છેદોપસ્થાપનીય, પરિહારવિશુદ્ધિક, સૂક્ષ્મસ પરાયચારિત્રીઓ, લોકના અસખ્યાતમા ભાગમા હોય યથાખ્યાતચારિત્રી તો અસખ્યાતમા ભાગે હોય છે અને ઠેવલી સમુદ્ધાતની અપેક્ષાએ અમખ્યાત ભાગોમા અને સર્વલોક વ્યાપી થાય (૮૯ + ૨૮૩)

સ્પર્શનાદ્વારે—સામાયિકાદયો યાવત્સુ માગણુ લોકસ્ય સ્પૃષ્તે તાવન્તો માગાન્ સૃષ્ટેષુ । મમીવત્સ્વર્ત્તિશશ્ચેમાગસ્પર્શનેન ચ કિચ્ચિદ્વિજ્ઞાનયોતિ ॥ ૯૦ ॥

— સ્પર્શનાદ્વારે —

અર્થ — સામાયિક વિગેરે આચિત્રીઓ, લોકના નેટલા ભાગેમા હોય તેઓ તેટલા ભાગેને સ્પર્શ કરે છે વળી અવગાહ્યેવની અત્યંત સમીપવર્તી પાંચભાગ [ખામુના ભાગ] ને સ્પર્શે છે અવગાહનાને વિષય ક્ષેત્ર ઊંચાડે સ્પર્શનાને વિષયઅવગાહ્યેવના પાંચનો ભાગ છે એટલી વિશેષતા જમજવી (૬૦ + ૨૮૪)

માવદ્વારે—સામાયિકાયાશ્વત્તાર સાયોપશ્ચમિકમાર્ષે સ્યુઃ ।
યયાત્યાતસ્વીપશ્ચમિક સાયિકે જ સ્પાદિતિ ॥ ૧૧ ॥

— ભાવદ્વારે —

અર્થ — સામાયિક વિગેરે ચાર આચિત્રીઓ, સાયોપશ્ચમિક માવમા હોય છે યથાખ્યાતઆચિત્રી તેા ઓપશ્ચમિક અને સાયિકમાવમા હોય છે (૬૧ + ૨૮૫)

પરિમાણદ્વારે—સામાયિકા પ્રતિપચમાનાપેક્ષયૈકદિમન્ કાલે કદાચિદ્વયેયુ કદાચિદ્વ ન । યદા મયેયુસ્તદા અય યેનૈકો દ્વૌ જયો વા, ઉત્કૃષ્ટો દ્વિમહસ્રાયાવમ્ભવસહસ્રમ્ ।
પ્રતિપચમાપેક્ષયા જયન્યત ઉત્કૃષ્ટતથ દ્વિમહસ્રકોટીતો યાવ મવસહસ્રકોટિ મયયુ । હેદોપસ્થાપનીયામ્નુ પ્રતિપચમાના પેક્ષયા કદાપિ સ્યુ કદાપિ ન । યદા સ્યુસ્તદા જયન્યેનૈકો ત્રી જયો ત્રોત્કૃષ્ટો દ્વિમહસ્રાયાવમ્ભવસહસ્રમ્ । પ્રતિપચમાપેક્ષયા વચ્ચિન્ન સ્યુ વચ્ચિન્ન અયયેનોત્કૃષ્ટતથ દ્વિમહસ્રાયાવમ્ભવસહસ્રકોટિ ॥ ૧૧ ॥

પરિહારવિશુદ્ધિકા અપ્યેત્તમેવ, િત્તુ મતિપદ્માપસયા
 જય-યેનકો દ્વી ત્રય ઉત્કર્ષણ ત દ્વિમહસાચારમમમમમ ।
 મુસ્યસપરાપાત્ર વચિષ્ણ સ્યુ વચિષ્ણ જયન્યનૈકો દ્વી ત્રય
 સત્કૃષ્ટન સપકથ્રેણ્યામપ્રોસારજનમુપસમથ્રેણ્યા ચતુપચાક્ર
 ત્સ્યુ । મતિપદ્માપસયા વચિષ્ણ સ્યુ, વચિષ્ણજય-યેનકો દ્વી
 ત્રય, સત્કૃષ્ટતા દ્વિગતામવશતં યાવત્સ્યુ યથાસ્થ્યાતસ્તુ મુસ્ય
 સપરાપવન્ । મતિપદ્માપસયા તુ જય-યેનોત્કૃષ્ટતથ દ્વિકોટીતો
 યાવત્તવકોટિ મયયુરિતિ ॥ ૧૩ ॥

— પરિમાણદ્વાર —

અર્થ — સામાનિયચારિત્રીઓ, પ્રતિપદ્માપસયાની અપેક્ષાએ
 એક કાલમા કદાચ હોય ખરા અને ન પણ હોય, અચારે
 હોય ત્યારે જઘન્યથી એક, બે અથવા ત્રણ, ઉત્કૃષ્ટથી બે-
 હજારથી નવહજાર

પૂર્વપ્રતિપદ્મા અપેક્ષાએ = જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી બે હજાર
 કોડથી નવ હજાર કોડ હોય ॥

ઉદોપસથાપનીયચારિત્રીઓ = પ્રતિપદ્માપસયાની અપેક્ષાએ કદાચ
 હોય ખરા, કદાચ ન પણ હોય અચારે હોય ત્યારે
 જઘન્યથી એક, બે, ત્રણ, ઉત્કૃષ્ટથી બે-ત્રણથી નવસો
 હોય છે

પ્રતિપદ્મા અપેક્ષાએ = કદાચિત્ ન હોય અને કવચિત્ જઘન્યથી
 અને ઉત્કૃષ્ટથી બે-ત્રણથી નવસો [૨૦૦ થી ૬૦૦]
 કોડ હોય છે

પરિહારવિશુદ્ધિચારિત્રીજો=પ્રતિપદમાતની અપેક્ષાએ છેદોપ-
સ્થાપનીયચારિત્રીની માફક સમજવું પરંતુ પ્રતિ
પત્રની અપેક્ષાએ જઘન્યની એક, બે તથા હોય છે
ઉત્કૃષ્ટથી બે હજારથી નવ હજાર

સૂક્ષ્મસ પરાયચારિત્રીજો=કવચિત્ ન હોય અને કવચિત્ જઘ-
ન્યથી એક, બે, ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટથી સપ્તશ્રેણિમા
૧૦૮ [એકસો-આઠ] અને ઉપશમશ્રેણિમા ચોપન
[૫૪] હોય છે પ્રતિપત્ત અપેક્ષાએ કવચિત્ ન
હોય અને કવચિત્ જઘન્યથી એક, બે, ત્રણ અને
ઉત્કૃષ્ટથી બસો થી નવમો [૨૦૦ થી ૬૦૦]
હોય છે

યથાખ્યાતચારિત્રી, સૂક્ષ્મસ પરાયચારિત્રીની માફક
સમજવો પરંતુ પ્રતિપત્ત અપેક્ષાએ—જઘન્યથી અને
ઉત્કૃષ્ટથી બે કોડથી નવ કોડ હોય છે

(૬૨ + ૬૩ - ૨૮૬ + ૨૮૭)

અલ્પબહુસ્વદ્વાર—પદ્મસુ મયતેષુ સર્વેભ્યોઽસ્ત્યાસ્ત્વદમસમ્ય
રાયા, તેભ્યો પરિગિર્થુદિકા સઠ્ઠ્યાતગુણાસ્તભ્યો યથા-
સ્થાતાસ્મરુયાતગુણા, તેભ્યોઽપિ છેદોપસ્થાપનીયાસ્સરુયાત
ગુણા તભ્યોઽપિ ચ મામાયિકાસ્સરુયાતગુણા ચોદ્યા ઇતિ ।
ઈતિ પદ્ત્રિચ્ચદ્વા દ્વારાણિ । ઇતિ મત્વરતત્ત્વમ્ ॥ ૧૪ ॥

— અલ્પબહુસ્વદ્વાર —

અર્થ—પાનેય સચગીઓમા તમામથી થોડા સૂક્ષ્મસપ

સર્વવિરતાના સામિલાપ કર્મણ્યાય કૃતપયત્નાના યઃ કર્મણા
વિધ્વંસ સા સકામા । મિથ્યાદૃષ્ટીનામૈદિકસુત્વાય કૃત
પયત્નાના તપસ્યાદિના કર્મણા વિધ્વસોઽકામા ॥ ૩ ॥

અર્થ — આ ‘વિધ્વસ’ વિપાક [૨૨] ના ઉદયથી અને
પ્રદેશોદયથી એમ બે પ્રકારે થાય છે

‘વિપાકોદય’ મિથ્યાત્વ વિગેરે હેતુઓથી બાધેલા, જ્યન્ય
કે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા—તીવ્ર કે મદરસવાળા અબાધાકાલીના
ક્ષયરૂપ સ્વભાવથી અથવા ઉદીરણકરણથી ઉદયાવસિકામા
દાખલ થયેલા, જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મપુદ્ગલોનો રસના ઉદયપૂર્વક
અનુભવ તે ‘વિપાકોદય’ કહેવાય છે

પ્રદેશાનુભવ=ઉદયને નહીં પામેલી કર્મપ્રકૃતિના દલિકનો, ઉદય
પામેલી સમાનકાલીન, સબાલીય પ્રકૃતિમા સ કર્માવીને
અનુભવ કરવો તે ‘પ્રદેશાનુભવ’ કહેવાય ॥ તે આ
નિર્જરા, સકામ-અકામબોદથી બે પ્રકારે છે

સકામા=કર્મણપૂર્વક કર્મક્ષયાર્થે પ્રયત્નશીલ, સમ્યક્દૃષ્ટિ, દેશ
સર્વવિરતાનો જે કમોનો વિધ્વસ તે ‘સકામનિર્જરા’

અકામા=એહિક [દુન્યવી] સુખાર્થે પ્રયત્નશીલ, મિથ્યાદૃષ્ટિ
ઓના તપશ્ચર્યા વિગેરેથી કમોનો વિધ્વસ ‘અકામ
નિર્જરા’ કહેવાય છે (૨ + ૩ = ૨૬૦ + ૨૬૧)

આત્મપ્રદેશેભ્યઃ કર્મણા નિજરણ દ્રવ્યનિજરા, નિર્જરા-
નિમિત્તધુમાપ્યગસાયો માત્રનિજરા ॥ ૪ ॥

અર્થ—દ્રવ્યનિર્જરા=આત્મપ્રદેશમાથી કમ પુણ્યલેખનું પૃથક્
કરવું-છેદ પાડવું તે ‘દ્રવ્યનિર્જરા’

ભાવનિર્જરા=નિર્જરાના નિમિત્તશૂલ [શુભ] શુદ્ધ અભ્યવસાય
‘ભાવનિર્જરા’ કહેવાય છે (૪ + ૨૯૨)

શરીરવૃત્તિરસાદિધાતુકર્માયતરમન્તપન તપ ॥ ૫ ॥

અર્થ—તપ=શરીરસ્થ રસાદિ ધાતુના અને આત્મરથ કમોના
નીરસીકરણમા કારણશૂલ પ્રવૃત્તિ ‘તપ’ કહેવાય છે
(૫ + ૨૯૩)

આમ બાહ્યતપાસિ અનશનોદરિકાવૃત્તિમસેવરસત્યાગક્રાપ
ક્લેશસન્નીનતારૂપણ પદ્ધિવાનિ ॥ ૬ ॥

અર્થ—બાહ્યતપ=ત્યાગ-તપના પ્રકરણમા અનશન, ઉનોદરિકા,
વૃત્તિશ્લેષ, રસત્યાગ, કામક્રેશ, સલીનતારૂપે
બાહ્યતપ, ॥ [૬] પ્રકારનો છે (૬ + ૨૯૪)

સ્વર યાવજીવિ વાઙ્મહારપરિત્યાગોઽનશનમ્ ॥ ૭ ॥

સ્વાહારપરિમાણાદસ્વાહારપરિગ્રહણવૃનોદરિકા ॥ ૮ ॥

નાનાવિધામિપ્રદધારણેન મિસાહતે મતિરોષન વૃત્તિ-
સહેપ ॥ ૯ ॥

રસવત્પદાર્થેષુ દ્વિત્રાદીના ત્યાગપુરસ્સર વિરસરુક્ષાગ્રાહર-
પ્રહણ રસત્યાગ ॥૧૦॥

વશોલ્લુચ્ચનાદિવલેશમહન કાયમ્લેશ ॥ ૧૧ ॥

इन्द्रिययोगकषायाद्रीनियम्य विविक्तस्थानासेवन संली-
नता, सा चतुर्विंश इन्द्रियकषाययोगविविक्तचर्याभेदात् ॥१२॥

અર્થ—(૧) અનયન=પરિમિતકાલ સુધી કે યાવજીવ સુધી
આહારનો ત્યાગ 'અનયન' કહેવાય છે

(૨) ઉનોદરિતા=જે પુરુષનું જેટલું આહારનું પરિમાણ છે
તેના કરતા થોડો આહાર લેવો તે 'ઉનોદરિતા'

(૩) વૃત્તિસંક્ષેપ=આગમવિહિત નાનાવિધ રિયમોના
ધારણાપૂર્વક ભિક્ષાવૃત્તિમા પ્રતિરોધ કરવો 'વૃત્તિ
સંક્ષેપ'

(૪) રસત્યાગ=રસનાળા પહાથોમાથી જે, ત્રણ વિગેરે
પહાથોના ત્યાગપૂર્વક નીરસ રૂક્ષ વિગેરે આહારનું
ગ્રહણ તે 'રસત્યાગ'

(૫) કાયફલેશ=આગમઅનુસારી કેશનો લોચ, કાપોત્સર્ગ,
આતાપના વિગેરેથી થનારા ફલેશનું સહન કરવું
'કાયફલેશ' કહેવાય છે

(૬) સલીનતા=ઈન્દ્રિય, કષાય, યોગના નિયમનપૂર્વક
નિજન, બાધાર્હિત સ્થાનનું સેવન કરવું 'સલીનતા'
કહેવાય છે તે સલીનતા=ઈન્દ્રિય, કષાય, યોગ,
વિવિક્ત ચર્યા [સ્થાન]ના લેદથી ચાર પ્રકારની
બજીવી (૭ થી ૧૨ - ૨૬ થી ૩૦૦)

પ્રાપ્તેન્દ્રિયવિષયેષ્વરક્લદ્વિષ્ણતાભાવ ઇન્દ્રિયસંહીનતા ।
 અનુદિતક્રોધસ્યોદયનિરોધ માત્તોદયસ્ય નેષ્કલ્પકારણ કપાય-
 સંહીનતા । કુશલકુશલયોગનાર્તા પ્રવૃત્તિનિવૃત્તી યોગસંહી-
 નતા । શૂન્યાગારાદૌ નિર્વાપે રયાદિવર્જિતે સ્થાને સ્થિતિ-
 વિવિક્તવર્ણ્યસંહીનતા ॥ ૧૩ ॥

અર્થ — ઇન્દ્રિયસંહીનતા = પ્રાપ્ત થયેલ ઇન્દ્રિયોના ઇંધાનિષ્ઠ
 વિષયોમા રાગ અને દ્વેષનો અભાવ

કપાયસંહીનતા = ઉદયમા નહીં આવેલા કેાધના ઉદયનો નિરોધ
 કરવો ઉદયમા આવેલા કેાધને નિષ્ફલ કરવો
 ‘કપાયસંહીનતા’

યોગસંહીનતા = શુભ યોગમા પ્રવૃત્તિ, અશુભ યોગથી નિવૃત્તિ
 ‘યોગસંહીનતા’ કહેવાય છે

વિવિક્તયયોસંહીનતા = શૂન્ય આગાર વિગેરેમા બાધારહિત, શ્રી
 આદિ વર્જિત સ્થાનમા રહેલું તે ‘વિવિક્તયયો-
 સંહીનતા’ કહેવાય છે (૧૩ + ૩૦૧)

પ્રાયશ્ચિત્તવિનયવૈયાહૃત્પસ્વાયાયધ્યાનોત્સર્ગાણ્યદાખ્યન્તર-
 તપાસિ ॥ ૧૪ ॥

અર્થ — અખ્યતરતપ = પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાહૃત્ય, સ્વાધ્યાય,
 ધ્યાન, ઉત્સર્ગ એમ છ પ્રકારનો ‘અખ્યતરતપ’ કહે-
 વાય ॥ (૧૪ + ૩૦૨)

અતિષારવિશુદ્ધિજનકાનુષ્ઠાનપ્રાયશ્ચિત્તમ્ । તથાઽઽહોચન-

પ્રતિક્રમણમિમવિવેકવ્યુત્સર્ગવપ્તદેદમુજ્ઞાનવસ્થાપ્તપારાશ્વિતમે-
દાદશવિષમ્ ॥ ૧૫ ॥

અર્થ — (૧) પ્રાયશ્ચિત્ત = અતિચારની વિશુદ્ધિ કરનારું અનુષ્ઠાન
'પ્રાયશ્ચિત્ત' કહેવાય છે તે પ્રાયશ્ચિત્ત આલોચન,
પ્રતિક્રમણ, મિશ્ર વિવેક, વ્યુત્સર્ગ, તપ, ઉદ્ધ, મૂલ,
જ્ઞાનવસ્થાપ્ત, પારાશ્વિત લેદથી દશ પ્રકારનું છે
(૧૫ + ૩૦૩)

શુભંમિમુક્ત સમર્પાદ સ્વાપરાધમકટનમાલોચનમ્ ॥ ૧૬ ॥

અર્થ — (૧) આલોચન = મયોદાપૂર્વક શુભની સમુખ પોતાના
અપરાધો મગટ કરવા તે 'આલોચન' કહેવાય છે
(૧૬ + ૩૦૪)

અતિચારાત્પ્રતિનિવર્તન પ્રતિક્રમણમ્ ॥ ૧૭ ॥

અર્થ — (૨) પ્રતિક્રમણ = મિશ્રામિ દુષ્કર્મ દેવા માત્રથી શુદ્ધિ
કરનાર અર્થાત્ અતિચારથી પાછા હઠવારૂપ 'હવેથી
હું અતિચારને નહિ સેવું' એવી પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક અતિ
ચારની શુદ્ધિ 'પ્રતિક્રમણ' પ્રાયશ્ચિત્ત કહેવાય છે
(૧૭ + ૩૦૫)

સમયાત્મક મિશ્રમ્ ॥ ૧૮ ॥

અર્થ — (૩) મિશ્ર = આલોચનવિશિષ્ટ પ્રતિક્રમણ 'મિશ્ર'
કહેવાય છે (૧૮ + ૩૦૬)

શુદ્ધીતસ્તુનોજ્વગતદોષત્વે પરિવ્યજન વિવેક ॥ ૧૯ ॥

અર્થ — (૪) વિવેક = અહુષ્ય કરેલી વસ્તુનો દોષ અણ્યા બાદ
ત્યાગ 'વિવેક' કહેવાય છે (૧૬ + ૩૦૭)

ગમનાગમનાદિષુ વિશિષ્ટચિત્તેકાગ્રણપૂર્વકં યોગવ્યાપાર-
પરિત્યાગો વ્યુત્સર્ગ ॥ ૨૦ ॥

અર્થ — (૫) વ્યુત્સર્ગ = ગમનાગમન દુસ્વપ્ન વિગેરે વિષય
ઉપરિધત થતા વિશિષ્ટ ચિત્તનની એકાગ્રતાપૂર્વક
યોગવ્યાપાર-નિરોધ અર્થાત્ કાર્યોત્સર્ગ કરવો તે
'વ્યુત્સર્ગ' કહેવાય છે (૨૦ + ૩૦૮)

ઉદ્યમ ચત્રીતકચ્ચાયતરાનુસારેણ શુભનુશ્ચિદ્ધાનુષ્ઠાનવિશેષ-
સ્તપ ॥ ૨૧ ॥

અર્થ — (૬) તપ = ઉદ્યમ, છત્રકલ્પના અનુસારે શુભને આપેલ
કમળીના મુખીનો નીલી વિગેરે જે તપ તે 'તપ'
પ્રાયશ્ચિત્ત કહેવાય છે (૨૧ + ૩૦૯)

તપસા દુર્ભેદસ્વ દિવસમાસાદિક્રમેણ ભ્રમણપર્વાપાવ-
નયન હેદ ॥ ૨૨ ॥

અર્થ — (૭) હેદ = જે તપથી વિશુદ્ધિ અથકત થતા દિવસ
માસ વિ ના કમથી અમણપર્વાય કાપવો તે 'હેદ'
પ્રાયશ્ચિત્ત (૨૨ + ૩૧૦)

મામ્મત પુનર્મદ્વાપ્રતારોપણ મૂલમ ॥ ૨૩ ॥

અર્થ — (૮) મૂલ = ફરીથી, ચર્યાતથી, મહાપ્રતોનું આરોપણ
કરવું તે 'મૂલ' કહેવાય છે (૨૩ + ૩૧૧)

અકૃતતપોવિશેષસ્ય દુષ્ટતરસ્ય ક્ષિપ્તકાલઃ વ્રતાનારોપણ-
મનવસ્યાપ્યમ્ ॥ ૨૪ ॥

અર્થ — (૯) ‘અનવસ્થાપ્ય’ = તપવિશેષને નહિ કરનાર અત્યંત
દુષ્ટમા ઠેટલાક કાલ સુધી મતોનું આરોપણ
નહીં કરવું તે ‘અનવસ્થાપ્ય’ [ઉપસ્થાપના]
પ્રાયશ્ચિત્ત કહેવાય છે (૨૪ + ૩૧૨)

રાજવંશાદિતીર્થક્રાદ્યાશાતનાકરણેન યાવદ્ દ્વાદશ-
વર્ષમતિચારપારગમનતો રાજપ્રતિબોધાદિપ્રવચનપ્રભાવનયા પુન
મન્નાજન પારાશ્રિતમ્ ॥ ૨૫ ॥

અર્થ — (૧૦) પારાશ્રિત = રાજાનો વધ, સ્વસાધુનો ઘાત તીર્થ કર
વિ ની આશાતના કરનારને ઉત્કૃષ્ટ બારવધ પર્થત,
અતિચારનો પાર પામવાથી રાજાના પ્રતિબોધ વિ
પ્રવચન પ્રભાવનાદ્વારા ફરીથી હીક્ષા આપવી તે
‘પારાશ્રિત’ પ્રાયશ્ચિત્ત કહેવાય છે (૨૫ + ૩૧૩)

જ્ઞાનદર્શનચારિત્રોપચારાન્યતમો વિનય , તત્ર નમ્રતા
પૂર્વક જ્ઞાનાભ્યાસો જ્ઞાનવિનય । જિનેન્દ્રોક્તપદાર્થેષુ નિશ્ચ-
ક્ષિતત્વ દશનવિનય । શ્રદ્ધયાઽનુષ્ઠાનેન ચ ચારિત્રરૂપણ
ચારિત્રવિનય , ગુણાધિકેષ્વભ્યુત્થાનાઽનુષ્ઠાનમુપચારિનય
॥ ૨૬ ॥

અર્થ — (૨) વિનય = જ્ઞાન દશન, ચારિત્ર, ઉપચારમાથી કેઇ
એક ‘વિનય’ કહેવાય છે

જ્ઞાનવિનય=નમ્રતાપૂર્વક જ્ઞાનનો અભ્યાસ 'જ્ઞાનવિનય'
 ઈશંનવિનય=જિનેન્દ્ર ભગવતે કહેલા પદાર્થોમા શકાનો
 અભાવ

ચારિત્રવિનય=અદ્વાપૂર્વક ચારિત્રનું અનુષ્ઠાન તથા પદાર્થ
 ચારિત્રનું પ્રરૂપણ 'ચારિત્રવિનય' છે

ઉપચારવિનય=અધિક ગુણવતો તરફ-રત્નાધિકો તરફ ઉભા
 થવું, સામા જવું, ઠાથ ભેડવા, જાન, પાછળ ચાલવું
 વિ અનુષ્ઠાન 'ઉપચારવિનય' (૨૬ + ૩૧૪)

પ્રમુસિદ્ધા તોદિતસેવાનુષ્ઠાનપ્રવૃત્તિમય વૈયાહનમ્ । તથા
 વાર્યોવાન્યાયત્તપસ્વિશૈષકગ્જાનકુઠગણસપમાધુવમનોદ્વમેશદ-
 ષવિષમ્ । एतद्गुणानां यत्रै वक्ष्यन्ते ॥ ૨૭ ॥

અર્થ—(૩) વૈયાવૃત્ત્ય=પ્રભુના સિદ્ધાંતમા કહેલ સેવાદિરૂપ
 અનુષ્ઠાનોમા પ્રવૃત્તિ કે તથાવિધ પરિણામ 'વૈયા
 વૃત્ત્ય' કહેવાય

તે વૈયાવૃત્ત્ય, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, તપસ્વિ,
 શૈશક ગ્જાન કેલ ગણ સહ, સાધુ અમનોશ
 ભેદથી હથ પ્રકારનું છે આના લક્ષણો આગળ
 કહેવાશે (૨૭ + ૩૧૫)

કાલાદિમર્ષાદિગાઝ્યયન સ્વાધ્યાય ॥ ૨૮ ॥

અર્થ—(૪) સ્વાધ્યાય=આશ્રવિહિત કાલ વિ મયોગપૂર્વક
 અધ્યયન 'સ્વાધ્યાય' કહેવાય છે (૨૮ + ૩૧૬)

ચેતસો યોગનિરોધપૂર્વકૈકવિષયસ્થિરતાપાદનં ધ્યાન,
યોગનિરોધ કેવલિના ધ્યાનમ્ ॥ ૨૯ ॥

અર્થ — (૫) ધ્યાન = મન વચન કાયાનાં વ્યાપારરૂપ ત્રણ યોગના
નિરોધપૂર્વક જ્ઞાન [ચિંતાત્મકજ્ઞાન] ની એક વિષયમાં
સ્થિરતા કરવી તે ‘ધ્યાન’ કહેવાય છે કેવળીઓને
યોગનિરોધરૂપી ધ્યાન હોય છે (૨૯ + ૩૧૭)

સદાર્પણૌદ્રવ્યમંશુલ્લભમેદેન ચતુર્વિધમ્ ॥ ૩૦ ॥

અર્થ — તે ધ્યાન, આર્ત, રૌદ્ર, ધર્મ, શુદ્ધશેષથી ચાર પ્રકારનું છે
(૩૦ + ૩૧૮)

ઈષ્ટાનિષ્ટવિયોગમયોગરોગનિદાનાન્યતમવિષયક સાદૃશ-
ચિન્તનમાત્તમ્ । પદ્મગુણસ્યાન યાવદિદ મવતિ ॥ ૩૧ ॥

અર્થ — આર્ત ધ્યાન = ઈષ્ટવિષય વિયોગવિષયક, અનિષ્ટવિષય
અયોગવિષયક, રોગવિષયક કે નિદાનવિષયક [સામા-
નિકમુખ કારણ] ઉદ્ભવેગપૂર્વક ચિન્તન ‘આર્ત ધ્યાન’
કહેવાય છે આ ધ્યાન છઠ્ઠા ગુણસ્થાનક સુધી
હોય છે (૩૧ + ૩૧૯)

દિસાઽમત્યસ્તેષસરક્ષણાયતમાનુબંધિચિન્તને રૌદ્રમ્ ।
આપચ્છમમેનત્ ॥ ૩૨ ॥

અર્થ — રૌદ્ર ધ્યાન = દિસાનુબંધી, [નિમિત્ત] અસત્યાનુબંધી,
સ્તેષાનુબંધી, કે સરક્ષણાનુબંધી ચિન્તન ‘રૌદ્ર ધ્યાન’
કહેવાય છે (૩૨ + ૩૨૦)

નતરસક્રાન્તિસહિતમેકદ્રવ્ય ચત્પાદાદિપર્યાયાણામનેકનયૌનુ
ચિન્તન પૃથક્ત્વવિતર્કમ્ । इदं सविचारम् ॥ ૩૫ ॥

અર્થ — પૃથક્ત્વવિતર્ક = પૂર્વધરોને પૂર્વના શ્રુતના અનુસારે,
પૂર્વધર સિવાયના આત્માઓને પૂર્વ શ્રુત સિવાય [અન્ય
શ્રુતના આધારે] અર્થ, [દ્રવ્ય કે પર્યાય] થી
અર્થોત્તરસક્રાન્તિ વ્યજન [દ્રવ્ય કે પર્યાયવાચક
શબ્દ] થી વ્યજનાત્તર સક્રાન્તિ, યોગ [મન વથન
કાયાનો વ્યાપાર] થી યોગાત્તર સક્રાન્તિ [પરિવર્તન]
સહિત, એક દ્રવ્યમા [આત્મા કે પુદ્ગલ વિ
દ્રવ્યમા] ઉત્પાદ, વ્યય, ધ્રોવ્ય વિ અનેક યથા
યોગ્ય પર્યાયોનુ દ્રવ્યાસ્તિત્વ વિ અનેક નયોથી અનુ
ચિન્તન [સ્મરણ] ' પૃથક્ત્વવિતર્ક ' શુકલધ્યાન કહે
વાય છે

આ ધ્યાન ' સવિચાર ' કહેવાય છે

(૩૫ + ૩૨૩)

પૂર્વત્રિદા પૂર્વશ્રુતાનુસારેણાઽપ્યેવા તદ્વિષ્ણુશ્રુતાનુસારેણાઽર્થ
વ્યજનયોગા તરસક્રાન્તિરહિતમેકદ્રવ્યે એકપર્યાયવિષયાનુ-
ચિન્તનમેકત્વવિતર્કમ્ । इदं त्वविचारम् ॥ ૩૬ ॥

અર્થ — એકત્વવિતર્ક = પૂર્વધરોને પૂર્વશ્રુતના અનુસારે, પૂર્વ
ધર સિવાયના આત્માઓને પૂર્વશ્રુતચિન્તન શ્રુતના
અનુસારે અર્થોત્તરસક્રાન્તિ, વ્યજનાત્તરસક્રાન્તિ,
યોગાત્તરસક્રાન્તિથી રહિત, અભેદથી એક દ્રવ્યમા,
દ્રવ્યાસિન્ન પર્યાયવિષયક કે પર્યાયાસિન્ન દ્રવ્ય

વિષયકે અનુચિતન [સ્મરણ] ‘ એકત્વવિતક ’

શુકલધ્યાન કહેવાય છે

આ ધ્યાન ‘ અવિચાર ’ કહેવાય ■

(૩૬ + ૩૨૪)

સૂક્ષ્મકાયક્રિયાપ્રતિસ્પદસૂક્ષ્મવાદ્મનન્નિયસ્ય સૂક્ષ્મપરિ
સ્પદાત્મકક્રિયાવદ્ધ્યાન સૂક્ષ્મક્રિયમ્ । इदमप्रतिपाति,
પ્રતિપાતામાત્રાત્ ॥ ૩૭ ॥

અર્થ—સૂક્ષ્મક્રિય=મોક્ષમનના નશ્વરસમયમા દેવલીના
મન અને વચનરૂપી બે યોગનો નિશાધ થયે છે તે
અર્ધનિરુદ્ધકાયયોગવાળા દેવલીની માત્ર શ્વાસોશ્વાસ
રૂપી સૂક્ષ્મક્રિયાવાળું ધ્યાન ‘ સૂક્ષ્મક્રિય ’ કહેવાય છે
આ ધ્યાતાની પરિણામવિશેષની પ્રવધ માનતા
હોઈ આ ધ્યાન અપ્રતિપાતી કહેવાય છે કેમકે પ્રતિ
પાતનો અભાવ છે (૩૭ + ૩૨૫)

નિરુદ્ધસૂક્ષ્મકાયપરિસ્પદાત્મકક્રિયસ્ય ધ્યાન વ્યુપરત
ક્રિયમ્ इदमप्यप्रतिपाति । आग्ने द्वे एकादशद्वान्शगुणस्थान
યોરન્ત્યે દ્વે કેવલિનિ એવ ત્રયોદશચતુદશગુણસ્થાનક્રમેણ ॥ ૩૮ ॥

અર્થ—વ્યુપરતક્રિય=રીતેગી અવસ્થામા મન વચન કાય
યોગરૂપ ત્રણ યોગ સહિતોનું બે ધ્યાન તે ‘ વ્યુપર
ક્રિય ’ કહેવાય છે

આ ચણુ ધ્યાન અપ્રતિપાતિ કહેવાય છે

પૃથક્ત્વવિતક, અચારમા શુષ્કસ્થાનમા, એકત્વવિતક,

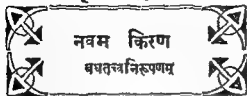
બારમા ગુણસ્થાનમા એમ બે પહેલાના શુકલધ્યાન
હોય છે એમ સમજવું
સયોગિ કેવલીને ‘ સૂક્ષ્મક્રિય ’ અને અયોગિ કેવલી
ને બ્યુપરતક્રિય એમ અતિમ શુકલધ્યાનના બે
બેદો છે (૩૮ + ૩૨૬)

अनेषणीयस्य ससक्तस्य वाञ्छादे कायकपापानाञ्च
परित्यजनमुत्सर्ग ॥ ३९ ॥

અર્થ — (૬) બ્યુત્સર્ગ = અનેષણીય [સંદોષ] અથવા સસક્ત
અન્ન વિ બાહ્યદ્રવ્યનો શાસ્ત્રકથિત વિધિ
દ્વારા ત્યાગ કરવો તે ‘ બાહ્ય બ્યુત્સર્ગ ’ કહેવાય
છે અતઃકાલે કાયાનો અને મસાંસ્રામક કષા
યોનો મન વચન કાયાથી કરવા કરાવવા અતુભોદ
વાગ્દે નવ ઠેાડીથી ત્યાગ કરવો તે ‘ અન્ન તર બ્યુત્સર્ગ ’
કહેવાય છે (૩૯ + ૩૨૭)

અષ્ટમ કિરણ સમાપ્ત

શ્રી મનોવાદિતપૂરક અજાહરાપાશ્વનાથાય નમઃ

આત્મપ્રદેશૈશ્વર્યપ્રાપ્તિમર્મસમ્બંધો ય ય ॥ ૧ ॥

અર્થ — આત્માના પ્રદેશોની સાથે દીર્ઘીરવત્ પુદ્ગલવિશેષ
રૂપ શુભાશુભ ક્રોધોના પરસ્પર સબંધ 'બંધ' કહે
વાય છે (૧ + ૩૨૮)

સ ચ મિથ્યાત્વાવિરતિકપાયૈયથાયોગ સમુત્પત્યતે ॥૨॥

અર્થ — તે બંધ યોગપ્રમાણે મિથ્યાત્વ, અવિરતિ કપાય
અને યોગરૂપ હેતુઓથી ઉત્પન્ન થાય છે (૨ + ૩૨૮)

તત્રાયથાર્યપ્રદ્વાન મિથ્યાત્વમ્ । તત્રગ્રાહ્યમિ-પ્રતિકા-
નામિગ્રહિકાઽઽમિનિરેશિકમાશયિકાનામોગિકયેદેન વચ્ચવિષમ્
॥ ૩ ॥

અર્થ — મિથ્યાત્વ = ત્યાગ બંધપ્રકરણમધ્યે અથવા અહીં
'મિથ્યાત્વ' કહેવાય છે

તે મિથ્યાત્વ આભિગ્રહિક (૨) અનાભિગ્રહિક
(૩) આભિનિવેશિક (૪) સાશયિક (૫) અનાલોગિ
કહેલી પાંચપ્રકારનું છે (૩ + ૩૩૦)

કુદર્શને સદ્દશનજ્ઞય અદ્વાનમામિગ્રહિકમ્ ॥ ૪ ॥

અર્થ — આભિગ્રહિક = કુદેવ, કુગુરુ, કુધમ મય દશ નાભાસમા

સફલતાની બુદ્ધિ-માન્યતા ‘ આભિગ્રહિક મિથ્યાત્વ ’
કહેવાય છે (૪ + ૩૩૧)

સર્વદર્શનવિશેષ્યકસમત્વપ્રકારકપ્રતિપત્તિપ્રયોજક શ્રદ્ધાન
મનામિગ્રહિકમ્ ॥ ૫ ॥

અર્થ — ‘ અનાભિગ્રહિક મિથ્યાત્વ ’ = સધળા દર્શનો સાચા જ
છે આવી માન્યતાવાળાની સધળે સમાન બુદ્ધિના
કારણભૂત શ્રદ્ધા (૫ + ૩૩૨)

તત્ત્વેષ્ટૃત્વેઽપ્યત્તદર્થેષુ તદર્થતાઽમિગ્રહ આમિનિવેશિકમ્
॥ ૬ ॥

અર્થ — ‘ આમિનિવેશિક મિથ્યાત્વ ’ = તત્ત્વ જાણવા છતાંપણ
અયથાર્થોમા યથાર્થતાનો આશ્રય (૬ + ૩૩૩)

અહત્તત્ત્વર્થમિકસત્યત્વસશયજનક મિથ્યાત્વ સાશયિકમ્
॥ ૭ ॥

અર્થ — ‘ સાશયિક મિથ્યાત્વ ’ = અહ તત્ત્વગતે કહેલા જીવા
દિતરવો સાચા છે કે નહીં આવા પ્રકાશના સંશયનો જનક કે સંશયથી જન્ય ‘ સાશયિક મિથ્યાત્વ ’ કહેવાય છે (૭ + ૩૩૪)

દાર્શનિકોપયોગશૂન્યજીવાના મિથ્યાત્વમનામોગિકમ્
॥ ૮ ॥

અર્થ — ‘ અનાભોગિક મિથ્યાત્વ ’ = દાર્શનિક ઉપયોગ [વિશેષજ્ઞાન] શૂન્યજીવોનું ‘ અનાભોગિક મિથ્યાત્વ ’ કહેવાય છે (૮ + ૩૩૫)

હિંસાગ્રવેતેભ્ય કરણયોગેશ્ચાઽવિરમણમવિરતિ । તસ્યાગ્ર
મન પશ્ચેન્દ્રિયાણા સ્વસ્વવિષયેભ્ય પૃથિવ્યપ્તેજોવાયુવનસ્પતિ-
ત્રસરૂપપદ્વિષજીવ-હિંસાતથ્ચાપ્રતિનિવત્તનરૂપત્વાદ્દ્વાદશવિષત્વમ્
॥ ૯ ॥

અર્થ — અવિરતિ = હિંસા વગેરે રૂપ અવતોથી, ઇન્દ્રિયોથી, મન
વચન કાયારૂપી યોગોથી નહિ અટકવું તે ‘ અવિ
રતિ ’ કહેવાય છે

તે અવિરતિ મન અને પાંચ ઇન્દ્રિયોનું પોત
પોતાના વિષયોથી, અને પૃથિવીકાય, અગ્નિકાય, તેજ
કાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય, ત્રસકાયરૂપ છ પ્રકાર
રના જીવોની હિંસાથી નહિ અટકવા રૂપે બાર
પ્રકારની છે (૯ + ૩૩૬)

કપાય પૂર્વોદિતપચ્ચવિંશતિવિધ । ચેત્ત્રવહાસ્યવદ્
કાત્મકનોકપાય કપાયસદ્ગમાભિસ્વાત્કપાયપદગાચ્ય ॥ ૧૦ ॥

અર્થ — કપાય = પાપનિરૂપણ પ્રકરણમાં કહેલ પચ્ચીસ પ્રકારના
‘ કપાયો ’ બાલુવા તદન્તગત નલુવેદો અને
હાસ્યવદ્કરૂપ (૬) ‘ નોકપાય ’ કપાયની સાથે જ
વતનાર [સહચારી] હોઈ કપાયપદથી વાર્ય
બનેલ છે (૧૦ + ૩૩૭)

યોગો મનોવાકકાયન્યાપારઃ । તત્ર સત્યામત્યમિભઠ્ય
ચરારવિષયકમનોવાગ્ન્યાપારા અઘ્ઠૌ, તથોદારિકૌદારિ-

કમિથ્રવૈક્રિયવૈક્રિયમિથ્રાઽઽહારકાઽઽહારકમિથ્રકાર્મણશરીરજ
ન્યવ્યાપારાસપ્તેતિ પચ્ચદશ યોગા ॥ ૧૧ ॥

અર્થ — યોગ=મન, વચન, કાયાનો વ્યાપાર યોગ' કહેવાય છે
ત્યા યોગપ્રકરણમા સત્યમન, અસત્યમન, મિથ્ર
મન વ્યવહારમન, આ પ્રમાણે મનના ચાર વ્યાપાર,
સત્યવચન, અસત્યવચન, મિથ્રવચન, વ્યવહારવચન,
આ પ્રમાણે વચનના ચાર વ્યાપાર, ઔદારિક, ઔદા
રિકમિથ્ર, વૈક્રિય, વૈક્રિયમિથ્ર આહારક, આહારક
મિથ્ર કાર્મણ આ પ્રમાણે કાયાજન્ય સાત વ્યાપારો
એમ મળી ૫૬૨ [૧૫] યોગો કહેવાય છે
(૧૧ + ૩૩૮)

રક્તદ્વિષ્ટામમમ્બદ્ધાના કાર્મણસ્કન્ધાના પરિણામાવિશેષેણ
સ્વસ્વયોગ્યકાર્યવ્યવસ્થાપન પ્રકૃતિચન્ધ ॥ ૧૨ ॥

અર્થ — પ્રકૃતિબંધ=રાગદ્વેષ વિ ર્નેહશુભયુક્ત આત્માએ શહેણ
કરેલ, કાર્મણોચ્ચસ્કન્ધરૂપ કાર્મણસ્કન્ધોની પરિણામ
વિશેષથી સ્વસ્વયોગ્ય કાર્ય કરવાની સમથતારૂપે
વ્યવસ્થિત રચના કરવી તે 'પ્રકૃતિબંધ' કહેવાય છે

અર્થાત્ કેટલાક પુરુષોને જ્ઞાનાવરણ સમર્થતા
રૂપે કેટલાક પુરુષોને દશ નાવરણસમથતારૂપે, કેટ
લાકને સુખદુઃખાનુભવ સમર્થતારૂપે, કેટલાકને
દર્શનચાસ્ત્ર મોહકતારૂપે, કેટલાકને આયુષ્યપણારૂપે,
કેટલાકને ગતિ શરીર વિ આકારરૂપે, કેટલાકને
ગોત્રપણારૂપે, કેટલાકને અન્તરાયપણારૂપે આવા

આઠ વિભાગમાં સ્વભાવવિવિધક વ્યવસ્થા કરનાર
પ્રકૃતિભ્રમ છે (૧૨ + ૩૩૮)

પરિવ્રત્તાના કર્મસ્ક-જ્ઞાના વિશિષ્ટમર્માદિવા સ્થિતિકા-
નિયમન સ્થિતિવચ ॥ ૧૩ ॥

અર્થ — સ્થિતિભ્રમ = જ્ઞાનપરણીયત્વ વિ રૂપે વ્યવસ્થિત
થયેલ જ્ઞાનાવસ્થા આદિ આઠ કમસ્ક-ધોની વિશિ
ષ્ટમર્મોદાપૂર્વક સ્થિતિકાલનો નિયમ બાધનાર ‘સ્થિતિ
ભ્રમ’ કહેવાય છે (૧૩ + ૩૪૦)

પરિપાકમુપપાતાના વિશિષ્ટકર્મસ્ક-જ્ઞાના શુભાશુભવિપા
કાનુભવનયોગ્યાવસ્થા સમગ્ર ॥ ૧૪ ॥

અર્થ — રસભ્રમ = ફલ આપવામાં સમુજ થયેલ, જ્ઞાનાવસ્થાવિવિધ
આદિરૂપે વ્યવસ્થિત કમસ્ક-ધોની શુભ-અશુભ
વિપાકના અનુભવયોગ્ય અવસ્થા ‘રસભ્રમ’ કહે
વાય છે

અર્થાત્ બદ્ધસ્થિતિવાળા, સ્વકાળમાં પરિપાકને
પામેલ કમની જે શુભ-અશુભરૂપે અનુભવાતી
અવસ્થા તે ‘રસભ્રમ’ છે (૧૪ + ૩૪૧)

પ્રકૃત્યાદિધ્યનિરપેષ દલિષ્ઠસરવાપ્રાણાયેન કમપુદ્ગ-
લોના ગ્રહણ પદસ્રવણ ॥ ૧૫ ॥

અર્થ — પ્રદેશભ્રમ = પ્રકૃતિવર્ગે રસની અપેક્ષાવગર, દલિષ્ઠ
સમ્પ્રાપ્તિ પ્રધાનતાથી કમ પુદ્ગલોનું ગ્રહણ તે
કહેવાય છે (૧૫ + ૩૪૨)

વધાયેતે ચત્તાર એકવિધાધ્યવસાયવિશેષેણ જાણત
સદ્ક્રમોદ્વત્તનાદિકરણવિશેષાશ્ર ॥ ૧૬ ॥

અર્થ — આ શાસ્ત્રે બધો, વિચિત્ર એક અધ્યવસાયરૂપ એક
વિધ અધ્યવસાયવિશેષથી એકીસાથે થાય છે એટલું
નહીં પરંતુ એકવિધ અધ્યવસાયવિશેષથી સક્રમ,
ઉત્પત્તિનાદિકરણવિશેષો પણ થાય છે (૧૬ + ૩૪૩)

કરણવિશેષાશ્ર ચ ઘનસદ્ક્રમોદ્વત્તનાપર્વતનોદીરણોપશ્રમ
નાનિમિત્તનિકાચનામેદાદૃવિધા ॥ ૧૭ ॥

અર્થ — વળી કરણવિશેષો, બધેત, સક્રમણ, ઉત્પત્તિના, અપ
વત્તના, ઉદીરણ, ઉપશ્રમના, નિમિત્ત, નિકાચના
જેથી આઠ પ્રકારના છે (૧૭ + ૩૪૪)

તત્ર ચદ્વાત્મનો વીર્યપરિણામવિશેષ કરણમ્ । વીર્યશ્ચાત્ર
યોગકપાયરૂપ વિવક્ષિતમ્ ॥ ૧૮ ॥

અર્થ — કરણ = ત્યા કરણપ્રકરણમા, બદ [દૈશ્યાવાળા]
આત્માનો [ક્ષાયિક ક્ષાયોપશમિકરૂપ વીર્યલગ્નિધ
જન્ય] વીર્યપરિણામવિશેષ 'કરણ' કહેવાય છે

વળી અહીં—બધાદિપ્રકરણા યોગ [પ્રકૃતિ પ્રદેશ
બધના નિમિત્તરૂપ] અને કપાય [સ્થિતિ અને
રક્ષના બધના નિમિત્તરૂપ] રૂપ વીર્ય, વિવક્ષિત
[અધિકૃત] કરેલ છે (૧૮ + ૩૪૫)

કર્મણામાત્મપ્રદેશૈસ્મહાયોઽયાનુગમનપ્રયોજકવીર્યપરિ
 નામો વંધનકરણમ્ । અત્ર યોગાત્મકવીર્યેણ પ્રકૃતિપ્રદેસયો
 કષાયૈશ્ચ સ્થિત્યનુમાગયોર્વંધો જ્ઞાયતે ॥ ૧૯ ॥

અર્થ — બંધનકરણ = આત્મપ્રદેશોની સાથે ક્રમેને પરસ્પર
 ક્ષીરનીવત્ પ્રદેશ-અનુગમ [તાદાત્મ્યસબધ એક
 તાની વ્યાપ્તિ] મા કારણભૂત વીર્ય પરિણામ ‘ બંધન
 કરણ ’ કહેવાય છે અહીં યોગરૂપી વીર્યથી પ્રકૃતિ
 અને પ્રદેશનો બધ અને કષાયરૂપી વીર્યથી સ્થિતિ
 અને રસનો બધ થાય છે, એમ સમજવું (૧૯ + ૩૪૬)

અપકર્મરૂપતયા વ્યવસ્થિતાના પ્રકૃતિસ્થિત્યનુમાગપ્રદેશા
 નામપકમરૂપતયા વ્યવસ્થાપનદેતુર્વીયવિશેષસ્તક્રમણમ્ ॥ ૨૦ ॥

અર્થ — સક્રમણકરણ = જે વીર્ય વિશેષ, અન્યક્રમરૂપપણાએ
 વ્યવસ્થિત, વિવિક્ષત બધાતી પ્રકૃતિ આદિથી
 ભિન્નપણાએ રહેલ પ્રકૃતિ આદિની, અન્યક્રમરૂપ
 પણાએ બધાતી પ્રકૃતિ આદિમા નહીં બધાતી
 પ્રકૃતિ આદિના દલિકને નાખી બધ્યમાન પ્રકૃતિરૂપ
 પણાએ વ્યવસ્થા-રચનામા હેતુ થાય તે વીર્ય વિશેષ
 ‘ સક્રમણકરણ ’ કહેવાય છે

હા ત જેમકે, બધ્યમાન [બધાતી] સાતા
 વેદનીયમા અબધ્યમાન અસાતાવેદનીયનું સક્રમણ,
 [અહીં સજાતિય વિશેષી ઉત્તરપ્રકૃતિ વિનું સક્ર
 મણ સમજવું] (૨૦ + ૩૪૭)

કર્મસ્થિત્યનુમાગયો પ્રભુતોક્ષરણવયોનકચીર્યપરિણતિઃ
દ્વૈત્વના ॥ ૨૧ ॥

અર્થ — ઉદયવર્તના = ઉદયાવલિઠાથી બહાર રહેત, કર્મ-
સ્થિતિ અને રસમા વૃદ્ધિ કરવામા પ્રયોગ વીધ
પરિણતિ ' ઉદયવર્તનાકરણ ' કહેવાય છે (૨૧ + ૩૪૮)

કર્મસ્થિત્યનુમાગયોર્સોક્ષરણવયોનકચીર્યવિશેષોઽવ-
ત્તના ॥ ૨૨ ॥

અર્થ — ' અપવર્તનાકરણ ' = લાભીસ્થિતિ, તીવ્રરસવાળા કર્મ
પરમાણુઓની હીધસ્થિતિ કે તીવ્રરસનું અપહરણ
કરી યુક્ત [અપ] સ્થિતિ અને મહારસવાળા કે
અવરસા કરવામા કારણભૂત વીધવિશેષ 'અપવર્તન
કરણ કહેવાય છે (૨૨ + ૩૪૯)

અનુદિતકર્મદલિકસ્પોદ્યાવલિકામયેશનિદાનમાત્મવીય
મુદીરણા ॥ ૨૩ ॥

અર્થ — ' ઉદીરણાકરણ ' = નદી ઉદયમા આવેલ કર્મદલિકના
ઉદયાવલિકામા પ્રવેશનું કારણ, આત્મવીધ, ' ઉદી
રણાકરણ ' કહેવાય છે (૨૩ + ૩૫૦)

કર્મણામુદયોદીરણાનિઘત્તિનિકાચનાકરણાયોગ્યત્વેન
વ્યવસ્થાપનાદેતુર્ગીયપરિણતિરુપશ્ચમના । તદ્યથ યથાસ્થિતિ-
જ્ઞાના કર્મવૃદ્ધગજાનામગ્રાધાકાલક્ષયાત્સક્રમાપવર્તનાદિકરણવિ-
શેષાદ્વોદયસમયમાપ્તાનામનુમનપ ॥ ૨૪ ॥

અર્થ—‘ઉપશમનાકરણ’ ક્રમો પી, ઉદય-ઉદીરણા, નિધત્તિ
નિકાચનાઉપકરણની અયોગ્યપણાએ વ્યવસ્થા રચના
કરવામા હેતુશૂત વીચર પરિણતિ ‘ઉપશમનાકરણ’
કહેવાય છે

ઉદય=રિયતિ પ્રમાણે બધાયેલા, અગાધાકાલના ક્ષયથી સ્વ
ભાવથી અથવા ઉદીરણા, સક્રમણ અપવર્તનાદિ
કરણવિશેષથી { પ્રયોગથી } ઉદયનાકરણે યામેલા
ક્રમ પ્રુદ્ગતોનો અનુભવ ‘ઉદય’ કહેવાય છે

(૨૪ + ૩૫૧)

કમળાદુદ્ગર્તનાપવર્તના-ધકરણાયોગ્યત્વેન દ્યવસ્થાપનાનુ
કૃત્વોર્થવિશેષો નિધત્તિ ॥ ૨૫ ॥

અર્થ—‘નિધત્તિકરણ’ ક્રમોની ઉદવર્તના અને અપવર્તના
સિવાય ધીમાકરણોના અયોગ્યપણાએ વ્યવસ્થા રચના
મા અનુકૂળ વીચરવિશેષ ‘નિધત્તિ’ કહેવાય છે

(૨૫ + ૩૫૨)

કરણસામા યાયોગ્યત્વનાવક્યવેગતયા વ્યવસ્થાપનાપ્રયોજ-
કર્તૃર્થવિશેષો નિકાચના ॥ ૨૬ ॥

અર્થ—‘નિકાચનાકરણ’=૨ વીચરવિશેષ, ક્રમોને સકલકર
ણને અયોગ્ય બનાવી, અવગ્ય વેદપણાએ વ્યવસ્થિત
કરનાર છે તે વીચરવિશેષ ‘નિકાચના’ કહેવાય છે

(૨૬ + ૩૫૩)

તપ મૂલપ્રકૃતિવચન જ્ઞાનદર્શનાવરણવદનીયમોહનીયાયુ
ર્નામોત્રાતરાયમેદેનાદૃષ્ટિ ॥ ૨૭ ॥

અર્થ — ત્યાં = બધા પ્રકરણમાં મૂલપ્રકૃતિ બધાં જ્ઞાનાવરણ, ઈશ
નાવરણ, વેદનીય મોહનીય, આયુષ્ય, નામ ગોત્ર,
અન્તરાયભેદથી આઠ પ્રકારનો છે (૨૭ + ૩૫૪)

અપામવાત્તમેદા વિશત્યુત્તરશ્વતામજા વોધ્યા । વિવ્રતા
શ્વેતે પુણ્યવાપતત્ત્વયો । વદય ચ સમ્યક્ત્વમોહનીયમિશ્રમોહની
યસહિતા દ્વાવિશત્યુત્તરશ્વતમેદા મરન્તિ । સત્તાયાન્ત્વપ્રજ્ઞાસદુ-
ત્તરશ્વતમેદા સ્યુ । વિવ્રતાશ્વેતે સર્વે કમગ્રયે ॥ ૨૮ ॥

અર્થ — આ આઠ પ્રકારના બધાં મૂલપ્રકૃતિરૂપ મૂલભેદોના
ઉત્તરભેદો એકસોવીસ [૧૨૦] જાણવા આ ઉત્તર
ભેદોનું વિવરણ, પુણ્ય અને પાપત્વના નિરૂપણ
પ્રકરણમાં કરેલ છે અને ઉદયમાં સમ્યક્ત્વ મોહ
નીય સહિત એકમો બાવીસ [૧૨૨] ઉત્તર ભેદો
થાય છે

સત્તામાં એકસો અઠ્ઠાવન [૧૫૮] ઉત્તરભેદો
થાય છે એ મર્વનું વિવરણ કમગ્રયમાં કરેલ છે

(૨૮ + ૩૫૫)

આત્માનો વિશેષબોધાવરણકારણ કર્મ જ્ઞાનાવરણમ્

॥ ૨૯ ॥

અર્થ — જ્ઞાનાવરણ = સામાન્યવિશેષાત્મક વસ્તુમાં વિશેષશબ્દ
રૂપ જે બોધ તે જ્ઞાન કહેવાય છે, તેના આવરણમાં
કારણજૂલ કર્મ 'જ્ઞાનાવરણ' કહેવાય છે (૨૯ + ૩૫૬)

માત્રમસામાન્યબોધાવરણસાધન કમ દર્શનાવરણમ્

॥ ૨૦ ॥

અર્થ—દર્શનાવરણુ==સામાન્યવિશેષાત્મક વસ્તુમા સામાન્ય
અંશરૂપે જે બોધ [ઉપયોગ] તે ‘દર્શન’ કહે
વાય છે

તેના આવરણુમા કારણભૂત કમ ‘દર્શનાવરણુ’
કહેવાય છે (૩૦ + ૩૪૭)

સાધુ'લાનુમતપ્રયોજક કર્મ વેદનીયમ્ ॥ ૨૧ ॥

અર્થ—વેદનીય==સુખ અને દુખના અનુભવમા કારણભૂત
કમ ‘વેદનીય’ કહેવાય છે (૩૧ + ૩૪૮)

રાગદ્વેષાદિજનક કર્મ મોહનોયમ્ ॥ ૨૨ ॥

અર્થ—મોહનીય==રાગ, દ્વેષ, મિથ્યાત્વ, ક્રોધાદિકયાય, કામ
શુષ્ક આદિમા કારણભૂતકમ ‘મોહનીય’ રહેવાય છે
(૩૨ + ૩૪૯)

ગતિચત્તુષ્ઠ્યસ્થિતિપ્રયોજક કર્મ આયુ ॥ ૨૩ ॥

અર્થ—આયુ==આશુગતિઓમા સ્થિતિનું કારણભૂત કર્મ
‘આયુષ્ય’ કહેવાય છે (૩૩ + ૩૫૦)

નરકગત્યાદિનાનાપર્યાયપ્રયોજક કર્મ નમસ્કૃત્ત્વમ્

અર્થ—નામકમ==નરકગતિ આદિરૂપ નાનાપર્યાયપ્રયોજક કર્મ

અર્થ — જોત્ર = ઉત્તર, નીચ ભતિ [કુલ]ના વ્યવહારમાં હેતુ
જૂત કર્મ 'જોત્ર' કહેવાય છે (૩૫ + ૩૫૨)

આન્મનો વીર્યાદિગ્રતિવચક કર્મન્તરાયકર્મ ॥ ૧૬ ॥

અર્થ — અન્તરાય = આત્માના વીર્ય, સોગ, ઉપયોગ, કાન,
લાભમાં પ્રતિગ્રાધક વિધ્નકરનાર કર્મ 'અન્તરાયકર્મ'
કહેવાય છે (૩૬ + ૩૫૩)

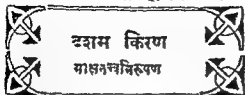
જ્ઞાનદર્શનાવરણવેદનીયાન્તરાયાના ત્રિશત સાગરોપમ
કોટીકોટિકાલ યાવત્ મોહનીયસ્ય સપ્તત્રિશતસાગરોપમકોટી
કોટિકાલ યાવત્, વિંશતિમાગરોપમકોટીકોટિકાલ યાવ
ન્નામગોષ્ઠયો આયુષ્ય ત્રયત્રિંશતસાગરોપમકાલ યાવત્તરા
સ્થિતિરોધ્યા । એવમેત્ર વેદનીયસ્ય દ્વાદશમુહૂર્ત્ત નામગોષ્ઠ
યોરષ્ઠમુહૂર્ત્ત, શેષાણાશ્વાન્તર્મુહૂત્તમપરા સ્થિતિરિતિ ॥ ૧૭ ॥

અર્થ — જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ વેદનીય, અન્તરાયકર્મોની
ત્રીશ [૩૦] કોટીકોટી સાગરોપમની મોહનીયની
મીત્તર [૭૦] કોટીકોટી સાગરોપમની, નામકર્મ
અને જોત્રકર્મની વીશ [૨૦] કોટીકોટી સાગરો
પમની, અને આયુષ્ય કર્મની [૩૩] તેત્રીશ સાગ
રોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ [કાલમાન] જાણવી

એ પ્રમાણે જ વેદનીયની જાર [૧૨] મુહૂર્તો
ની નામ અને જોત્રની આઠ [૮] મુહૂર્તોની જાકીના
પાચ કર્મોની અન્તર્મુહૂર્ત્તની જથ્થાસ્થિતિ [કાલ
માન] જાણવી (૩૭ + ૩૫૪)

નવમ કિરણ સમાપ્ત

શ્રી ધનમાનસાસનનાયક શ્રી મહાવીરજિનેન્દ્રાય નમઃ

કન્ત્તર્મવિમુક્ત્યાઽઽમનઃ સ્વાત્મયવસ્થાન મોક્ષ ॥ ૧ ॥

અર્થ — મોક્ષ = સકલ કર્મની આત્માના પ્રદેશોમાંથી અત્યંત
લપ્તરૂપ વિમુક્તિ દ્વારા આત્માનું કેવલજ્ઞાનાદિરૂપ
સ્વરૂપમાં સાધ્યત રહેતું તે 'મોક્ષ' કહેવાય છે
(૧+૩૫૫)

તદાનુ સુક્ત ॥ ૨ ॥

અર્થ — મુખ્ય = સકલ કર્મલય સાધ્ય સ્વરૂપમાં અવસ્થાનરૂપ
પ્રાપ્તિવાળો. મુક્ત' કહેવાય છે (૨+૩૫૬)

મોઽનુયોગદ્વાર્ગસ્તિદ્વાન્તપ્રમિદૈસ્સત્ત્વદ્વરુપણાદિભિનવભિ

નૈરુપણાદ્રુપચારેણ નરવિધ ॥ ૩ ॥

અર્થ — તે મુક્ત કે મોક્ષ, સિદ્ધાન્તપ્રસિદ્ધ બાહ્યપ્રકારરૂપ
અનુયોગદ્વારરૂપ સત્પદપ્રરૂપણ વિ નવ બેદોથી નિરૂપ
ણદ્વારા વિચારાતો હોઈ ઉપચાર [બ્યવહાર]થી
નવપ્રકારનો કહેવાય છે (૩+૩૫૭)

મત્યાદિમાર્ગણાદ્વારણુ સિદ્ધસત્તાયા અનુમાનેનાગમેન વા

નૈરુપણ સત્ત્વદ્વરુપણા ॥ ૪ ॥

અર્થ — સત્પદપદ્મપદ્માદારગતિ વિ ભાગૃણાદારેભા સિદ્ધ
સત્તાનું અનુમાનથી કે આગમથી જે નિરૂપણ તે
'સત્પદપદ્મપદ્મા' કહેવાય છે (૪+૩૫૮)

તત્ર ગતોન્દ્રિયકાયયોગવેદકપાયજ્ઞાનસયમદર્શનલેશ્યા-
મભ્યસમ્યક્ત્વસદ્યાહારકરૂપાશ્વતુર્દશ મૂલ્યમૂતા માર્ગેના ॥૫॥

અર્થ — ત્યા ભાગ છાદાર પ્રકરણમા, (૧) ગતિ (૨) ઇન્દ્રિય
(૩) કાય (૪) યોગ (૫) વેદ (૬) કપાય (૭) જ્ઞાન
(૮) સયમ (૯) દર્શન (૧૦) લેશ્યા (૧૧) ભભ્ય
(૧૨) સમ્યક્ત્વ (૧૩) સસી (૧૪) આદારકરૂપે
ચૌદભાગૃણાઓ ॥ (૫+૩૫૯)

નરકતિયજ્ઞ મનુષ્યદેવમેદેન ચતસ્રો ગતિમાર્ગેના ॥૬॥

અર્થ — ગતિમાર્ગૃણા = નરકગતિ, તિય ચગતિ, મનુષ્યગતિ,
દેવગતિ લેદથી ચાર [૪] ગતિમાર્ગૃણાઓ કહે
વાય છે (૬+૩૬૦)

પ્રકૃદ્વિચિત્તુ પચ્ચેન્દ્રિયમેદેન પચ્ચેન્દ્રિયમાર્ગેના ॥ ૭ ॥

અર્થ — ઇન્દ્રિયમાર્ગૃણા = એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુ
રિન્દ્રિય પચ્ચેન્દ્રિયલેદથી પાંચ [૫] 'ઇન્દ્રિયમાર્ગૃ
ણાઓ' કહેવાય છે (૭+૩૬૧)

પૃથિવ્યપ્તેજીવાયુત્રણસ્પતિત્રસમેદેન પટ્ કાયમાર્ગેના ॥૮॥

અર્થ — કાયમાર્ગૃણા = પૃથિવીકાય, અપ્કાય, તેજ કાય, વાયુ
કાય, વનસ્પતિકાય, ત્રણકાય લેદથી છ [૬] 'કાય
માર્ગૃણાઓ' છે (૮+૩૬૨)

મનોવાચકાયાસ્તિસો યોગમાર્ગના ॥ ૧ ॥

અર્થ — યોગમાગણા = મનોયોગ, વાયુયોગ, કાયયોગના
લેદથી ત્રણ [૩] યોગમાગણાઓ છે (૬+૩ ૩)

પુત્રીનપુત્રકયેદેન તિસો વેદમાર્ગના ॥ ૨૦ ॥

અર્થ — વેદમાગણા = પુ વેદ, સ્રીવેદ નપુ સકવેદના લેદથી
ત્રણ [૩] વેદમાગણાઓ છે (૧૦+૩૬૪)

ક્રોધમાનમાયાહોમરૂપાશ્વતસ્ર કપાયમાગના ॥ ૨૧ ॥

અર્થ — કપાયમાગણા = ક્રોધ, માન, માયા, લોભ રૂપે ક્રોધ
[૪] કપાયમાગણાઓ છે (૧૧+૩૬૫)

મતિશ્રુતાવધિમન પર્યવકલ્પમત્પજ્ઞાનશ્રુતાજ્ઞાનરિપ્ત-
જ્ઞાનમેદાદૃષ્ટો જ્ઞાનમાર્ગના । મિધ્યાદૃષ્ટીના મતિશ્રુતજ્ઞ-
ક્રમેણ મત્યજ્ઞાનશ્રુતાજ્ઞાનવિમલગજ્ઞાનાન્યુત્પન્ને । ક્ષ-
વિચત્સેડપિ જ્ઞાનાનામવેષણામસ્તાવે આત્રયવિમુક્ત-
મત્યજ્ઞાનાદીના જ્ઞાનત્વેન ગ્રહણાદદૃષ્ટિસ્ત્વ-
શોધ્યમ્ । મન પર્યવકલ્પોસ્તુ વૈપરીત્યામાદ-
સયમાદિત્વપ્યેવમેવ વૈપરીત્યેન માર્ગના વિવેક-

જાનોનું પચવિધપણું હોવા છતાં માર્ગભ્રમકરણમા
પ્રથમના ત્રણજાનોથી વિપરીત પણ મતિઅજ્ઞાન વિનું
જ્ઞાનપણાએ ગ્રહણ હોવાથી 'જ્ઞાનમાર્ગણ' આડ
છે એમ બહુવું મનપડેવ અને કેવલજાનોમા
વિપરીતતાનો અસંભવ જ છે આગળ પર પણ
સંયમ વિમા પણ આ પ્રમાણે વીપરીતપણાથી
માર્ગણાઓ બહુવી (૧૨+૩૬૬)

સામાયિકહેદોપસ્થાપનપરિહારવિશુદ્ધિસૂક્ષ્મસમ્યકાવયયા
રપાતદેશવિરત્યવિરતિરૂપાસ્સતિ ચારિત્રમાર્ગણા '||૧૩||'

અર્થ — ચારિત્રમાર્ગણા = સામાયિક, છેદોપસ્થાપન, પરિહાર
વિશુદ્ધિ, સૂક્ષ્મમપરત્ય, યથાખ્યાત 'દેશવિરતિ,
અવિરતિરૂપે સાત [૭] ચારિત્રમાર્ગણાઓ છે

(૧૩+૩૬૭)

ચક્ષુરચક્ષુરવધિકેવલમેદેન ચતસ્રો દશનમાર્ગણા '||૧૪||'

અર્થ — દર્શનમાર્ગણા = ચક્ષુદર્શન, અચક્ષુદર્શન, અવધિદર્શન
કેવલદર્શનના લોકથી ચાર [૪] દર્શનમાર્ગણાઓ છે
(૧૪+૩૬૮)

ઋણનીલકાપોતતેજ પદ્મશુક્લમેદેન પદ્મ લેશ્યામાર્ગણા
|| ૧૫ ||

અર્થ — લેશ્યામાર્ગણા = કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપેતલેશ્યા,
તેજલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા, શુક્લલેશ્યાના લોકથી છ લેશ્યા
માર્ગણાઓ છે (૧૫+૩૬૯)

અલ્પફલાય । ફલિન આમૃત વિનાશકરણાધ્યવસાય
 કૃત્તલેશ્યા । યથા ફલગ્રહણાર્થે વૃક્ષચ્છેદનાધ્યવસાય ॥ ૧૬ ॥

અર્થ — કૃત્તલેશ્યા = અલ્પફલને ખાતર, ફલવાળાનો, સમૂહ
 વિનાશ કરવાનો । અધ્યવસાય ‘કૃત્તલેશ્યા’ કહે
 વાય છે

। ઠા ત જેમકે, ફલના થકીથી વૃક્ષચ્છેદનો અધ્ય
 વસાય (૧૮+૩૭૦)

અલ્પપયોજનાય તદ્દશચ્છેદનાધ્યવસાયો નીલલેશ્યા ।
 યથા ફલાય જાત્રાચ્છેદનાધ્યવસાય ॥ ૧૭ ॥

અર્થ — નીલલેશ્યા = અલ્પપયોજન માટે ફલવાળાના અશનો
 । જે કરવાનો । અધ્યવસાય ‘નીલલેશ્યા’ કહેવાય છે
 જેમકે — ફલમાટે વૃક્ષની શાખાના છેડનો ઇશદો
 (૧૭+૩૭૧)

અલ્પફલાર્થે તદ્દશચ્છેદનાધ્યવસાય કાપોતલેશ્યા । યથા
 ર્થે પ્રતિજાત્રાચ્છેદનાધ્યવસાય ॥ ૧૮ ॥

અર્થ — કાપોતલેશ્યા = અલ્પફલ માટે, ફલવાળાના અશનો
 અશનો છેડ કરવાનો । અધ્યવસાય ‘કાપોતલેશ્યા’
 કહેવાય છે

જેમકે, ફલ માટે શાખાની શાખાફળ-પ્રતિજા
 ખાના નાશનો સકલ્પ (૧૮+૩૭૨)

અલ્પફલાર્થમશાશયેશ્યા પુનાશચ્છેદનાધ્યવસાય તેજો-
 ત્ત્વ । યથા ફલગ્રહણાય સ્તંભચ્છેદનાધ્યવસાય ॥ ૧૯ ॥

અર્થ — તેજોલેશ્યા = અદ્યક્ષ ભાગે, ફલવાળાના અશનાઅશની
અપેક્ષાએ ન્યૂનઅશનો છેલ કરવાનો અધ્યવસાય
'તેજોલેશ્યા' કહેવાય છે

જેમકે, ફલના શહજાર્યે શુચ્છાના નાશનો વિચાર
(૧૬+૩૭૩)

ઈપત્કલેશપ્રદાનેન ફલગ્રહણાધ્યવસાય પદ્મલેશ્યા । યથા
વૃક્ષાત્ફલમાત્રવિયોજનાધ્યવસાય ॥ ૨૦ ॥

અર્થ — પદ્મલેશ્યા = થોડો કલેશ આપી ફલના શહજનો અધ્ય
વસાય 'પદ્મલેશ્યા' કહેવાય છે

જેમકે, વૃક્ષ ઉપરથી માત્ર ફલ પાડવાનો વિકલ્પ
(૨૦+૩૭૪)

ફલવલેશ્યાકરણતઃ ફલગ્રહણાધ્યવસાયશુભલેશ્યા ।
યથા ભૂવતિત્તફલગ્રહણાધ્યવસાય. ॥ ૨૧ ॥

અર્થ — શુભલેશ્યા = ખીજને જરાપણ ધક્કા ન થાય તેવી રીતે
ફલ લેવાનો અધ્યવસાય 'શુભલેશ્યા' કહેવાય છે
જેમકે, જમીન ઉપર પડેલ ફલ લેવાનો અધ્ય
વસાય (૨૧+૩૭૫)

મળ્યામળ્યમેદેન દ્વિવિધા મળ્યમાર્ગણા, તત્ર મળ્યસિ-
દ્ધિગમનયોગ્યસ્તદ્વિપરીતોઽમળ્ય ॥ ૨૨ ॥

અર્થ — મળ્યમાર્ગણા = મળ્ય અને અમળ્યના લેદથી બે પ્રકા
રની 'મળ્યમાર્ગણા' ભણુવી ત્યાં મળ્યમાર્ગણા પ્રક
રણુમા સિદ્ધિગમનની યોગ્યતાવાળો મળ્ય કહેવાય

છે અને સિદ્ધગમનની અયોગ્યતાવાળો ‘અભવ્ય’
છે (૨૨+૩૭૬)

ઔપશ્યિકક્ષાયોપશ્ચમિક્ષાયિકસાસ્વાદનવેદકમિધ્યા
ત્વરૂપેણ પદ્ સમ્યક્ત્વમાગ્ના ॥ ૨૩ ॥

અર્થ — સમ્યક્ત્વમાર્ગણા = ઔપશ્યિક, ક્ષાયોપશ્યિક, ક્ષાયિક,
સાસ્વાદન, વેદક, મિધ્યાત્વનારૂપે છે [૬] ‘સમ્યક્
ત્વમાગ્નાઓ છે (૨૩+૩૭૭)

સશ્યસક્ષિમેદેન દ્વિધા સક્ષિમાર્ગણા । સમનસ્કાસ્સક્ષિનો
મનોહીના અસક્ષિન ॥ ૨૪ ॥

અર્થ — સક્ષિમાર્ગણા = સક્ષી અને અસક્ષીના બેદથી બે
પ્રકારની ‘સક્ષિમાગ્ના’ છે મનવાળાઓ ‘સક્ષીઓ
કહેવાય છે અને મન વગરના ‘અસક્ષીઓ’ કહે
વાય છે (૨૪+૩૭૮)

આહારકાનાહારકમેદેન દ્વિધિધાઽઽહારકમાર્ગણા । આહા
રકરણશીલા આહારકાસ્તદ્ગિ ના અનાહારકા ॥ ૨૫ ॥

અર્થ — આહારકમાર્ગણા = આહારક અને અનાહારક બેદથી
બે પ્રકારની ‘આહારકમાર્ગણા’ કહેવાય છે આહાર
કરવાના સ્વભાવવાળાઓ ‘આહારકો’ તે સિવાયના
‘અનાહારકો’ કહેવાય છે (૨૫+૩૭૯)

તત્ર નરગતિપત્રેદ્રિયજાતિપ્રસકાયમન્યસક્ષિપચાર્યાત
સાયિકાનાહારકકેનલજ્ઞાનકવલદર્શનેષુ મોક્ષો ન શેષેષુ
॥ ૨૬ ॥

અર્થ — ચા = ચૌદ ભાગના ઉત્તરભેદોની અપેક્ષાએ નરગતિ
પર ચેન્દ્રિયગતિ, નસકાય, ભવ્ય, સસિ, યથાખ્યાત,
ક્ષાયિત્ર અનાદારક, કેવલજ્ઞાન, કેવલદર્શનોમા
ભોક્ષ [સિદ્ધત્વની સત્તા] છે

બાદીની યોગ, વેદ, કથા, લેખા આદિમા
મોક્ષ નથી અર્થાત્ ચાકવ પ્રમાણે ક્ષેત્રાતરપદ્ધતાત્ કૃત
અનતર-પદ્ધતાત્ કૃતનયની અપેક્ષાએ જ મુક્તિ સમ
જની પ્રત્યુત્પન્નભાવની અપેક્ષાએ સિદ્ધ, સિદ્ધિએ
ભય છે (૨૬+૩૮૦)

સિદ્ધજીવસરુપાનિરૂપણ દ્રવ્યવમાણમ્ ॥ તત્ત્વ સિદ્ધ-
જીવાનામનન્તર ઘોષમ્ ॥ ૨૭ ॥

અર્થ — દ્રવ્યપ્રમાણ = સિદ્ધજીવદ્રવ્યોની પરિમણનારૂપ સખ્યાનું
નિરૂપણ ‘દ્રવ્યપ્રમાણ’ કહેવાય છે તે દ્રવ્ય પ્રમાણ
સિદ્ધજીવોનું આગમપ્રસિદ્ધ અનતસખ્યામિતત્ત્વરૂપ
અનતપણુ બાણુ (૨૭+૩૮૧)

ચતુર્દશરજ્જુપ્રમિતસ્ય લોકસ્ય કિયદ્વાયે સિદ્ધસ્થાન-
મિતિ વિચાર ક્ષેત્રદ્વારમ્ । લોકસ્થાસરુપેયમાને સિદ્ધશિ-
લોર્ધ્વે સિદ્ધસ્થાન, અસંખ્યેયાકાશપ્રદેશપ્રમાણ સિદ્ધાના
ક્ષેત્રાવગાહો જ્ઞેયઃ ॥ ૨૮ ॥

અર્થ — ક્ષેત્રદ્વાર = ચૌદ રજ્જુપ્રમાણનૂત લોકના કેટલા ભાગે
સિદ્ધસ્થાન ॥ આવો વિચાર ‘ક્ષેત્રદ્વાર’ કહે
વાય છે

લોકના અસખ્યાતમાભાગમા સિદ્ધશિલા ઉપર
સિદ્ધસ્થાન છે અસખ્યાત આકાશપ્રદેશ પ્રમાણરૂપ,
સિદ્ધોનો ક્ષેત્રનો અવગાહ સમજવો (૨૮+૩૮૨)

સિદ્ધાત્મનોઽવગાહનાકાશપરિમાણતસ્પશ્નમા કિયતીતિ
વિચારસ્પર્શનાપ્રરૂપણા । ખવગાહનાતસ્તેષામધિકા સ્પર્શના
મવતિ ॥ ૨૯ ॥

અર્થ — સ્પર્શનાદ્વાર=સિદ્ધઆત્મની અવગાહનાના આકાશના
પરિમાણથી સ્પર્શના કેટલી? અર્થાત્ સિદ્ધની સ્વા
વગાહ આકાશપ્રદેશોથી સ્પર્શના શું ન્યૂન છે?
અધિક છે કે તુલ્ય છે? આવી વિચારણા ‘સ્પર્શ’
નાપ્રરૂપણા’ કહેવાય છે

અભિવ્યાપ્તિરૂપ અવગાહના અને સ્પર્શના તે
સખધમાત્રરૂપ કહેવાય છે એ અહીં વિશેષ સમ
જવો અવગાહના કરતા તે સિદ્ધોની સ્પર્શના’
અધિક હોય છે (૨૮+૩૮૩)

સિદ્ધાવસ્થાન કિયત્કાલમિતિ ત્રિવાર કાલદ્વારમ્ ।
વ્યવત્યપેક્ષયા સાદ્યનતો જ્ઞાતિમાત્રિત્યાનાદ્યનત સ્યાત્
॥ ૩૦ ॥

અર્થ — કાલદ્વાર=સિદ્ધોનું અવસ્થાન કેટલા કાલ સુધી હોય છે?
અર્થાત્ સ્થિતિવાળાની અવધિના જ્ઞાન માટે જીવો,
સિદ્ધપણને કેટલા કાલ સુધી ધારણ કરે? આવો
પ્રશ્ન થતા જે વિચાર તે ‘કાલ’ દ્વાર’ કહેવાય છે
વ્યક્તિની અપેક્ષાએ [એક જીવની અપેક્ષાએ]

ન્યાયે તે સિદ્ધપણુ પામ્યો ત્યાયે તેનું સિદ્ધપણુ થયું એ અપેક્ષાએ સાહિત્ય, ત્યાર બાદ તેના વિના રાનેા અભાવ હોવાથી અનંતપણુ છે અર્થાત્ સાહિ અનંત સ્થિતિવાળો સિદ્ધ છે એમ કહેવાય છે ભતિની અણેક્ષાએ [સર્વસિદ્ધોની અપેક્ષાએ] અનાદિ અનંત છે એમ કહેવાય છે કેમકે, સિદ્ધ શૂન્યકાલનો અભાવ છે (૩૦+૩૮૪)

परित्यक्तस्य पुन परिग्रहणावान्तरकालविचारोऽन्तरप्ररूपणा ।
सिद्धाना प्रतिपाताभावादन्तर नास्तीति ध्येयम् ॥ ३१ ॥

— અનંતર દ્વાર —

અર્થ — કોઈપણ પર્ચાયનો ત્યાગ કર્યા બાદ ફરીથી તેની પ્રાપ્તિ કેટલા કાલ પછી થાય છે ? આવો પ્રશ્ન થતા જે વિચાર તે ' અતરપ્રપણા ' કહેવાય છે એવી રીતે અહિ સિદ્ધત્વ પર્ચાયના ત્યાગ બાદ ફરીથી કયાયે તેની પ્રાપ્તિ થાય છે ? આવા પ્રશ્નનો જવાબ છે કે, સિદ્ધોના સિદ્ધત્વ પર્ચાયનો પ્રતિપાત નહીં હોવાથી અતર નથી સિદ્ધત્વના અપતનમા આવ રણ-કારણોનો સર્વથા અભાવ ■ એ કારણ સમ જુ (૩૧+૩૮૫)

ससार्यात्मसख्यापेक्षया कियद्भागे सिद्धा इति विचारो
भागद्वारम्, अनन्तान्तससारिजीवापसा अनन्ता अपि
सिद्धास्तदनन्तभागे भवन्ति ॥ ३२ ॥

- ભાગદ્વાર -

અર્થ — સ સારિજીવરાશિની અપેક્ષાએ સિદ્ધો, કેટલામિ ભાગે વર્તે છે ? આવો વિચાર ‘ ભાગદ્વાર ’ કહેવાય ॥ મધ્યમ અનતાનન્તનામક અષ્ટમઅનત પ્રમાણ જીવ સ જ્યા ॥ તેની અપેક્ષાએ, સિદ્ધો અનત હોવા છતાય અનતમા ભાગે વર્તે છે કેમકે સિદ્ધજીવોની સ જ્યા, મધ્યમઅનત સ જ્યા પ્રમાણ ॥

(૩૨+૩૮૬)

ઔપશમિક, ક્ષાયિક, ક્ષાયોપશમિક, ઔદયિક, પારિણામિક, મેદેન પશ્ચ માવા । કમણામુપશમેનોપશમિક, ક્ષયેણ ક્ષાયિક, ક્ષયોપશમાખ્યા ક્ષાયોપશમિક, વદયેનોદયિક, સ્વમાવાવ-સ્થાનેન ચ પારિણામિકો જ્ઞેય । એણુ સિદ્ધા કતમસ્મિન્ ભાવે વસત્ત્વમિતિ વિચારો માવદ્વારમ્ । તેણા જ્ઞાનદર્શને ક્ષાયિકે જીવત્વશ્ચ પારિણામિકમિતિ માવદ્વાય સ્યાત્ ॥ ૧૧ ॥

- ભાવદ્વાર -

અર્થ — ઔપશમિક, ક્ષાયિક, ક્ષાયોપશમિક, ઔદયિક, પારિણામિક એટલી ‘ ભાવો ’ પાંચ છે

કમોના ઉપશમથી થયેલો ભાવ ‘ ઔપશમિક ’
કમોના અત્યંત ક્ષયથી ભાવ ‘ ક્ષાયિક ’
કમોના ક્ષયોપશમથી થયેલો ભાવ ‘ ક્ષાયોપશમિક ’
કમોના ઉદયથી થયેલો ભાવ ‘ ઔદયિક ’
સ્વભાવાવસ્થાન રૂપ પરિણામ કે પરિણામથી થયેલો ભાવ ‘ પારિ-

ધામિક' બળવો, આ ભાવો પૈકી સિદ્ધો કયા ભાવમા વર્તે છે એવો વિચાર 'ભાવદ્વાર' કહેવાય છે

તે સિદ્ધોના જ્ઞાન અને દર્શન, ક્ષાયિક છે અને છવત્વ પાસિધામિક છે એમ બે ભાવો સિદ્ધોને હોય છે (૩૩+૩૮૭)

કતમસ્મિન્ પદે સિદ્ધા અલ્પા કતમસ્મિથ રહવ્વ ઇતિ વિચારોઽલ્પરહુત્વદ્વારમ્ । નપુસકે સ્તોકા સ્ત્રોપુરુષયો ક્રમત સ્ત્રુયેયગુણા વિનેયા ॥૧૪॥

— અલ્પ બહુત્વદ્વાર —

અર્થ —અભ્યવહિત પૂર્વપર્યાયનયની અપેક્ષાએ પુવેદ, સ્ત્રીવેદ, નપુસકવેદ, એ ત્રણ વેદો પૈકી કયા વેદમા સિદ્ધો અલ્પ અને કયા વેદમા વધારે ? આવો જો વિચાર તે 'અલ્પ બહુત્વદ્વાર' કહેવાય છે

ઉત્તર=અભ્યવહિત પૂર્વપર્યાયનયની અપેક્ષાએ નપુસકમા સર્વસ્તોક [ચોડા] તેના, કરતા સ્ત્રી વેદમા મધ્યા તથુષ્ઠા, અને સ્ત્રી વેદ કરતા પુરુષવેદમા સખ્યા તથુષ્ઠા, અર્થાત્ નપુસકસિધ્ધો સર્વથી અલ્પ છે એના કરતા સ્ત્રી સિધ્ધો, સખ્યાતથુષ્ઠા છે અને સ્ત્રી સિધ્ધો કરતા પુરુષ સિધ્ધો સખ્યાતથુષ્ઠા છે એમ સમજવું (૩૪+૩૮૮)

સિદ્ધા અપિ ત્રિનાજિનતીર્યાતીર્યગૃહિલ્લિહ્ગાન્યલિહ્ગ-

સન્નિહગત્ત્વીલિહગપુરપલિહગનપુમકલિહગપ્રયેકવુદ્ધસ્વય
મુદ્ધવુદ્ધરોગિતૈકાનેકેસિદ્ધમેદેન પચ્ચદશવિધા ॥ ૫ ॥

અર્થ — સિદ્ધત્વપ્રાપ્તિ પૂવકાલીન ભાવની અવસ્થાની અપે
ક્ષાએ મિદ્ધો પચ્ચ (૧) જિનસિદ્ધ (૨) અજિન-
સિદ્ધ (૩) તીથસિદ્ધ (૪) અતીથસિદ્ધ (૫) ગૃહિ
લિંગસિદ્ધ (૬) અન્યલિંગસિદ્ધ (૭) સ્વલિંગસિદ્ધ
(૮) સ્ત્રી લિંગમિદ્ધ (૯) પુરુષલિંગસિદ્ધ (૧૦) નપું,
સકસિદ્ધ (૧૧) પ્રત્યેકબુદ્ધસિદ્ધ (૧૨) સ્વયંબુદ્ધ
સિદ્ધ (૧૩) બુદ્ધબોધિતસિદ્ધ (૧૪) એક સિદ્ધ
(૧૫) અનેકસિદ્ધના સેદ્ધી પદર [૧૫] પ્રકારના
છે (૩૫+૩૮૯)

અનુભૂતતીર્થકરનામવિપાકોદયજ-યસમૃદ્ધયો મુક્તા જિન
સિદ્ધા । યથા ઋપમાદય, અનનુભૂતતીર્થકરનામવિપાકો
દયજ-યસમૃદ્ધયો મુક્તા અજિનસિદ્ધા । યથા પુન્હરીકગણ
પરાદય ॥ ૬૬ ॥

અર્થ — જિનસિદ્ધ = તીથ કર નામના વિપાકરૂપ ઉદયજન્ય
સમૃદ્ધિનો અનુભવ કરનારા બની મુક્ત થયેલા
જિનસિદ્ધો । કહેવાય છે જેમકે, ઋપભાગ્યુ વિ

અજિનસિદ્ધ = તીથ કર નામના વિપાકરૂપ ઉદયજન્ય સમૃ
દ્ધિનો અનુભવ કર્યા સિવાય મુક્તિએ ગયેલા
'અજિનસિદ્ધો' કહેવાય છે જેમકે, પુન્હરીકગણ
ધર વિ (૩૮+૩૯૦)

પ્રવર્તિતે તીર્થે મુક્તાસ્તીર્થસિદ્ધા । યથા ગણધારિણ' ।
અર્વાર્ક તીર્થસ્થાપનાયા એવ મુક્તા મતીર્થસિદ્ધા । યથા
મરુદેવા । ॥ ૩૭ ॥

અર્થ — તીર્થસિદ્ધ = તીર્થના પ્રવર્તન બાદ મુક્તિએ ગયેલા
'તીર્થસિદ્ધ' કહેવાય છે
જેમકે, ગણધર વિ

અતીર્થસિદ્ધ = તીર્થની સ્થાપનાના પહેલાજ મુક્તિમા ગયેલા
'અતીર્થસિદ્ધ' કહેવાય છે જેમકે, મરુદેવા
માતા (૩૭+૩૬૧)

પૂર્વમવાઽઽસેવિતસર્વવિરતિસામધ્યજન્યકેવલજ્ઞાના જ્ઞાન
પ્રાપ્ત્યૂર્ધ્વં ઘટ્ટુઘાપુષોઽમાવાદ્ગૃહસ્થાવસ્થાયામેવાન્તમુદ્ધર્તાભ્યન્તરે
મુક્તા ગૃહિલિંગસિદ્ધા । યથા મરુતચક્રોત્યુચ્યતે ॥ ૩૮ ॥

અર્થ — ગૃહિલિંગસિદ્ધ = પૂર્વમવામા આરાધેલ સર્વવિરતિના
સામધ્યજન્ય કેવલજ્ઞાનવાળા, જ્ઞાનપ્રાપ્તિ બાદ
ઘટ્ટુ આમુખ્યનો અભાવ હોઈ ગૃહસ્થ અવ
સ્થામા જ અન્તર્મુદ્ધર્તાની અહર મુક્તિમા ગયેલા
'ગૃહિલિંગસિદ્ધ' કહેવાય છે

હા ત મરુતચક્રવર્તી, કેવલજ્ઞાનની ઉત્પત્તિની
અપેક્ષાએ આ દષ્ટાત છે કેમકે, કેવલીએનો
અવશ્ય મોક્ષનો નિયમ છે

નિરૂપચરિત દષ્ટાત, મરુદેવા વિ' (૩૮+૨૬૨)

મથા તરાઽઽસેવિતસર્વવિરતિજન્યકેવલજ્ઞાના અસ્થાપુષ્કા-

સ્મૃતસ્તાપમાદિક્ષિદ્ધેનાતર્મુહર્તાતર મુક્તા મન્યલિદ્ગસિદ્ધા ।
 યથા ચન્દ્રચોરી ॥ ૩૯ ॥

— અન્યલિ ગસિધ્ધ —

અર્થ — અ ધનવમા આરાધેલ સવ વિરતિ જન્ય ટેવલ
 જ્ઞાનવાળા, અલ્પાયુષવાળા, તાપસ વિ ના લિંગથી
 અન્તમુદ્ધુતની અદરમુક્ત બનેલા ‘ અન્યલિ ગસિધ્ધ ’
 કહેવાય છે જેમકે, વલ્લભચીરી વિ (૩૬+૩૬૩)

૨ ન પ્રયત્નો રજોહરણાદિક્ષિદ્ધેન યુક્તા મુક્તાસ્વાલિ-
 દ્ગસિધ્ધા । યથા સાયવ ॥ ૪૦ ॥

અર્થ — સ્વલિ ગસિધ્ધ = રત્નપ્રયોવાળાઓ, રજોહરણ વિ
 લિંગથી યુક્ત મુક્તિએ ગયેલા ‘ સ્વલિ ગસિધ્ધ ’
 કહેવાય છે જેમકે, સાધુઓ (૪૦+૩૬૪)

સમ્યગ્દશનાદિમહિમ્ના સ્ત્રીશરીરા મુક્તાસ્ત્રીલિદ્ગ-
 સિધ્ધા યથા ચન્દનાપ્રમૃતય । રત્નપ્રયેણ પુરુષશરીરા મુક્તા
 પુરુષલિદ્ગસિધ્ધા યથા ગૌતમગણધરાદય । કૃત્સ્નકર્મસ-
 યાનપુસકશરીરા મુક્તા નપુસકલિદ્ગસિદ્ધા । યથા ગાદ-
 ગેય ॥ ૪૧ ॥

અર્થ — શ્રીલિ ગસિધ્ધ = સમ્યગ્દશ ન વિ ના મહિમાથી શ્રી
 શરીરથી મુક્તિએ ગયેલા ‘ શ્રીલિ ગસિધ્ધ ’ કહે

વાય છે જેમકે ચદના વિ

પુરુષલિંગસિદ્ધિ=રત્નત્રયદ્વારા પુરુષશરીરથી મુક્ત બનેલા, પુરુ
ષલિંગસિદ્ધિ ' કહેવાય છે જેમકે ગૌતમગણધર વિ

નપુસકલિંગસિદ્ધિ=મહાકર્મના ક્ષયથી [કૃત્રિમ] નપુસકશરી
રથી મુક્ત બનેલા ' નપુસકલિંગસિદ્ધિ ' કહેવાય
છે જેમકે, ગાગેય (૪૧+૩૬૫)

एकनिमित्तमाप्रदर्शनं योराग्यास्तत्कालसम्प्राप्तरत्नत्रया
मुक्ताः प्रत्येकमुद्रसिद्धाः । यथा करकण्डुद्विमुखनभिराजर्षिपभृ
तय ॥ ४२ ॥

અર્થ — પ્રત્યેકબુદ્ધસિદ્ધિ=ફક્ત એક નિમિત્તના દર્શનથી
ચનાર-વૈશાખવાળાઓ, તત્કાલ રત્નત્રય પામેલા
મુક્તિએ ગયેલા ' પ્રત્યેકબુદ્ધસિદ્ધિ ' કહેવાય છે
જેમકે, કરકણ્ડુ, દ્વિમુખ, નભિરાજર્ષિ વિ

(૪૨+૩૬૬)

निमित्तदर्शनमन्तरा रोधप्राप्तिपूर्वकं कवलिनो मुक्तास्त्व
यमुद्रसिद्धा । यथा कपिलादय ॥ ४३ ॥

અર્થ — સ્વયંબુદ્ધસિદ્ધિ=બાહ્યનિમિત્ત સિવાય સ્વયંમેવ પોતાના
બલિસ્મરણ વિથી બોધની પ્રાપ્તિપૂર્વક ટેવવી બની
મુક્તિએ ગયેલા ' સ્વયંબુદ્ધસિદ્ધિ ' કહેવાય છે
જેમકે, કપિવ વિ (૪૩+૩૬૭)

ઉપદેશન વ્યવસ્થા અવાપ્તરત્નત્રયા મુક્તા બુદ્ધવોષિ-
તસિદ્ધા । યથા જમ્બૂસ્વામિપ્રશ્નય ॥ ૪૪ ॥

અર્થ — બુદ્ધબોધિતસિદ્ધ = આચાર્ય વિ બુદ્ધોના ઉપદેશથી
જન્ય પ્રતિબોધવાળા રત્નત્રયીને પામેલા, મુક્તિએ
ગયેલા, ‘બુદ્ધબોધિતસિદ્ધ’ કહેવાય છે જેમકે
જબ્બુસ્વામી વિ (૪૪+૩૯૮)

ઇતરાનવાપ્તમુક્તિકૈકમયવાપ્તમુક્તિકા એકસિદ્ધા ।
યથા શ્રીમહાશ્રીરજ્યામિન । એકસ્મિન્ સમયેજ્ઞેકૈસ્મદ્ મુક્તા
અનેકસિદ્ધા । યથા શ્રુતપદેવાગ્રા ॥ इति मौस्तवनिर्ह
पणम् ॥ ४५ ॥

અર્થ — એકસિદ્ધ = એક સમયમાં એકલાજ મુક્તિએ ગયેલા
‘એકસિદ્ધ’ કહેવાય છે જેમકે, પ્રભુશ્રી મહાવીર
અનેકસિદ્ધ = એક સમયમાં અનેકોની સાથે મુક્તિએ ગયેલા
‘અનેકસિદ્ધ’ કહેવાય છે જેમકે, શ્રી શ્રવણ
દેવ વિ

આ પ્રમાણે બોક્ષતત્વનિરૂપણની સમાપ્તિ
જાણવી (૪૫+૩૯૯)

સમ્યકૃત્ત્વદ્વા યથાશાસ્ત્ર
મવિભાગા સલક્ષણા ।
સસેવળ સમાચારાતા
સ્યા મોદાય વિપશ્ચિતામ્ ॥ ૪૬ ॥

અર્થ:— શાસ્ત્રપ્રમાણે, વિભાગપૂર્વક, લક્ષણપૂર્વક, સંક્ષેપમા
નિરૂપણ કરાયેલી સમ્યક્ શ્રદ્ધા, મનની મલિનતા
વગરના વિવેચનાચતુર પડિતોના આનંદને માટે
થાઓ !

આ પ્રમાણે શુભેચ્છા દર્શાવી સમ્યક્ શ્રદ્ધાનામક
પ્રથમ ભાગ પૂર્ણ કરેલ છે (૪૬+૪૦૦)

❧ દશમ કિરણ સમાપ્ત. ❧

❧ મી તરવન્યાનિશામર ભાગ ૧લેા સમાપ્ત ❧

पृष्ठ-सूत्रोक्तो अकारान्त्रिकम्

- १४२ अकृततपोविशेषस्य
 १४ अन्नानि शिरः प्रभृतौ
 ११ अत्र चेतनत्वेन
 १८ अत्यन्तवृश्चकायवच
 १३९ अतिचारविगुह्य
 १४० अतिचारान्
 ५१ अनन्तजोवानामेक
 ५३ अनन्तानुवधि
 ७० अनवेक्षितासमार्पितप्रदेशे
 ७५ अनाविकालानुवृत्त
 ४० अनुपकारिण्यपि
 ६६ अनुपरतानुपयुक्त
 १५६ अनुदितकमदलिक
 १७६ अनुभूततीपकस्नाम
 १०४ अनेकमबाधयेण
 १२६ अनेकनीवापेक्षया
 १४८ अनेपणीयस्य
 ८२ अन्याऽन्याध्यवसाय
 १२८ अन्तरद्वारे
 १५५ अयकर्मरूपतया
 ५९ अप्रशस्तगमनाप्रयोजक
 ७१ अप्रमत्तसंयतस्य
 ६८ अमिगृहीतानामिगृहीत

पृष्ठ-सूत्रोक्तो अकारादिकम्

- ५६ अभीष्टविशेषा
 ५२ अमनोहरस्वर
 ६५ अयथावद्वस्तु
 ६९ अहृद्वाक्षोहृत्तुनेन
 १५० अहृत्तत्त्वधर्मि
 १३३ अल्पपदद्वारे
 १६५ अल्पपलाय
 १६५ अल्पप्रयोनताय
 १६५ अल्पपलाय
 १६५ अल्पफलार्थम्
 २४ अबगाहनागुण
 ७४ अव्यक्तो
 १७ असंक्षिप्तस्त्रिया
 २३ असंख्येयप्रदेशा
 ३६ अरिधरचना
 ४२ अष्टमहाप्राप्तिहार्यो
 १२४ आकपद्रारे
 ३६ आकारविशेष
 १४५ आशापायविषयक
 १४५ आहाराविषयक
 १४ आत्मनः पौद्गलिक
 १३६ आत्मप्रदेशोभ्य
 १४९ आत्मप्रदेशो

पृष्ठ-सूत्रोक्तो अकारादिक्रम

- १५८ आ मनो विशेष
 १५९ आत्मनस्सामान्य
 १६० आत्मनो धार्यादि
 ३१ आयुर्नामगोत्र
 ५३ आयु पूणता
 ७० आत्तरोद्गम्यानानुकूला
 ८ आश्रयस्तु
 १४ आहारशरीर
 १२३ आहारकद्वारे
 १६७ आहारकानाहारक
 १६६ इतरक्लेशाकरणत
 १७७ इतरानवाप्तमुक्ति
 १३७ इत्वर धावज्जीव
 ३१ इदमेवद्रव्यपुण्य
 १२ इन्द्रियभेदेन
 ४४ इन्द्रियानिन्द्रिय
 ४५ इन्द्रियानिन्द्रिय
 ४५ इन्द्रियानिन्द्रिय
 ७० इन्द्रियस्य देशोपघात
 १३८ इन्द्रिययोगरूपाय
 १४४ इष्टानिष्टवियोग
 ५४ ईदृक्सरलता
 ५४ ईदृशद्रव्यादि

पृष्ठ-सूत्रोक्तो अकारादिक्रम

- ५५ इदृशा क्रोधादय
 ५५ ईषःसञ्चलनकारिण
 १६६ इषत्क्लेशप्रदानेन
 १५९ उच्चनीचजाति
 ५२ उचितवक्त्वस्वे
 ४० उत्तरकायनिष्ठ
 ७९ उत्कर्षतो देशोन
 १२० उत्तीरणाद्वारे
 ४८ उपविष्टस्योत्थितस्य
 ७५ उपशमसम्यक्त्व
 ८३ उपशमभेद्या
 ८५ उपयोगपूर्विका
 ११६ उपयोगद्वारे
 १२१ उपसम्पद्धानद्वारे
 १७७ उपदेशजन्यप्रतिबोधा
 ६० उभयतो मकटयन्धा
 ७८ उभयविधसम्यक्त्वान्
 १४० उभयात्मक
 ३९ उष्णानुभितप्ताना
 ९० एकत्र निवाससम्यक्त्व
 ६२ एकद्वित्रिकचतु
 १७६ एकनिमित्तमात्र
 ५० एकेन्द्रियादीना

पृष्ठ-सूत्रोक्तो अकारादिक्रम

- ५८ एकेन्द्रिय-यवहारहेतु
 १८ एत एव
 ५४ एतद्विशिष्टा
 ६१ एतद्वैपरीत्यहेतु
 २८ एते रसगण
 १३ एवम्भूतप्रोक्त्यभावोत्पादक
 १५८ ण्यामवात्तरभेदन
 ३३ औदारिकशरीर
 १६७ औपशमिकभ्रायोपशमिक
 १७१ औपशमिकश्रायिक
 १७२ कतमस्मिन् येदे सिद्धा
 ११७ करणसामान्य
 १५४ करणविशेषाश्च
 ७६ करणत्रयन्तु
 ४१ कणप्रियरवर
 ७२ कर्मपुद्गलादान
 ९१ कर्माष्टकशून्यता
 १५५ कर्मणामात्म
 १५६ कर्मस्थित्यनुभागयो
 १५६ कर्मस्थित्यनुभागयो
 १५६ कमणामुदयो
 १५७ कमणामुद्वतना
 १०२ कल्पद्वारे

पृष्ठ-सूत्रोक्तो अकारादिक्रम

- ११६ कपायद्वारे
 १५१ कपायपूर्वोदित
 ६९ कारुण्यवीरवोभस्स
 ५ कालविहाय
 १०८ कालद्वारे
 १०६ कालमानद्वारे
 १४३ कालादिमर्यादया
 १४९ कुदशने सदृशान
 २९ कुरातया
 १६१ कृत्स्नकमविमुक्त्या
 १६४ कृष्णनीलकापोत
 २९ केवलप्रज्ञागम्य
 १३७ केशोत्पुञ्जनावि
 १३५ क्रमेण बद्धकम
 ७१ क्रोपमानोदयहेतु
 १६० क्रोममानमाया
 ८४ क्षपक्त्रेण्या
 १०७ क्षेत्रद्वारे
 १३० क्षेत्रद्वारे
 २२ गत्यक्षाधारण
 १६१ गत्यादिमागणा
 १११ गतिद्वारे
 १५९ गतिचतुष्टय

पृष्ठ-पुषोनी अकारादिकम्

६४ ग-अ-वि-य-व-राग

१४१ गमतागमतादिपु

४ गुणपयोपसाताय

१४० गुणमिगुण समयोऽ

१५ गृहीतगृहीतवगण

१४० गृहीतवगुणो

४० चतुर्वेत्तगृहीतपापक

४० चतुषा सामागा

१६४ चतुरच-चतुर्वि

४९ चतुर्ममानाय

२५ चतुर्दशगुणममान

१६८ चतुर्दशगुणममिता

१११ चतुर्दशमहागत्र

१०३ चारित्रद्वारे

२० चेतानाय

१४४ चेतसोयोगनिरोध

४८ चेतन्याविरगृहता

१४१ ऐदम-यजोतकल्प

९५ ऐश्वर्यापगादि

११५ ऐश्वर्यापनीय

४९ आपदवस्था

३९ आतिलिङ्गाप्रत्ययदाता

७० जिनोदितकर्त्तव्यविधिपु

पृष्ठ-पुषोनी अकारादिकम्

३ जीवा अन्ता

६७ जीवाजीवपिपक

६७ जीवाजीवभेदमिता

६७ जीवाजीवविपिपिणी

६८ जीवाजीवविपिपिणी विराय

४ जीवेन सदैवादेव

९२ जीर्णजीवसंसारप्राप्त

७ जीवाविज्ञानादि

७३ क्षारद्वयनचारिशाम

१०५ क्षानद्वार

१४० क्षानद्वाराचारित्र्योपचारा

१६० क्षारद्वयनावरण

६ क्षाना-तथायद्वारा

३ तत्त्वव्यवस्था

३ तत्र तत्त्वानि

५ तत्र पुण्यपापप्रभ

११ तत्र चेतनालक्षणो

१७ तत्रैकेन्द्रियता

१९ तत्र प्राणा द्रव्यमाय

२२ तत्र प्रमाण

३४ तत्राय शरीर

५० तत्त्वार्थभूतप्रतिषेधकं

७६ तत्र मिथ्यात्व

पृष्ठ-सूत्रोक्तो अकारान्त्रिक

- ९९ तत्र द्वाराणि
 १०० तत्र प्रस्थापनाद्वारे
 १११ तत्र सौधमैशान
 १३७ तत्र घाततपासि
 १४९ तत्रायथाय भट्टान
 १५० तत्रवेत्तरे
 १५४ तत्र यत्तात्मनो
 ११७ तत्र मूलप्रकृतिप्रचक्ष
 १६० तत्र मतीर्द्वयकाय
 १६७ तत्र नरकगतिपञ्चेन्द्रिय
 १६९ तद्वान् मुक्त
 १४४ तदातरौद्रधर्मशुक्ल
 १४१ तपसा दुर्भेद्यस्य
 ९७ तपोविशेषविशिष्ट
 १५ त्वगादीन्द्रिय
 ३५ सादृश वैमिश्रशरीर
 ५८ तियस्त्वपर्याय
 ५८ तियगाती बलान्नयन
 १०६ तीर्यद्वारे
 ३३ तजसवगणागत
 ११ त्रसस्थावर
 ४ दशान्तराभिमत
 १५० दशानिकोपयोगशून्य

पृष्ठ-सूत्रोक्तो अकारान्त्रिक

- ५८ द्वौद्रियव्यवहारकारण
 ५० द्वौद्रियविशेषोपलब्धिः कारण
 ४४ दु र्योत्पत्तिप्रयोजक
 ३२ देवत्वोपलब्धिताऽऽनुपूर्वी
 ४२ देवमवनिवासकारणायु
 ७३ देशसंवरत्रयोदश
 १३ देहमात्रपरिमाण
 ६१ द्र यादिविषयामिकाङ्क्षा
 ४ धर्माधर्माकाशकालः
 ११९ नरकगत्यादिनाना
 १६० नरकतियक्रमनुप्य
 १३७ नानाविधामिषद्
 ५१ नाभ्यधोऽवयवा
 ६१ नाभेरुपरिविस्तृति
 १० नारकतिर्यङ्मनुप्य
 ५२ नारकत्वपर्याय
 १७६ निमित्तदर्शनमन्तरा
 २० निधूनाशेषकर्मा
 १४७ निरुद्धसूक्ष्मकाय
 ९८ निष्कषाय चारित्र
 ४९ नीचकुञ्जमनिदान
 ३२ पञ्चेन्द्रिय
 ८ पञ्चसमितित्रिगुणित

पृष्ठ-सूत्रोक्तो अकारादिक्रम

- ५६ पदार्थविषयकोद्वेग
 ५६ पदार्थविषयकप्रोत्थ
 ५६ परमाणूनां
 ७१ पररागोदयहेतु
 ७० पराऽऽचरिताप्रकाशनीय
 १०८ परिहारत्रिगुहिसंयत
 ११८ परिणामद्वारे
 १३१ परिमाणद्वारे
 १३८ परिहारत्रिगुहिका
 १५३ परिपाकमुपयाताना
 १७० परित्यक्तस्य पुन
 ६२ पापघ्नहेतुवस्तु
 ५ पुण्यादितत्त्वानाम्
 ५ पुण्यस्य तु
 ४२ पुण्यमिदं कार्यकारणभेदेन
 १६३ पुत्रोत्पत्तिक्रमेभेदेन
 १७ पुत्रोत्पत्तिक्रमेभेदेन
 ५७ पुरुषमात्रसमोपविषयक
 ९६ पूरपर्यायोच्छेदे
 १४१ पूर्वविदा पूर्वश्रुतानुसारतो
 १४६ पूर्वविदा पूर्वश्रुतानुसारेण
 १७४ पूर्वभवाभवाऽऽसेवित
 १३ पृथिव्यप्तेजोवायु

पृष्ठ-सूत्रोक्तो अकारादिक्रम

- १६२ पृथिव्यप्तेजोवायु
 ३१ पौल्लिकसुखोत्पत्तिजनक
 ४४ पौल्लिकमेतत्
 ६३ पौल्लिकोऽयम्
 ९ प्रकृतिस्थितिरसप्रदेश
 १५३ प्रकृत्यादित्रयनिरपेक्ष
 ८१ प्रचुरमानाया
 २ पक्षत्रैमवसंमदिष्णु
 ५४ प्रत्यामयानावरणभूता
 ७९ प्रत्यारयानकवायोदया
 ४० प्रतिजीव प्रतिशरीरजनक
 ८८ प्रतिबन्धकसमवधाने
 १०४ प्रतिसेवनाद्वार
 २९ प्रदेशावर्वाधोन
 १४३ प्रभुसिद्धान्तोदिन
 ६८ प्रमादिनो जीवाजीवविषय
 ६८ प्रमादिनो जीवाजीवविषय
 ६८ प्रमादिनो जीवाजीवविषय
 ५९ प्रयोगशालाकाले
 १७४ प्रवर्तिते तीर्थे
 १५३ प्रविमक्ताना
 ५० प्रातिभूत्येऽपि
 १३९ प्राप्तेन्द्रियविषये

पृष्ठ-सूत्रोक्तो भकागात्रिकम

- १३५ प्रायश्चित्तविनय
 १४१ प्रारम्भत पुनमहाप्रस
 ६४ प्रीत्यभावप्रयुक्ता
 ८७ वध्यमानशुभप्रकृति
 ११९ वन्धद्वारे
 ८१४ वचाश्चेते चत्वार
 १२ वलाभरकनयनानुगुण
 ९ बाह्याभ्यन्तरषट्करूप
 ५७ बीम सपदार्थावलोकन
 १ भक्त्युद्वेकनमसुराधिप
 ५६ भयोत्पादासाधारण
 ७२ भवहेतुक्रियात्याग
 १०३ भवद्वारे
 ८७४ भवांतराऽऽसेवित
 १६६ भव्यामव्यभेदन
 १३१ भावद्वारे सामायिकाद्या
 १६ भाषायोग्यद्रव्यपरिमह
 ४४ मतिज्ञानभाषेष्ट
 १६३ मतिभुतावधिमन पयथ
 १६ मनस्त्वयोग्यद्रव्याहरण
 ४९ मनश्चिद्रव्यनिरपञ्च
 ६६ मनश्चेष्टाजयाप्रथो
 ३२ मनुष्यत्वोपलक्षित

पृष्ठ-सूत्रोक्तो भकागात्रिकम

- ४२ मनुजभवनिवासनिदानायु
 १६३ मनोवाक्कायास्तिस्रो
 २४ मानस्तु द्रव्याणां
 ७४ मिथ्यात्वगुणस्यानञ्च
 ७८ मित्रमोहनीयकर्मोदया
 ४७ मूत्रद्रव्यविषयकप्रत्यक्ष
 १० मोक्षस्तु सत्पदप्ररूपणा
 ६७ मोक्षसाधनेषु
 ९४ मोक्षमार्गानुसूत्र
 ९४ मोक्षप्रवृत्त्युत्तेजक
 ८३ मोहनीयविशतिप्रकृतीना
 २७ यदाग्रयतो द्रव्येषु
 ६९ यत्राविकरणकचल
 ४१ यश्च कीत्युदयप्रयोजक
 ८४ योगत्रयवत
 ८५ योगप्रतिरोधिरीलेशोक्तरण
 ८६ योगस्य सत्मागममोन्माग
 १८१ योगद्वारे
 १८१ योगा मनोवाक्कायान्यापार
 १८२ रक्तद्विष्टात्मसम्बद्धानां
 १७१ रत्नत्रयवन्तो
 ६३ रसविषयकरागद्वेष
 १३७ रसवत्पदार्थेषु

पृष्ठ-सूत्रोक्तो अक्षरादिक्रम

- १०२ रागद्वारे
 १५९ रागद्वेषादिजनक
 १४२ रागवधादितोर्यकरा
 २८ रूपरत्न पुटला
 ६४ रूपविषयकरागद्वेष
 १०९ रूपरसागुत्कर्षप्रयोजक
 १०६ लिंगद्वारे
 ११७ लेश्याद्वारे
 ३२ वक्रगत्या स्वस्थोत्पत्ति
 २५ वतनालक्षण
 २६ वतनादिपर्यायस्वरूपो
 २७ वस्तुतस्तु कालोऽय
 ६६ वारुक्षियाजनिताश्रयो
 १३५ विध्वंसोऽय विपाको
 ८२ विशुद्धिप्रकरणेण गुण्य
 १०१ वेदद्वारे
 १२० वेदनाद्वारे
 ३० शब्दान्धकारोद्योत
 १४ शरीरादिपञ्चयोग्य
 ३७ शरीरवृत्त्याह्लादजनक
 ४० शरीराध्वयादीना
 ६६ शरीरचेष्टाजन्याश्रव
 १०७ शरीरद्वारे

पृष्ठ सूत्रोक्तो अक्षरादिक्रम

- १३७ शरीरवृत्तिरसादि
 ६३ शुमाशुभक्रममहण
 १५ आसोच्छ्वासयोग्य
 १०५ श्रुतद्वारे
 ७७ श्रेणितो मिथ्यात्वमोहनीया
 ३९ स एवपृथग्भूत
 १३ सकर्मा ससारी
 १३ स च सूक्ष्मेतरै
 २६ स च वत्तमानरूप
 ८८ स च क्षुत्पिपासा
 १४९ स च मिथ्यात्वाविरति
 ६५ सति वेदोदये
 ६८ सदोपस्य
 ११ स द्विविध
 ११४ सन्निकर्षद्वारे
 ४८ समस्तलोकालोक
 ८९ समभावतो दशमशका
 ७२ समित्यादिमि
 १२९ समुदातद्वारे
 ३ सम्यक्मद्भासविधरणानि
 ४६ सम्यग्याचितेऽपि,
 ६८ सम्यक्स्त्वे
 १७५ सम्यग्दशनादिमहिम्ना

पृष्ठ-सूत्रनो अक्षरादिक्रम

- १७७ सम्प्रदाय यथागात्र
 ११ ससायससारि
 १७ सक्षिरक्षेत्रिषा
 ६६ सयोजननिवृत्तन
 ८० सम्बन्धनकषायमात्रो
 ८० सम्बन्धनकषायनोकषाय
 १११ समयमद्वारे
 १०० सक्षाद्वारे
 १६७ सयसक्षिभेदेन
 १७० ससायात्मसङ्ख्या
 ५१ सवक्षिरत्पावरण
 ११० मवर्शनविरोध्यत्र
 ४६ सामग्रीसमवधाना
 १२८ सामायिकैश्शन्य
 १६४ सामायिकउद्देशोपस्थापन
 १६१ सिद्धजीवमख्यानिकूपण
 १६१ सिद्धामनोऽवगाहना
 १६१ मिद्धावस्थान
 १६२ मिद्धा अपि जिनाजिन
 ११९ सुखदुःखानुमन्त्रप्रयोजक
 १७ सूत्राव्य निगोशदि
 ५० सूत्रमपृथिव्यादि
 १०९ सूत्रमसम्भवायो

पृष्ठ-सूत्रनो अक्षरादिक्रम

- १४७ सूत्रमकायक्रिया
 ६९ सेवकयोग्यकमणा
 १३५ सेव सक्षामाकामभेदाभ्या
 ७२ सोऽयमात्मपरिणामो
 १६१ सोऽनुयोगद्वारे
 ६३ स्पशविषयकराग
 १३० स्पशनाद्वारे
 १९ स्पशकायोच्छवासा
 १६ स्वस्वयोग्यपर्याप्ति
 ३९ स्वरूपतोऽनुष्णाना
 ४० स्वयोग्यपर्याप्ति
 ५१ स्वस्य ऋणमात्रज
 ६७ स्वपरसन्तापदुःख
 ६७ स्वपरप्राणवियोग
 ९१ स्वधर्मवेद्दवाञ्छनाध
 ६१ स्वाभ्यवित्तीर्णपदार्थ
 १३७ स्वाहारपरिमाण्या
 ७३ स्थित्यसाधारण
 ८१ स्थितिषात
 ५७ क्षीमात्रसमोग
 ५६ हास्योत्पादक कम
 १४४ हिंसाऽसत्यस्तेयसंरक्षण
 १५१ हिंसाग्नप्रतेभ्य

દુક સમયમા બહાર પડે
તત્વજ્ઞાનનો અપૂર્વ ખજાનો

ગોટલે

તત્વન્યાયવિભાકર

ભાગ ૨ નો [સંપૂર્ણ]

— રચયિતા —

પૂજ્યપાદ શુભરત્નમહોદય

આચાર્ય ભગવત વિજયલક્ષ્મીચરણ મહારાજ

• અનુવાદક •

પૂજ્યપાદ આચાર્ય દેવ વિજય ભુવનતિવક્રસૂરીચરણ

મહારાજના શિષ્યરત્ન

પંચાસણ મહારાજ

શ્રીમદ્ ભદ્ર કરવિજયણ ગણિવર

